

REED

32

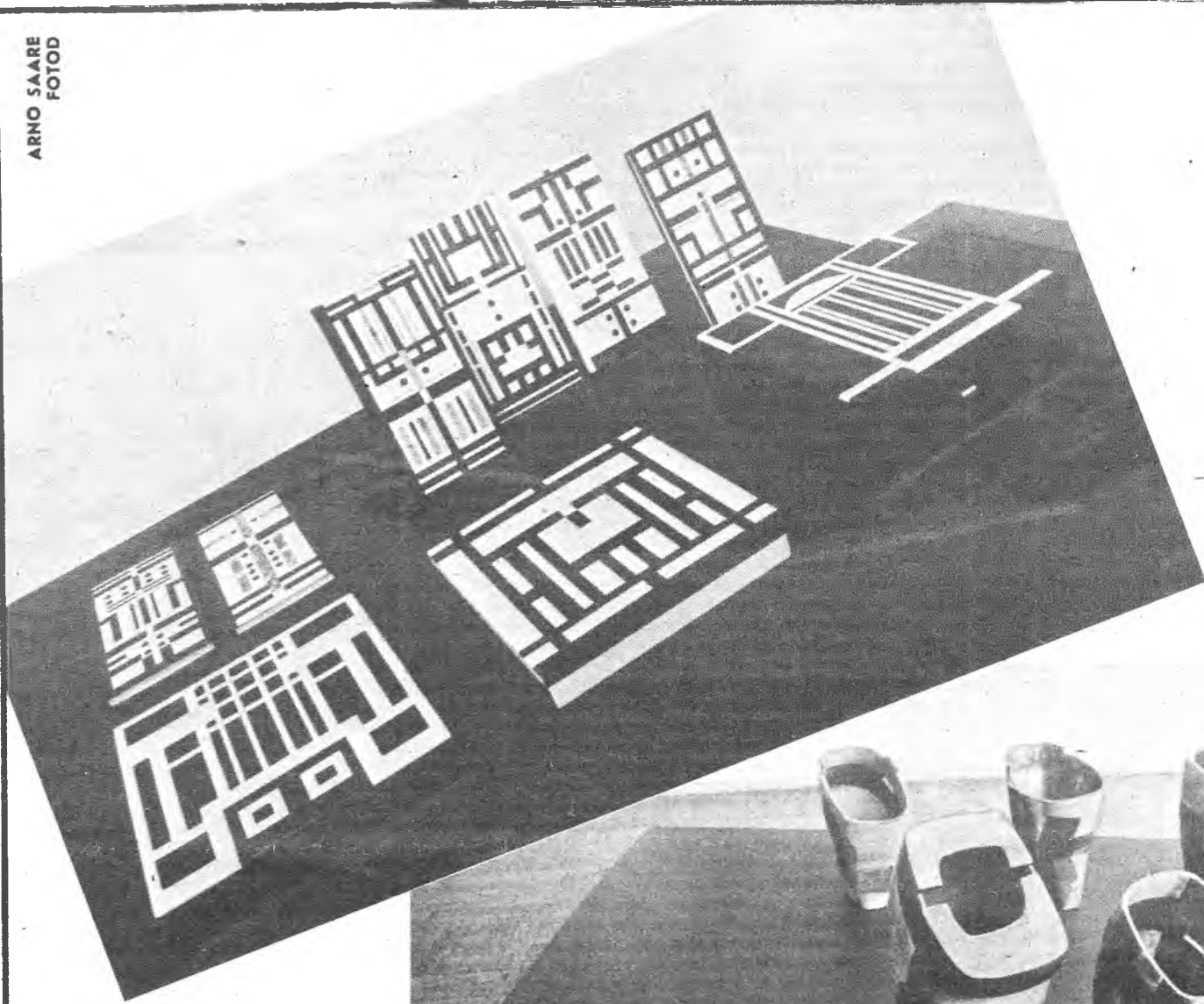
HIND 10 KOP.

11. AUGUST 1989

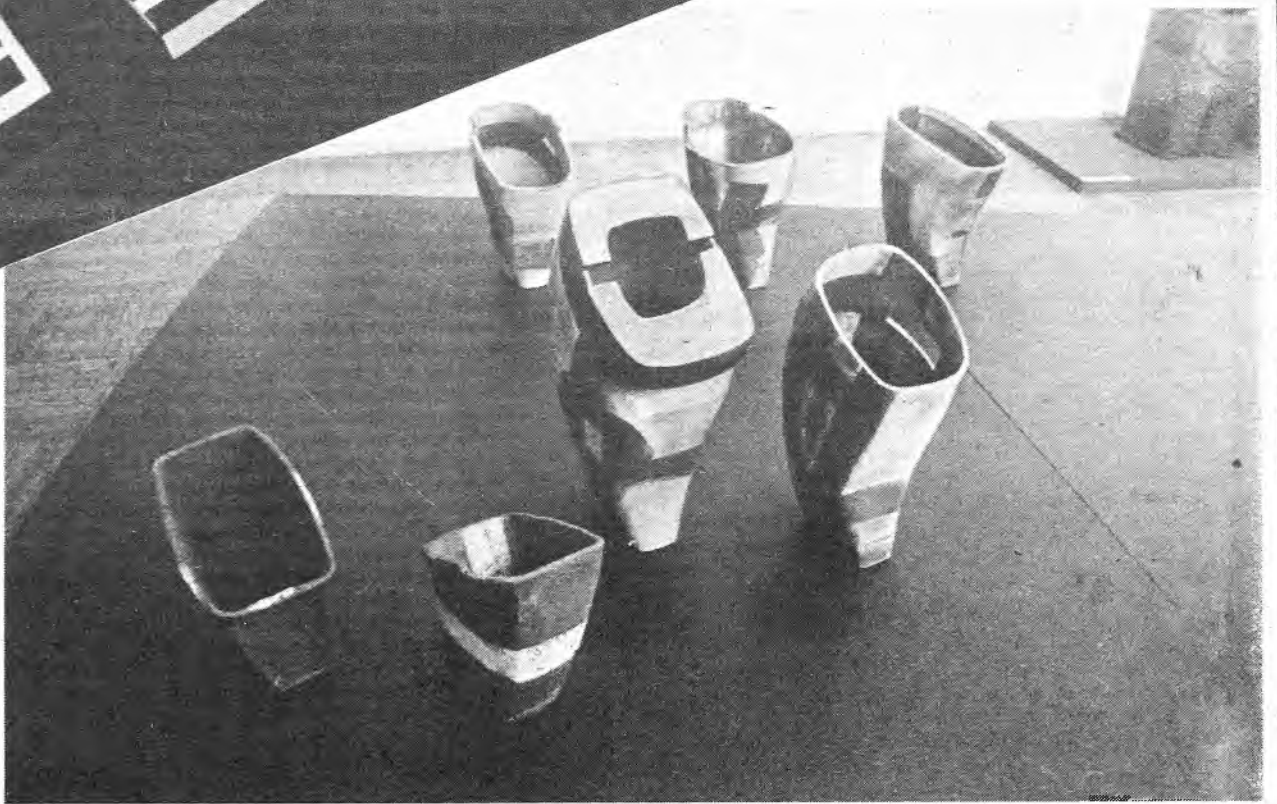
ILMUB 1940. A. OKTOOBRI

VAIPADE, KERAAMIKA JA NAHKEHISTÖÖ VÄLJAPANEK KUNSTIHOONES

ARNO SAARE
FOTOD

Naima Suude.
«Kadunud linnad
ja templid»
[nahk, 1989]

Margel Tafel.
«Poolikud»
[keraamika, kõrgkuumus, 1989]

Jüri Arrak.
«Kõie!»
[põime, 1989]

JA

0A

Kui kunagi panin kirja mõtte, et aasta parima ehituse konkurssülevaatus on nagu peegel, mis annab ülevaate ehitamise hetkesisust, siis nüüd tuleb teha korrektiive. Kas tingituna meie ehitajate kriitikameele kasvust või tõepoolest ehituskvaliteedi üldisest paranemisest, on vähemalt konkursile esitatud hoonete ja rajatiste üldmulje parem. Tänavuse aasta arvukatest objektidest, kokku tervelt 46, ei olnud võimalik leida ühtegi, kuidas ei peaks ehitama. Kas seetõttu on paranenud kogu aasta jooksul ehitatu kvaliteet, on siiski kahtlane, sest alati murelapseks olnud Ehituskomitee süsteemi organisatsioonid olid tagasihoidlikult esindatud, noopiski puudusid Elamu-Kommunaalministeeriumi ehitusorganisatsioonid, puudus ka seni küllaltki edukalt tegutsenud Teenindusministeeriumi Ehitus-Remondivalitsus. Kagu-Eestisse meie tee seekord üldse ei viinud.

Ilma tegid Vabariikliku Koondise «Eesti Restauraator» allüksused, seejuures peamiselt saarlased. Parimaks 1989 aasta ehitiseks tunnustati Saare Restauraatorimisvalitsuse restaureeritud, tegelikult uuesti ülesehitatud Kuressaare Kuursaali hoone koos pargi korrastamisega. Ehitis näib, et Saaremaal ei ole veel kadunud oma tööd meisterlikult valdavade ehitusmehe ning neile on tulemas vääriline järelkasv. Maja on hästi ehitatud ja see tulemus oli saavutatud 18. kuuga. Kõrvallavaataja seisukohalt tekitab probleemi ainult mõningate ruumide praegune funktsioon. Kas kuurhoone esinduslikku saali peab kasutama sanatooriumi klubina, millest tekkinud ilmne ülekoormus on ruumi juba teatava määran räämistanud?

Paljukurteriliste elamute konkursil esinesid Saaremaa Restauraatorimisvalitsuse mehed samuti edukalt: 6 korteriga elamu Kingissepa tänav 3a hinnati oma grupi II preemiaga (autor arhitekt L. Hansar). Elamu on toradaks illustreeritud, kuidas kõdumajast võib hea tahtmise puhul ehitada olemasoleva kvartali ansamblisse sobiva, inimsõbraliku elamu. Seejuures 9-kuuline ehitusaeg räägib ka midagi. Tahes-tahtmata lähevad mõtted Tallinnas Tatari tänav heas korras, kuid lammutajate halastamatutes kätes olematuks muutuvatele puitelamutele. Elutu, mitte kusagilt tuleva ning mitte kusagile viiva paraaditseva tänav läbimurde huvides lammutame konstruktsioonide poolest täiesti korras elamud.

Lõpetamaks Vabariikliku Koondise «Eesti Restauraator» saavutuste loetelu mõeldud konkurssülevaatusel, tuleb mainida Lääne-Eesti Restauraatorimisvalitsuse restaureeritud nn. Pärnu Äriteenijate Maja (arhitekt R. Raie), mis annab Pärnu südalinnas, Raekoja vahetus läheduses tulevikus tervikuna restaureeritavale kvartalile juba teatava ilme. Lääne-Eesti Restauraatorimisvalitsuse tööd hinnati selle objekti eest III preemiaga. Esmakordselt konkursis osalevale ehitusorganisatsioonile tuleb pidada seda saavutuseks ning Pärnu restauraatoritele soovida edaspidiseks veel paremaid tulemusi.

Endiselt võib loota ka Vabariikliku Koondise «Eesti Külaehitus» ehitusorganisatsioonide kvaliteetsele tööle. Esile tõstaks Harju Kolhoosiehituskondist, kelle töötulemusi hindas žürii: tööstusehituste I koht oma firmale ehitatud automaatikasehhi (arhitekt K. Smirnov) Keilas, ühiskondlike hoonete II koht, mille sai Harju rajooni Keskhaigla ehitus, ning samuti II koht põllumajanduslike tootmishoonete Riisipere sovhoosi seadurite söödatsehhi ja Haiba sovhoosi ühepereelamute ehitamise eest.

Muide, tänavusel konkursil võisid teistest eraldi grupina konkureerida ka ühepereelamute ehitajad, sealhulgas individuaalehitajad. Hoolimata sellest, et Eestis on rohkelt püsivat ilusaid eramuid, suhtusid linnade, rajoonide peaarhitektid nende konkursile esitamisse passiivselt.

Eduka konkureerivad Harju Kolhoosiehituskondise ehitajatega ka EKE ehitus- ja Montaaživalitsuse töomehed, kelle kontosse võib kanda järgmised tulemused: paljukorteriliste elamute I preemia (24 korteriga elamu Tallinnas, Terasse tänav 7), ühiskondlike hoonete III preemia (Ääsmäe 9-klassiline kool Harju rajoonis, arhitekt M. Nummert), tööstushoonete II preemia (oma tootmisbaas Jüri Harju rajoonis, arhitekt I. Obas) ning eripreemia jalakäijate silla ehitamise eest Vääna-Jõesuu randa (autor arhitekt J. Linno, PI «Eesti Maanteeprojekt»). Viimase puhul tuleks märkida positiivset nähtust hakata korrastama meie populaarsemate randade ilmet ning nimetatud sild saab kindlasti edaspidi Vääna-Jõesuu ranna sümboliks.

Mööda ei saa minna Ridala palvelast (arhitekt P. Püssim) Haapsalu rajoonis, mille ehitab Evangeeliumi Kristlaste-Baptistide Usuhing oma jõududega, saades selle eest II preemia. Hoone on kaunis välisuselt ja õnnestunud sisemõistuse poolest.

Ühiskondlike ehitiste grupis pälvis veel II preemia Rapla Kooperatiivse Ehituskondise ehitatud Kehtna NST lastepäevakodu (autor arhitekt A. Varus). Tore oli vaadata, millise soojuse ja lastepärasusega oli see maja sisustatud. Maitsekalt valitud värvitoonides kardinad, tore, erkate toonidega lastemööbel aitasid luua mürsikutele tõelise teise kodu. Kõikjal jääb aga vajaka eelkooliealiste lasteasutuste mänguväljakute inventarist, olemasolevad on ükslused ja fantaasiavaesed. Kui meie omad disainerid ei ole võimelised seda lünka täitma (Hariduskomitee või Lastefond võiks kaaluda ka vastava konkursi korraldamist), tuleks siiri taga hoida silmad lahti, et ka meie lastele oleks loodud nii vaimset kui ka füüsilist arengut soodustavad mänguplatsid.

Ühiskondlike hoonete puhul tuleb märkida, paranenud viimistlustööde kvaliteeti. Väärib esiletõstmist maalritööde nappide vahenditega loodud lastesõbralik sisekujundus Ääsmäe, Alavere ja Keegi koolis.

Kuid siiski tuleb tõdeda, et arhitektuuriselt igakülgset õnnestunud hooned oli konkursil vähe. Mõne hoone (Tartu Psühhoneuroloogia ja igla) puhul ei toeta tuumavõitu fassaadikäsitus ega välisseinte äärmiselt madal kvaliteet õnnestunud sisekujundust, või vastupidi, hoone õnnestunud välisarhitektuuri puhul jääb puudu ruumide funktsionaalsest lahendusest ja nende kujundusest (Nõo kolhoosi kontor). Keeni kooli kulguste varikatuste monoliitbetooni pakus tekitas lausa hirmutunde. Ääsmäe koolihoonet kaunistab 24 välisust!

Nagu eelnevalt nii ka käesoleval aastal puutus žürii kokku teatava tehnoloogilise üllatusega. Kui mõeldud aastal oli selleks Pärnu Kolhoosidevahelise Seavabriku läga ümbertöötlemise tsehh, siis käesoleval üllatas Kirovi-nimelise Näidiskalurikolhoosi Kalakasvandus Viimsi külanõukogu territooriumil. Lääne-Saksa teadlastega koostööna on kolhoosi tehnoloogid töötanud välja kalade kasvatustehnoloogiat, mis võimaldab kasvatada kaubakala kolme aasta asemel kahe aastaga. Pole raske kujutleda sellest tulenevat majanduslikku efekti. Kolhoosi oma ehitusmeeste ehitatud kalakasvatushoone hindas žürii põllumajanduslike tootmishoonete hulgas I preemiaga.

Kahjuks peab ka tänavusel, 1989. aastat lõpetama ülevaate parema ehituse konkursist kurvaks tegeva konstateerimise meile ehitusmaterjalide tööstuse katastroofilisest kriisiseisundist, mis ei võimalda ka kõige parema tahtmise korral ehitada igati heal tasemel hooned. Kiivas seinapaneelid, kuid mis sest, ehitada saame ikkagi industriaalmeetodil! Põrandakatteks kasutatavad terrastoplaadid soodustavad igati traumatismi, ning kui keegi on need kogemata pannud ka rõdupõranda katteks (V. I. Lenini nimelise kolhoosi kontorihoone Uulus), siis pärast esimest talve võib selle murenenud prahi luuaga kokku pühkida. Ehitusmaterjalide tootmise kriisiseisundist peab saama välja, aga kuidas?

Siiski ka õige veidi optimismi — nii spordihoonetes kui ka koolides võimletas oleme õppinud tegema peaaegu rahvusvahelise tasemega puitpõrandaid. Tore, eks!

UNO VALDRE, ehitusinsener, konkurssülevaatus žürii liige

VALIMISSEADUS VASTU VÕETUD

Teisipäeval viidi Toompeal lõpuni Eesti NSV Olemnõukogu istungjärg, mis 24. juulil pooleli jäi. Puuduvaid rahvasaadikuid oli taas palju — istungjärgu avamise ajal oli 284 saadikut kohal vaid 236, hääletamise ajaks oli saalis 244 saadikut. Keskse päevakorrapunkti, kohalike nõukogude valimise seaduse arutelu jätkus väga pinevas õhkkonnas: ultimatiivsete nõudmistega esitajad polnud oma pürgimustest taganenud, rahva enamust esindavad saadikud aga olid otsusekindlad. Seaduseelnõu redaktsioonikomisjoni esimees A. Rüütel andis ülevaate komisjoni tööst, tema informatsiooni põhjal võtsid sõna rahvasaadikud M. Agur, N. Ivanov, I. Kutsin, A. Lukoškin, E. Põldroos, J. Aare, A. Ingerman, NSVL rahvasaadikud E. Lippmaa, K. Hallik ja O. Nugis, rahvasaadikud V. Malkovski, T. Kerk ja E. Savisaar. Kõrvaltoimetele vastas Olemnõukogu Presiidiumi sekretär A. Almann. Vaheajal töötas redaktsioonikomisjon, koosoleku pidasid komisjonid, nõupidamiseks kogunes rühm vene keelt kõnelevaid rahvasaadikuid. Pärast vaheajaga tegi NSVL rahvasaadik V. Palm teatavaks Eestist valitud NSVL rahvasaadikute avalduse, mil-

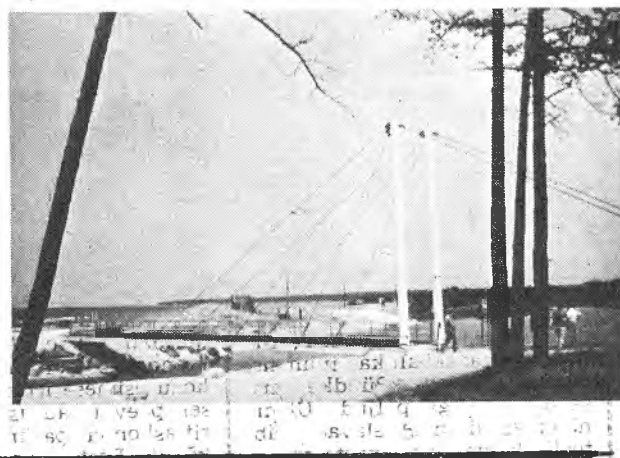
les tauniti rahvasaadik T. Made vene rahvast solvavat artiklit Rootsi ajalehes «Svenska Dagbladet». Hiljem avaldasid ENSV Olemnõukogu saadikud toetust sellele avaldusele. Redaktsioonikomisjoni töötulemused kandis ette A. Almann. Rahvasaadik P. Panfilovi sõnavõtu järel kõneles rahvasaadik V. Väljas, kes rõhutas iga saadiku suurt vastutust tuhandeid inimesi puudutavate otsuste vastuvõtmisel.

Hääletamisel võitis terve mõistus. Valimisseaduse poolt tervikuna hääletas 194 rahvasaadikut (vastu 36, erapooletuid 8). Vastavate muudatuste ja täienduste tegemise poolt ENSV põhiseadusse hääletas 198 rahvasaadikut (vastu 5, erapooletuid 5).

Võeti vastu otsus haldusreformi läbiviimiseks ENSV-s (poolt 224, vastu 2, erapooletuid 3). Arutati mitmeid teisi küsimusi. Ministrite Nõukogu esimees I. Toome informeeris vastuseks rahvasaadik T. Laagi küsimusele olukorrast, mis on tekkinud seoses streikide organiseerimisega, ning valitsuse tegevusest selles osas.

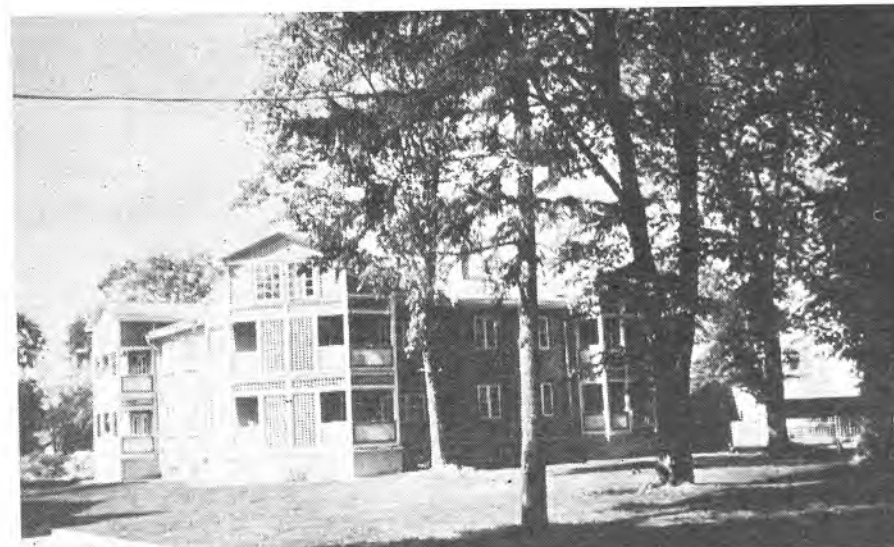

Kuressaare Kuursaal — 1989. a. parim ehitis. Projekteeeria KRPI, arhitekt M. Tääker. Ehitaja koondise «Eesti Restauraator» Saare Restauraatorimisvalitsus.

Keila Rajooni Keskhaigla. RPI «Eesti Projekt», arhitektid H. Aru ja K. Luts. Ehitaja Harju KEK.

Jalakäijate sild Vääna-Jõesuus. Projekteeeria PI «Eesti Maanteeprojekt». Arhitekt J. Linno. Ehitaja Harju KEK.

6 korteriga elumaja Kuressaares. RPI «Eesti Maaehitusprojekt», arhitekt L. Hansar. Ehitaja Saaremaa restaureerimisvalitsus.

Küsisin tolle kolmapäeva hommikul akadeemik Mihhail Bronšteinilt:

«Missugused on meie väljavalitud?»

Kell hakkas lähenema juba poole kümnele ja aega oli napilt. Seetõttu kõlas ka lühivastus:

«Tuleb raske päev!»

Lõpetasin hommikueinet hotelli «Moskva» kümnenda koruse puhvetis. Akadeemik lahkus temale omasel tõllikul sammul. Lubasin enesele veel mõne minuti hommikukohvi juures mõtiskleda. Meenusid mitmesugused oletused vastuseks põhiküsimusele — mis saab meie IME-st siin, Moskvas, NSV Liidu Ülemnõukogus? Oletuste skaala kujunes üpris laiaks — suure müri-naga läbikukkumisest kuni tormilise aplausini. Ja ikkagi? Kuidas lõpeb see erakordne päev? Ja mida peaksid ütlema oma valijatele saadikud, kui nad Moskva parlamendis läbikukutatud majandusliku iseseisvuse plaaniga koju tagasi sõidavad? Akadeemik Bronštein konstateeris oma sõnavõttu lõpetades:

«Kui me läheme siit koju tühjade kätega, siis on meie mandaat lõppenud.»

Sisuliselt oleks see tähendanud, et Eestile on esitatud Liidus olemiseks vastuvõetamatud tingimused.

...Ikka ja jälle küsitakse: mis ime see oli, et IME Moskvas nii vähe vastuhääli kogus? Nõnda nagu majanduses, nii ka poliitikas esineb tõelisi imesid haruharva, kui neid üldse eksisteerib. Imedena näivad mõnikord vaid olukorrad, kus põhjuse ja tagajärje seos on mingil põhjusel jäänud varjatuks. Minu koht NSV Liidu Ülemnõukogus asub Mihhail Bronšteini kõrval. Seetõttu vahetame muljeid ja mõtteid, kommentaare ja analüüse ümber ringi toimuvat omavahel üsna sageli. Ma tean, et mitmesaja saadiku niivõrd soodne suhtumine IME-sse polnud juhus, vaid meie saadikute visa töö tulemus komisjonides. Ja ärgu teised pahandagu, kui ma siinjuures tõstan eriti esile akadeemik Bronšteini nime. Oma sõnavõttude ja esinemistega, suure asjatundlikkusega on ta Ülemnõukogus pälvinud majandusteadlase autoriteedi, kellega konsulteerimist peab vajalikuks isegi NSVL TA asepresident J. Velihhov.

Pole vähimatki kahtlust, et kui rahvasaadikud Bronštein, Lauristin, Gräzin, Hallik, Kallas, Nugis, Vooglaid ja teised poleks nendel palavalatel juulipäevadel Ülemnõukogu komisjonides seesuguse visaduse ja enastalgavusega töötanud, oleks IME-sse suhtumine otustaval hetkel sootuks teistsuguseks kujunenud. Rahvasaadikute tööd komisjonides ja komiteedes ei näidata TV-s ega toimu seal ka raadioülekandeid. Ent tegelikult just seal sõelutakse välja põhiseisukohad, just nendel pikkadel ja sageli oi kui väsitavatel nõupidamistel kujunevad sammhaaval hinnangud põhimõttelist tähtsust omavatele ettepanekutele.

IME toetajate ring on laienenud suure kiirusega nii ni-

meliselt kui ka geograafiliselt. Kõigest aasta on möödunud XIX parteikonverentsist, mil Eesti delegatsioon selle ideega esmakordselt üleliidulise auditooriumi ette astus. Võrreldes tänaseks kujunenud diskussiooniga oli see vaid arglik katse, kuid oli siiski väga oluline ja väga vajalik samm otsustava läbimurde suunas. Nüüd kahtlevad isemajanda-

juulipäeval randmest haaras ja oma lõunamaist temperamenti taltsutada püüdes tungivalt palus: «Ärge tehke vältajagi, kui mõned teid siin kurtjalt kohtlevad või kui kõik teid kohe ei mõista. Ärge te jumala pärast kartma lööge ega püssi pöösasse visake! Teie suudate minna ees, meie kohus on tulla järele. Ja me tuleme.»

ERIKORRESPONDENT

JUHAN AARE
MOSKVA:

IME MOSKVAS

mise õigsuses veel vaid üksikud saadikud, aga ma mäletan hästi, kuidas 1987. a. novembris Bruno Saul nelja mehe ettepaneku Toompeal toimunud pressikonverentsil tõsiselt poliitiliseks veaks kuulutas. Täna tundub säärane suhtumine lausa naeruväärne, kuid vaidlused pole ometi lõppenud. Nüüd küsitakse, et kui iseseisev (nii majanduslikult kui ka poliitiliselt) võib üks liiduvabariik suveräänse riigina olla. Ma tean, et see lause on sisuliselt täiesti absurdne, kuid mis parata, ta vastab praegu kehtivale NSV Liidu konstitutsioonile.

Jah, aastaga on ajad kapitaliselt muutunud.

...Kõnetooli tuleb üsna temperamentne rahvasaadik Venemaalt ja küsib oma juhitudelt: mis asja te siis magate ja isemajandamisega ei tegele? Eesti saadiku juurde astub kolleeg Keskk-Aasiast ja palub: ehk leiavad teie asjatundjad pisut aega ja tulevad ka meie inimestele isemajandamisest rääkima. Liiduvabariigi majanduslik iseseisvus, üleliiduline turg, Nõukogude Liit kui suveräänsete riikide liit — mida see kõik tähendab? Ärge imestage ka niisuguse küsimuse üle. Üks ukrainas saadik, minust hulga vanem, rahulik ja tasakaalukas inimene, arutles nõnda: «Püüdke arusaada, et väga paljud Ülemnõukogu liikmed elavad läbi tõeliselt valulist protsessi — nad peavad hülgama kõige erinevamaid ja kaua aega lausa kaljukindlalt püsinud põhimõtteid ning arusaamu. Uskuge, see pole kerge. Neile tuleb anda aega uuega kohaneda, tuleb anda võimalus ise enda jaoks uus maailmapilt luua.»

Eriliselt soe tunne poeb põue, kui meenub too gruusia saadik, kes ühel eriti palaval

Eriti sügava mulje jättis mulle IME-kolmapäeval kuulsa silmakliiniku direktori S. Fjodorovi sõnavõtt. Mällu sööbis ta mulle juba mullu, konverentsil. Ka nüüd paistis ta silma mitte ainult julge, vaid ka väga sisuka ütlemisega. Isäärans mõjusalt oskas ta esile tuua meie ühiskonna kõige häbiväärsema nähtuse — orjameelsuse, mis miljonite inimeste sügavuses endale nii sooja pesa teinud. Säärane andekas ja jõuline võitleja-loomus, nagu seda näeme akadeemik Fjodorovi isikus, võiks olla mis tahes rahva uhkuseks. Isäärans suurt rõõmu valmistab mulle asjaolu, et ta pole kaugelki ainus vene intelligentsi silmapaistev esindaja Nõukogude Liidu parlamendis. Küllap teab lugeja minust paremini, missugune on olnud vene haritlaste ja Peterburi tähtsus eesti rahva kujunemisel kultuurrahvaks. Ka praegu oleks suurim viga arvata, et Eesti on maailma naba ja ainsad targad elavad siin. Interrindega võideldes ei tohi me siinseid agressiivseid muulasi samastada vene rahvaga ega kultiveerida üleolevat suhtumist mis tahes keelt kõnelevatesse inimestesse. Minu arvates tabas «naabrimees» Mihhail Bronštein täpselt kümpesse, kui ühe Ülemnõukogu esimese istungi eelviimisel päeval lausus: «Vene haritlaskonna parim osa toetab kõigiti Eesti taotlusi majandusliku iseseisvuse ja poliitilise suveräänsuse saavutamiseks. Kui me ühel päeval peaksime seesugusest toetusest ilma jääma, satuksime äärmiselt raskesti seisu.»

Tol kolmapäeval meenus mulle ikka ja jälle: tee ise kõik mis võimalik, küll siis ka vanajumal appi tuleb. Sadade saadikute heasoovlikkus ja Nõukogude Liidu kõige hel-

gemate peade toetus meie IME-le pole taevamanna, vaid tõsine tunnustus visale, sihikindlale ja tulemusrikkale tööle. See on nähtamatu aumärk kümnetele, võib-olla isegi sadadele majandusteadlastele, juristidele, tööstusjuhtidele ja paljude muude erialade inimestele, kes aasta algul mitu nädalat Lohusalus ajurünnakuid korraldasid ja vist lausa tonnide viisi kõige erinevama sisuga dokumente läbi töötasid. Start on antud. Meid jälgitakse suure huvi ja üha suurema tähelepanuga. Nii kodu- kui ka välismaal.

Väga paljud hoiavad siiralt põialt, aga kujuteldavatel triibudel pole just väike ka nende hulk, kes kõigest hinnest soovivad: peaksid nad ometi komistama ja kukuma. Täiesti selge, et muhke ja kriimustusi tuleb vasakult ja paremalt, eest ja tagant. Siiski. Kõikvõimalikele ohtudele vaatamata valin ma tuhat korda Kihnu Jõnni saatuse, kes kõrge ülemuse kabinetis kas või püksirihmaga kursi maha paneb, kui lepin veel selle alanduse ja nõmedusega, mida tegelikult olematu sotsialism kesise leivapalukese ja okstraati mässitud Eestimaaga on poole sajandi vältel oma rahvale pakkunud.

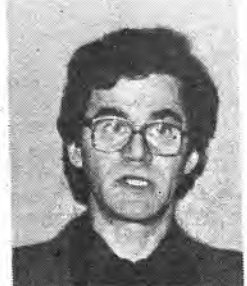
Nüüd võtab end kokku iga naine ja mees, sest igaüks teab — tuleb tagasi võita eesti rahva koht kultuurmaailmas. Imelambiga on meil võimalus valgustada teed ka venelastele ja ukrainlastele, valgevenelastele ja Kaukaasia rahvastele, kes teab kellele veel. Ja ma olen kindel, et me ei keela oma tarkust kellelegi, kes austab meie mõistust ja tööd, kes mõistab meie murematut soovi elada vaba rahvana vabal maal.

Kaks päeva eesti rahva ajalugu Moskva Ülemnõukogus sisaldab mõistagi hulga rohkem infot, äärmiselt erineva varjundiga tundeid ja veel seotuid tähelepanekuid. Praegune äärmiselt pingeline aeg ja napp leheruum ei võimalda mõtiskleda näiteks selle üle, miks IME-kolmapäeva õhtupoolikul järsku peaaegu kõik eesti saadikud ja suur osa leedu ning läti saadikuid püsti kargasid ning istungite saalist välja sammuma hakkasid. Ehkki meid hiljem püüti süüdistada jõuga ähvardamises, seisid eesti saadikud ikka sirge seljaga ega hakanud midagi andeks paluma, nagu keegi kuskilt kõrvalt soovitas. Kes on poole sajandi jooksul tulnud ja eesti rahva ees vabandanud nende piinatud, tapetud ja mõttetult hävitatud inimelude eest, igaveseks purustatud inimsaastuste eest, viimase piirini reostatud looduse eest? Mitte keegi. Me ei haudu kättemak-su. Me ihkame inimväärsel elu. Kaks pikka päeva eesti rahva ajalugu Moskvas tõi selle eesmärgi järele tükki maad lähemale. Start on antud. Nüüd sõltub kõik sellest, kuidas oskame koondada mõistust ning jaotada jõuvarusid. Oleme alustanud pikka ja vaevarikast maratoni. Aga võhma peaks meil jätkuma, sest minna mööda seda rada on meie eneste soov.

AUNIMETUSI

Eesti NSV teeneline ajakirjanik
MART KADASTIK,
ajalehe «Edasi» peatoimetaja.

Eesti NSV teeneline ajakirjanik
HAGL SEIN,
Eesti Televisiooni programmi peadirektiooni peatoimetaja, programmi peadirektori asetäitja.

Eesti NSV teeneline ajakirjanik
HUBERT VELDERMANN,
Eesti Raadio infosaadete kommentaator.

Eesti NSV teeneline ajakirjanik
ENEL VELISTE,
ajalehe «Sakala» toimetuse fotokorrespondent.

Eesti NSV teeneline kaubandustöötaja
VAIKE PEDRAS,
Vabariikliku Raamatukaubastu raamatukaupluse «Koit» (Võru) direktor.

Eesti NSV teeneline ökonomist
OIE RUTE,
töotmiskoondise «Eesti Trükitööstus» peadirektori asetäitja ökonomika alal.

KOOS OLID KINOTÖÖTAJAD

Kuremaal lehis kolm päeva kinovõrgu töötajate XII vabariikliku kutsevõistluse lipp. Parimaid selgitasid 18 rajooni ja linna esindused. Võitjaks tunnistati Tartu Filmikeskuse võistkond (192,2 p.). Järgnesid Harju rajoon (185,1 p.) ja Tallinna esindus (181,99 p.).

Kutseala parimateks nimetati kinomehaanikutest Margus Reha (Tallinn), autojuhtidest Vello Kolnes (Paide), kassapidajatest Aino Reiner (Rapla), filmilevi toimetajatest ja administraatoritest Aili Kahre (Tartu) ja kunstnikest Tiia Truumees (Jõgeva).

Kõige sportlikumaks ja leidlikumaks esinduseks tunnistati Tartu Filmikeskuse võistkond Harju ja Tartu rajooni koondistest ees.

PEETER RAUGE

30. juulil avati endisel Järva- ja Jämsa maakondade Harju rajooni maadel asunud Kautla asunduse kohas mälestusmärk punase hävituspataljoni 1941. a. terrori ohvrite mälestuseks.

Mälestusmärgi kivid toodi Tammsaare maadelt ja kumbki neist kaalub kuus tonni. Rist on pärit Amblast. Need kaks kivi on meie ohvrite mälestuse kivist leheküljed. Nad olid lihtsad tööinimesed, nende talud lihtsad kodud.

Mälestusmärgi õnnistasid Järva praost Harald Meri ja Ambla pastor Tõnu Linnasmäe. Kätte kividelt eemaldasid Ants Linde mann ja Jaan Arvola. Esinesid Lehtse pasuna ja laulukoor ja Jämsa ansambel Urmäs Sisaski ga eesotsas.

Korraldajad tänavad abi eest Eesti Muinsuskaitse Seltsi, Aravete ja Tammsaare rahvast

JÜRI LIIM

Sellest, kuidas Eesti PEN-klubi asutati, kuidas see aja-vaheajaks 1927–1940 töötas ja millistel asjaoludel tegevus Eesti pinnal tuli lõpetada, on Eestis viimasel ajal kirjutatud. (Kõige üksikasjalikumalt Mart Orava sulest ajalehes «Kodumaa» nr. 16, 19. aprillil 1989.) Teatavasti ei tähenda- nud aga Nõukogude võimude otsus Eesti PEN-klubi likvi-deerimiseks veel selle surma. Umbes 70 000 eestlase hulgas, kel õnnestus 1944. a. Läände põgeneda, oli paarkümmend nimekat kirjanikku ja kirjan- dusteadlast, kelle loometege- vuse jätkumine võõrsil hõl- mas ka Eesti PEN-klubi taas- elustamist. See toimus 1947. a. prof. Ants Orase algatusel Rootsis, hiljem kandus organi- satsiooni juhtimine üle Ameerika mandrile.

Võõrsil on Eesti PEN-klubil tulnud korduvalt võidelda oma eluõiguse eest. Ikka ja jälle kostis rahvusvahelistel kokku- tulekutel häält, mis kõigiti ai- matavast kohast inspireeritu- na seda eksisteerimisõigust ei- tasid ja Eesti ning Läti PEN- klubide saatust oli niij mõnelgi korral noateral, olenedes vaid mõnest üksikust häälest rah- vusvahelises kirjanikeparla- mendis. Päästerõngaks osutus selgitustöö intensiivsus, Balti riikide olukorra tutvustamine, töö ja õiguse päevavalgele toomine. Selleks leidis liik- meskonnas entusiastlikke ja oskuslikke aktiviste, alates Eesti Vabariigi tolaaegsest Londoni saadikust August Tormast. Nagu nüüd kirjava- hetusest selgub, astus Torma Eesti PEN-klubisse üsnagi kahtlevalt, meenutades juha- tusele, et ta ei ole kirjanik. Tegelikult on vastuvõtmise kriteerium PEN-keskustesse laiemal alusel kui kirjanike liitude puhul. Diplomaate lei- dub niij mõnelgi maa PEN-kes- kuses ja üldse on liikmeskonn- dades rohkesti esseiste, milli- sse kategooriasse saab sobi- tada paljusid. Igal juhul oli saadik Torma paguluse algaas- tail üks vähesi, kes saj rah- vusvahelistel kongressidel Ees- tit esindamas käia. Teistel puudusid esialgu vastavad ma- janduslikud võimalused. Tema suhted ning diplomaatiline vi- lumus aitasid lahendada mit- meidki arusaamatusi, enne kui need jõudsid laiemale avalikku- se ette.

Hiljem on olnud ka teisi, üldsusele nähtavamaid, Eesti PEN-klubi eluõiguse eest võit- lejaid. Nimetaksin siin Asta Willmann-Linnoliti ja Aleksis Rannitit, kui piirduda vaid paariga paljudest. Kuidas see võitlus tegelikult toimus — ajal, mil N. Liit ilmselt soo- vis PEN-i astuda ja seadis selleks omapoolsed tingimu- sed, on põhjalikumalt uurimist vajav küsimus. Allikmaterjali- deks võiks olla rahvusvahe- lise PEN-klubi kongresside ja konverentside protokollide kõrval mitmesugused kirja- vahetused (näiteks kauaaegse sekretäri Artur Adsoni arhiiv) ja ehk kõige kättesaadava- malt väliseestlaste ajalehtede aastakäigud. Olles asunud Eesti PEN-klubi sekretäri ülesanne- tesse alles 1984. a., mil suu- remad võitlused olid raue- nud, püüaksin ehk siinjuures anda linnulennulist ülevaadet kongressidest, kus olen osale- nud, katsudes isiklikke mul- jaid siduda teabega PEN-i viimaseaegsetest kallakutest, äärejoonestades ka järkjär- guli muudatusi olukorras, mis on toonud kaasa uke avami- se Nõukogude Liidule ja tei- nud kirjanikele Eestis võima- likuks iseseisval, valitsusvõi- mu välisel liinil liitumise Lää- nes pidevalt tegutsenud Eesti PEN-klubiga.

San Marino 1985

See oli tegelikult konve- rents, mis toimuvad kongressi- de vaheperioodidel. Põikasin sellesse eurokommunistlikku käabusriiki ajakirjanikuna ühenduses teiste tööülesanne- tega Itaalias. Ametliku dele-

Deleagaate ja osavõtjaid Maastrichti kongressil: Arved Viirlaid, Paul-Eerik Rummo, Jaak Jõerüüt, Ilmar Külvet, Rein Raud.

EESTI PEN-KLUBI TEGEVUS LAIENDATUD ALUSELE

MULJEID JA TÄHELEPANEKUID RAHVUSVAHELISTELT KONGRESSIDELT 1985-1989

gaadi ülesanded San Marinos võttis enda peale toetajaliige Are Helbemäe, mis jättis mul- le rohkem aega rahvusvaheli- se PEN-klubi juhtkonnaga tutvumiseks, selle liikmete in- tervjueerimiseks.

PEN-klubi presidendiks oli tookord rootsi kirjanik Per Wästberg, kellelt küsisin, mil- line on rahvusvahelise kirja- nikeorganisatsiooni vahetõr- N. Liiduga. Vastus on nüüd helisalvestusest käepärane ma- ha kirjutada:

«Nõukogude Liit on sead- nud liikmeks astumiseks oma- poolseid tingimusi, mida PEN ei saa aktsepteerida. Üheks sel- liseks tingimuseks on alati ol- nud, et me ei kritiseeriks N. Liidu mõningaid tegevusi, na- gu näiteks kirjanike poliitilis- tel põhjustel vangistamine ning vaimuhaiglatesse paigu- tamine. Mõnikord on takistu- seks olnud ka Eesti ja Läti PEN-keskuste eksisteerimine. Aga need kirjanikud Eestist ja Lätist esindavad oma kirjan- dust, oma keelt, ükskõik kas nad elavad Eestis, Lätis, Root- sis või kuski mujal. Meie tingimuseks on aga see, et N. Liit respektiks sõnavaba- dust. Nõukogude esindajad, kes olid mõnel korral vaatlejate- na PEN-i kongressidel, on peamiselt väitnud, et PEN kujutab enesest liigselt lääne- likku organisatsiooni, pannes ülemäärast rõhku sõnavaba- dusele ja teistele inimõiguste küsimustele. Meie tegevust kir- janduse käsitlemise asemel po- liitikat. Meie vastame, et seni, kui maailm on praeguses olukorras ja sõnavabadus nii paljudes kohtades maha suru- tud, oleme vastu oma taht- mist sunnitud tegema ka sel- liste asjadega, mida meie võtame kui kirjanduse kait- set.»

Ja rahvusvahelise PEN-i sekretär Alexandre Blokh, kes selle organisatsiooni jooksvat tööd tegelikult juhib (soovi korral eluaegse mandaadiga), lisas omalt poolt: «N. Liit ei aktsepteeri põhimõtet, mis on tegelikult liikmeks astumise aluseks. Nimelt, et seda pea- vad kirjanikud tegema indivi- duaalselt. Igal kirjanikul on õigus ise otsustada, kas ta soovib liikmeks hakata või mitte. N. Liit on aga alati tin- gimuseks seadnud, et juhul,

ILMAR KÜLVET

kui nemad peaksid PEN-iga liituma, on sealne Kirjanike Liit määraks, kes nõukogu- de kirjanikest võib PEN-klubi- sse kuuluda ja kes mitte. See on täielikus vastuolus meie põhikirjaga.»

Kõndides õhtupoolikul aja- loolise San Marino tänavail, tekkis poolhämardus mulje,

PEN-klubist on meie aja- kirjanuses viimasel ajal kau- nis palju kirjutatud seoses just Kodu-Eesti kirjanike vas- tuvõtmisega sellesse rahvus- vahelisse kirjanikeorganisat- siooni. SV-s kirjutab PEN-i viimast kongressist vastne liige Rein Raud (2. VI 1989). Täna aga on meil heameel- vahendada üht Välis-Eesti- poolset nägemust PEN-ist. Kirjanik ja ajakirjanik IL- MAR KÜLVET kirjutab oma muljetest PEN-klubi viimas- tel kongressidelt.

nagu jalutaksin Tallinnas, mil- le mingid jõud olid tõstnud elgrecoliku omavoliga mere- rannast kaugemale, otse Lõu- na-Eesti kuppelmaastiku kes- kele. See viiski mõtted tagasi Per Wästbergi sõnadele selle kohta, et kirjanikud esinda- vad oma kirjandust keele ja kultuuri ruumides olenema- tult geograafilisest riigipiiri- dest. Kas tuleb kord aeg, kus ka Eestis elunevad kirjanikud saavad osaleda selles ühispe- res, jätkata Eesti PEN-klubi järjepidevust?

Selle lootuse täitumine tun- dus siis veel väga kaugena...

New York 1986

See kujunes suurimaks kir- janike kokkutulekuks USA ajaloo — külalistega koos tublisti üle 1000 inimese. Or- ganiseerimiskulud, eranditult eratoetustest saadud, ulatusid miljoni dollari piiridesse. Läk- sin kohale jällegi ajakirjani- kuna, meie ametlikeks dele- gaatideks olid prof. Paul Saag- pakk ja Arved Viirlaid. Eesti kirjanikest viibisid kohal veel Salme Ekbaum ja Heino Susi, ning USA PEN-keskuse kuul- luv New Yorgi Barnardi Üli- kooli kirjandusprofessor ning romaanij «She» autor Maire Jaanus.

Reale Nõukogude Liidu kir- janikele olid saadetud aukut- sed, kuid kedagi neist kohale ei saanud. «New York Times'i» teatel oli agentuur «Novosti» ütelnud selle põh- jenduseks umbes nii, et emi- grantlike kirjanike ja muu an- tikommunistliku elemendi osa- lemine teeb kongressil igasu- guse vaba ning loova diskus- siooni võimatuks. Nõukogude Liidu küsimusest New Yorgis palju juttu ei olnud. Näitekir- janik Arthur Miller oli para- jasti saanud Leedust, kust ta vanemad omal ajal välja rändasid, ja ütles, et Leedus on tugev rahvustunne nagu unest virgumas.

Peale Milleri oli New Yor- gi kongressil teisigi kuulsusi, kes tavaliselt jäävad selliste kokkutulekute puhul koju oma vandlitornidesse: Nobeli pree- mia laureaadi Saul Bellow, Claude Simon ja Czesław Mi- losz, siis veel Norman Mailer, Mario Vargas Llosa, Günter Grass, kui loendada vaid esi- mestena meenuvaid. Ja täiesti erakordse nähtena sattus kir- janikekongress «The New York Times'i» esiküljele. Seda aga mitte kirjanduslike kuulsuste, vaid USA välismi- nistri George Shultzi pärast või õigemini poleemika tõttu, mida tema avakõnelejakas kut- sumine tekitas. Protestijad, kes moodustasid osalejaskonnas väga lärmaka vähemuse, ra- jasid oma vastuseisu sellele, et PEN on mittepoliitiline or- ganisatsioon ja valitsuse esi- ndaja kutsumine selle avajaks kaldub sellele riiklikku pitsa- tit vajutama. Nii tekkis tugev lainetus, koguni protestide- monstratsioon, mis aga peat- selt vaibus tormiks veeklaasis.

Vist kunagi ei unune kong- ressi avakoosolek, kus mitu- sada kirjanikku kõigist maa- ilma osadest istus New Yorgi Keskraamatukogu poolhämard- lugemissaalis, kus seinad olid kaetud ramatutega, mille rivi- võis leida ka koosviibijate endi teoseid. Ühendriikide väl- isminister hoidus oma avakõ- nes igasugusest poliitikast ning kõneles vabaduse teemal nagu üks intellektuaal teistele. Toogem siin näiteks vaid ühe tsitaadi: «On irooniline, et loominguilise vabadusi hinna- takse ainult maades, kus need puuduvad, kuid võetakse ene- sestmõistetavaina nendes ri- i-

kides, kus vastavad vabadused on olemas.»

Kongressi arutlusliku osa teemaks oli «Kirjanike ja riigi kujutlusvõime», mis jäi eba- määraseks ja kutsus esile kommentaare selle väljanupu- taja enese kujutlusvõime ar- vel. Diskussioon jagunes aga selgemateks allteemadeks, mis olukorda lihtsustas. Üldiselt jõudsid sõnavõtjad otsusele, et riigivõimud ei peaks kir- jandusse mingil viisil sekku- ma ja ameerika nimekas ro- maanikirjanik John Updike ütles, et tema isiklikult ei soo- vi valitsuselt muud kui posti- teeninduse laitmatut funktsi- oneerimist, kuna selle kaudu saadab kirjanik välja oma kä- sikirjad ja saab vastu hono- rariitsekid. Valitsuse majan- duslikku toetust kirjanikele ta ei pooldanud. Seda oli Up- dike'il muidugi kerge ütelda, kuna ta ise on end juba am- mu miljonäriks kirjutanud. Sõnavahetus tekkis Saul Bel- low' ja Günter Grassi vahel. Bellow ütles, et ka kirjanik igatseb ja hindab ühiskondlik- ke hüvesid, nagu kõrge elat- ustase, ning selles suhtes on Ühendriigid kõige soodsamaks paigaks. Grass ägenes selle peale ja väitis esimese hooga, et kapitalistlikes maades olevat olukord hullem kui Nõukogu- de sunnitoelaagrites. Siis aga võttis ta oma sõnad tagasi ja ütles, et küllap oli liialdanud.

Ja rahvusvahelise PEN-klubi uueks presidendiks valitud inglise kirjanik ja teatrikrii- tik Francis King sõnas: «Suur- vaimud on sageli ühtlasi suu- red lapsed.»

Hamburg 1986

PEN-klubi kongressid muu- tuvad nagu liiga sagedaseks. Alles olime talvel koos New Yorgis ja nüüd sama aasta suvel kohe jälle Hamburgis. New Yorgi hiilgusega võrrel- des oli see mitmeti antikli- maatiline. Vaid umbes 400 osa- võtjat, palju vähem kuulsusi, tagasihoidlikumad vastuvõt- tud. Meie delegaatideks olid see- kord prof. Martin Puhvel, Montrealisti ja Karin Saarsen Stockholmist. Kongressi ava- mine kujunes siingi erilaad- selt meeledejäavaks. Tsiterek- sin ehk pisut oma kirjutist, mis ilmus väliseestlaste aja- lehtedes:

«Meieolu Hamburgi avaras ja moodsas kongresside hallis on sündmuskohaselt pidulik. Aga, mis siis nüüd juhtub? Kas nooruk, kes astub esime- sena kõnepultil, on tõesti tea- dustaja? Selleks on ta nagu liiga lohakalt riides. Mida ta räägib? Saksa keelega kaua harmumata olnud kõrvad ei püüa sõnu niij kiiresti kinni. Ja nüüd sammub ka mõning- gaid teisi lavale, rullides lahti pikad loosungiplakatid. Kohe ei taipa ka seda, mida nende- ga püütakse väljendada, aga kahtlemata on miski korrast ära. Kas tulevad nüüd kuskilt politseinikud ja ajavad sega- jad minema? Aga esialgu ei juhtu midagi. Milles siis asi ikkagi seisneb?

Tshernobõl! Kongressi tee- maks on uuea ajaloo kajas- tused kirjanduses ja Tsherno- bõli tuumakatastroof juhtub olema ajaloo kõige värske- maid ilminguid. Kirjanduses ei ole see veel jõudnud pee- gelduda, kuid siin kongressil on see kontvõõrana kohal. Te- gemist on aktivistidega, kes protestivad tuumareaktorite Lääne-Saksamaale ehitamise vastu.»

Volitamata sõnavõtjail lasti oma kaebuse põhijooned kuul- davaks teha. Prominentsed isi- kud eesotsas Lääne-Saksamaa presidendil Richard von Weiz- säckeriga kuulasid protesti kannatlikult ära ja alles tüki aja pärast tegi läänesaksa PEN-i esimees Martin Gregor- Dellin noorukeile viisakalt, kuid resoluutselt selgeks, et olgu kuidas on, aga kongress peab ikkagi päevakorras edasi minema.

Järgmisel õhtul istusime Hamburgi «Thalia» teatris, kuulates saksa näitlejate esi-

tusel üheteistkümneme hukatud, vangis viibiva või sealt välja pääsenud kirjaniku loomingu. Nende hulgas oli läti poeet Gunars Freimanis ja ukrainlanna Irina Ratušinskaja. Teised olid Filipiinidelt, Kuubast, Lõuna-Aafrika Vabariigist, Mehhikost, Türgist ja palestiinlaste asumisalaalt — näitamaks, et kirjanike vaevamine ei ole ainult ühe teatava piirkonna ega ideoloogia monopol. Seejuures meenusid Francis Kingi sõnad avatseremoonial: «Meie organisatsiooni ülesandeks ei ole mingi ideoloogia eest võitlemine. Me peame võitlema kirjanike eest, mil iganes nad satuvad raskustesse ükskõik kelle poolt põhjustatult.»

Selleks on PEN-klubil all- osakond «Kirjanikud vangis» Komitee, mida juhataas Hamburgi kongressi ajal veel briti publitsist ja Aleksandr Solženitsõni suurbiograafia autor Michael Scammell. Aruandest selgus, et ülemaailmses ulatuses oli 350 kirjanikku vangistuses sellepärast, et nad kirjutasid midagi, mis nende valitsusvõimudele ei meeldinud. Eestlastest kuulus sellesse nimistusse ornitoloog Mart Niklus, kelle Inglise PEN-keskus võttis oma hoolealuseks-auliikmeks, püüdes talle ka vangilaagrisse pakke saata, ehkki paraku tühistes tulemustega. Kontakti peeti ka Mart Nikluse emaga Tartus.

Lugano 1987

Selles Šveitsi linnas koputas Nõukogude Liit juba kõvema PEN-klubi uksele ja initsiatiiv selleks ei tulnud mitte ainult Moskva poolelt. Rahvusvahelise PEN-i oma juhtivad ringkonnad olid vahepeal selles küsimuses Moskva lähenedes ja Francis King ei teinud mingit saladust sellest, et tema missiooniks on N. Liidu PEN-i toomine oma ametiaja vältel. Nõukogude vaatlajatenal olid Luganos kohal Genrih Borovik ja Vitali Korotitš. Neil toimusid kinnised kõnelused Kingi ja sekretär Blokhiga, ning kui ma küsisin, mida nad käsitlesid, vastas King nii: «Nõukogude esindajad avaldasid põhimõtteliselt soovi asutada oma PEN-keskus, kuid läbirääkimised on alles sissejuhatavas faasis. Nemad esitasid mõningaid tingimusi ja meil on loomulikult omapoolsed tingimused. Tundub, et Nõukogude Liidus on kirjanike olukord vahepeal mõneti paranenud, kuid liberaliseerimine peab ulatuma märksa kaugemale, enne kui vastuvõtmise võiks kõne alla tulla. Arvestades aga praegust glasnostipoliitikat, näib N. Liidul olevat esmakordselt vähemalt väljavahet PEN-i pääsemiseks.» King lisas, et Eesti ja Läti PEN-klubide likvideerimist enam otseselt ei nõutud.

Luganos olime Arved Viirlaiga ametlikeks delegaate. Eestlastest olid kohal veel prof. Mardi Valgemäe New Yorgist ja Rootsi PEN-keskuse liige Peeter Puide. Kuna kongressi arutelu teemaks oli «Kirjanik ja piirikirjandus», leidsime, et meilgi oleks ehk sel ainestikul midagi ütelda, ja kutsusimegi New Yorgi Linnaülikooli Lehmani kolledži professori dr. Mardi Valgemäe kõnelema. Ta rajas oma kirjandusliku referaadi mesilaskujundile, millele juba Juhan Liiv andis omal ajal rahvusliku ühtekuuluvuse mõiste. (Referaadi tekst on vist nüüd juba Eestis avaldatud.) Eesti kirjanike olukorrast kõneles Peeter Puide. Lugano kogunemine oli rahvusvahelise PEN-klubi viiekümnes juubelikongress ja sel puhul väljaantud koguteoses ilmus ka ingliskeelne kirjutus: «Eesti kirjanike saatuse Teise maailmasõja ajal ja pärast seda», mille autoriteks olid Arved Viirlaid ja Martin Puhvel.

Läti kirjandusloos on Lugano eriti märkante koht, kuna seal olid ajavahemikus 1905–1920 Vene tsaarivõimu

eest eksilis Janis Rainis koos poetessist abikaasa Aspazija-ga. Nüüd on Lugano külje alla Castagnolasse, kus läti suurkirjanikud elasid, püstitatud neile ausammas. Läti PEN-keskus korraldas kongressi raames eriürituse Rainise ja Aspazija mälestuseks, kus näidati slaide ja anti ingliskeelseid seletusi. Sadadest kirjanikest tuli aga seda kuulama vaid kümnekond ja needki baltlased ise koos oma lähimate sõpradega. Ka need, kes kongressikõnedes varem rõhutasid väikerahvaste keelte ning kirjanduste võrdset tähtsust suurte omadega, ei tundnud nüüd mingit huvi ühe väikerahva suurte kirjanike meenutamise vastu.

San Juan 1988

Bänd mängis kalipsomuusikat. Lüksushotelli lookleva ujumisbasseini ääres palmide all demonstreerisid rahvusvahelise kuulsusega modellid uusimat rannarietuse alal. Kasiinos tiirlesid ruletid, kukerpallitasid täringud ja raigisesid-tilisesid mündimasinad, mida nimetatakse ühe-käelisteks bandiitideks. Sellises miljöö toimus PEN-klubi 51. kongress Puerto Rico pealinnas San Juanis jõulukuu alguses. Tundus ehk ebatavalise keskkonnana selle ürituse jaoks, kuid tegelikult poleks kongress ilma nende mängukasiinodeta üldse saanud seal toimuda. Puerto Rico PEN-keskus on väike, suhteliselt noor ja vaene. Puerto Rico ülikool aga rikas ja võttis lõviosa kuludest oma kanda. Ülikool on aga omakorda rikkaks saanud mängukasiinode tõttu, sest seaduse kohaselt läheb nende kasumist 40% haridustegevusele üldiselt ja 20% San Juan ülikoolile eraldi.

Sellist õhkkonda arvestades ei ole ka palju imestada, et loengusaalis leidsid kuulajaid vaid hõredalt, kui käsitleti teemat «Mees- ja naiskangelane Ameerika maade sõjajärgses romaanis». Kõne all oli peamiselt ladinaameerika kirjandus, mida mõnedki eksperdid peavad momendil kõige silmapaistvamaks maailmas.

Kongressil oli osalejaid vaid paarisaja ümber ja Eesti PEN-klubi esindajana viibisin ainsana kohal. Nõukogude Liidust vaatlejaid ei olnud, kuid Rootsi PEN-keskus esitas soovitusi, et peasekretär Blokh ergutaks omapoolse initsiatiiviga nõukogude kirjanikke oma PEN-keskust asutama. Mõnelt poolt väljendati kahtlust, kas sealsed kirjanikud on selleks glasnostist hoolimata veel küllalt vabad. Rootsi PEN-i esimees Thomas von Vegesack, kellest peatselt sai komitee «Kirjanikud vangis» uus esimees, oli aga saabunud äsja Lätist, kuhu ulatuvad ta päritolujuured, ja vestelnud Riias Läti Kirjanike Liidu esimehe Jānis Pētersiga. Selle põhjal rõhutas ta, et moment nõukogude kirjanike kaastõmbamiseks olevat just nüüd eriti soodne ja seda võimalust ei tohi mööda lasta. Francis King nimetas sellist suhtumist ülioptimistlikuks, kuid pinnasondeerimist otsustati jätkata ja ettevalmistusena esitati ettepanek põhikirja täiendamiseks nii, et iga maa PEN-keskuste arv piirduks viiega. See kinnitati hiljem Oxfordi konverentsil Inglismaal, kus meid esindas prof. Martin Puhvel. Otsus oli ilmselt mõeldud tõkkepuuks Nõukogude Liidu algsele nõudmisele, et iga liiduvabariik saaks oma PEN-keskuse. Näis, et tee N. Liidu vastuvõtmiseks oli nüüd lahti. Kuhu jätkaks see aga kirjanikud Eestis ja Lätis... ning Leedus, kus iseseisvuse ajal PEN-klubi ei asutatudki? Kas ehk kavatakse asutada ühine Balti PEN, millel aga keeleliste erinevuste tõttu poleks loogilist mõtet? Aga Eesti ja Läti PEN-klubid on ju kogu aja eksisteerinud ja võiksid muutuvas olukorras hõlmata ka Eestis ning Lätis elunevaid

kirjanikke. Väga hea mõte, leidis rahvusvahelise PEN-i eestseisus. Ainult, kas sellest midagi välja tuleb?

Tallinn—Helsingi—Soul 1988

Kui kevadel Tallinnas viibisin, tõstatas Lennart Meri sealsete eesti kirjanike PEN-klubisse astumise küsimuse. Niisiis oli ka Eestis sellele juba mõeldud. Muidugi, põhimõttelilt jah, vastasin ja andsin samasuguse vastuse ka intervjuus Eesti Televisioonile. Tagasiteel käitslesin seda küsimust Helsingis Soome PEN-keskuse esindajate Pentti Ruohose ja Lassi Nummiga, kes olid valmis vahendama vastavaid läbirääkimisi kirjanikega Eestis ning välismaal. (Nagu teada, sai selline kohtumine hiljem teoks esialgu kavatatust palju laiemal korraldusel ning koosseisus.) Rootsis suhtusid eesti kirjanikud sellesse pisut pessimistlikult hoiakuga — kas neid ikka lubatakse ja mis saab siis, kui olukord peaks muutuma halvema poole?

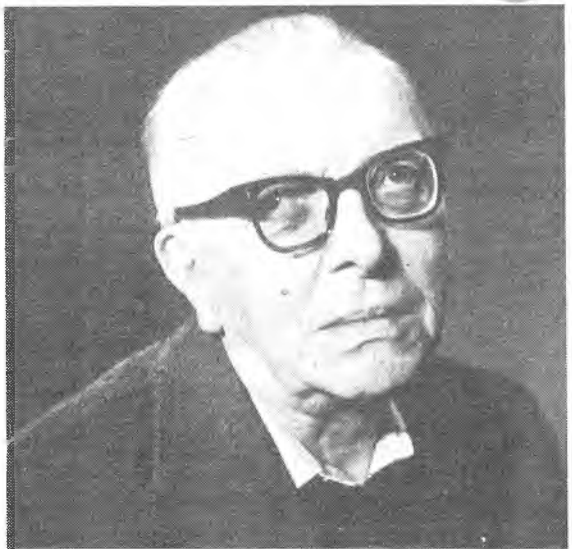
Järgnes PEN-i kongress Soulis, kus olime koos Arvi Tiniis-Korgiga ametlikud delegaadid. Kohal viibis ka Eesti PEN-i esimees Arved Viirlaid. See oli osavõtjaterohke (peamiselt Aasia delegaatide arvel) ning tehniliselt hästi ja suurejooneliselt korraldatud kongress — ühel ja samal aastal teine hiilgus Lõuna-Korea le olümpiamängude kõrval. Palju kõneldi seal Koreas vangis olevast neljast kirjanikust, kellest kahte käis PEN-i komisjon karistusasutustes külastamas. (Nüüd on nad kuuldavasti vabastatud.) Meid aga huvitasid rohkem arengud ühenduses N. Liiduga. Sealt oli taas kohal rida vaatlejaid, ning delegatsioonid juht, N. Liidu Kirjanike Liidu esimees sekretär Vladimir Karpov ütles kongressi avamisel: «Ma eelistan kõnelda siin vene keeles mitte seepärast, et ma inglise keelt üldse ei oskaks, vaid põhjusel, et nüüd saab kord omegi kõlada PEN-klubi kongressil ka vene keel.» Nõukogude delegatsioonil olid eraviisilised läbirääkimised Francis Kingi ja Alexandre Blokhiga ning lõputseremoonial ütles Karpov: «Me soovime teatada, et nõukogude kirjanikud asutavad Nõukogude Liidus ühe, mitme rahvuse esindajaist koosneva PEN-keskuse.»

Maastricht 1989

See väga tagasihoidlik kongress kujunes nii mitmeski suhtes ephohhiliseks. Taotlused Eesti PEN-klubi viimiseks laiemale alusele olid andnud vahepeal soodsaid tulemusi. See muutus taas kõiki eesti kirjanikke hõlmavaks organisatsiooniks, ükskõik kus nende elupaik, ja esmakordselt pärast iseseisvusaega oli PEN-i kongressil kohal ka kirjanikke Eestist (Jaak Jõerüüt, Rein Raud, Paul-Eerik Rummo). Nõukogude Liidu sissehääletamine oli juba ette arvestatud, kuigi sealset esimeest PEN-keskuse formeerimine ei toimunud raskusteta. Kuuldavas- ti tekkis mõningaid arusaamatusi Nõukogude Kirjanike Liiduga ja Francis King ning Alexandre Blokh käisid isiklikult Moskvas selgitamas-lepitamas-rahustamas. Ilmselt sellele viidates ütles delegatsioon liige Igor Vinogradov oma kõnes Maastrichtis umbes nii: «Laps on sündinud, kuid mitte valutult, ja lapse nägu ei ole just kõige lootusrikkamalt naerul.»

Ka ei möödunud N. Liidu vastuvõtmise rahvusvahelise kirjanikeorganisatsiooni ilma poleemikata. Läänes. «The New York Times» avaldas näiteks pika artikli Jossif Brodski sulest, kus see Nobeli preemia laureaat lubas kaaluda PEN-ist väljaastumist, kui Nõukogude Liit toob sisse kirjanikke, kelle varasema kirjanike (Järg 11. lk)

LUULEVEERUD

JORI MOORISEPA foto

11. augustil saanuks kaheksakümneks luuletaja ja usuteadlane UKU MASING. Avaldame sel puhul kaks luuletust kogust «Aerutades hürtsikumeistriga» (Toronto, kirjastus «Maarjamaa», 1983).

UKU MASING

Valmistuda astuma viimast sammu

Pea minema. Ohtu on sume ja tumm, pääl sinetab pilvede helk ja sääli, kuhu joodetud taevaste kumm, ehk virvendab nõidade nelk. Kuid igatsust tulvil mu rahulik samm: teeäärred kõik ootavad mind, sest neile jääb rohuks mu aastate ramm ning lilledeks sydamelind. Kas pärle jõuan, ei teada ma saa, kas pime siis olen või hull, sest lõputult kumiseb jalge all maa ja pilvedel huikab öökull, kel suured on silmad, täis tigeat tuld, mis piidleb, kus teelise laip.

Oh, juba, et asemeks oleks mul muld, maakamarast rinnale vaip! Ei tarkust ma taha, ei lõbu või au, vaid lovelist öndsuseööd, mil sõrmedelt pudeneb terasest sau, võin valla kord sõlmida vööd. Siis anna mu pihku see nõidade nelk, ja rõõmuks too metsade tuul, kus Sinul neilidist pilvuline telk ja altariks öis igal puul. Mis sellest, et kõnnin Su otsatut teed ja taevast on syngem kui malm, sest astub mu ees, kaelas helavad keed, nõrk ununud teelaulu saim.

Syda kergeneb ometi

Metsõunapuu poole minnal Hammaste vahel kuldruuge kaerahaga. Teada, et kuskil pehme sammal, teisel lohiseb ahel, kes mõlemat pelgab, see vagal

Temale räägib Jumal linnust, kes igal hommikul heegeldab viisi haabade keskele pugenud saarepuult, ytleb, et mihklikuu jahedal kumal seavad ämblikud niisi, aga kunagi rilet ei kuju, sest iga lilla kreetimärja putukal istub tuul ning tal on vallatustuju.

Metsõunapuu poole minnal Muud käsku mulle täna Jumal ei anna, ei ta sõna, et mured vaja võtta ja tulle leekideks õitsema panna. Vaevad ammu magama jäänud, ohtu kui hullav laps tallab nende päid, ning ta kulmel kresside väänud, lehtertappude varred, mis kord kasvama jäid, siis kui kylmast raksusid pilvedes parred.

Ränk oli kyll iga hetk, aga täna Sina vaibud kõikide yle, oi õunapuu öis, sellepärast on sassi kui tapud mu saigud ning ma naeran: kesse leinata võist

Eesti teatri suhe publikuga, koht ühiskonnas ja kunstiseis on äkitselt kuidagi ebamäärane ja ebaülevaatlik. Muutuste ootamus on muidugi näiline. Kui pikka aega on valitsenud stabiilsus ja pealegi veel niisugune stabiilsus, mis rahuldab kultuuri- ja kunstihuviliste suurt ringi ja millega arvustuskriitika rahule jäi, nõuab muutumise teatavaksõttmine omajagu aega. Näeme küll, aga vaatame mööda.

Totaalses ühiskonnas oli teater see avalik paik — üks vähesid —, kus totaalse ühiskonna idee ja praktika üha uuesti kahtluse alla seati ja ümber lükat. Teatrisjade niisugusest seisust tulenesid piisavalt selged ja püsivad kriitერიумид nii tegijate, publiku kui ka hindajate jaoks.

* Oleks ennätlik väita, et tänaseks on kriitერიумид kadunud. Aga muutunud ja muutumises on need küll. Mis tähendab kadunudolemist selles mõttes, et me ei tarvitse neist aru saada, neid ära tunda. Kes oskab ütelda, kuidas peaks teater täna ja homme käituma ning missugune oleks praegu õiglane mõõdupuu teatrikunstihindamiseks? Võib muidugi arukaid eesmärgid seada. Aga me ei tea, missuguseks kujunevad olukorrad ja tingimused. Sõda totaalse ühiskonnaga ja sellest tingitud loendamatu deformatsioonidega käib täna palju avalikumalt kui eile ja palju laiemal rindel. Teatri tegutsemisruum selles heitluses peaks ju põhimõtteliselt küllalt selge olema. Tuleb minna inimese juurde, kes vajab moraalselt ja sotsiaalselt rehabilitatsiooni. Kas teater saab midagi teha tolerantsuse defitsiidi leevendamiseks, pika aja jooksul väärdunud mõtlemisviisi parandamiseks? Kuidas aga toimida, kui teatri ja inimese, teatri ja publiku vahetaval selle nähtaval ja mõdetaval kujul on just praegu selgesti kõikuma löönud? Ei ole vaja mingeid spetsiifilisi sotsioloogilisi küsitlusi, piisab normaalsest suhtlemisest, et mõista, kui väga inimesed on väsinud sellest elust, mida nad on elanud ja mida elavad praegu. Lootused on muidugi head asjad, aga ka pikk lootmine väsitab ja garantiiidid ju pole? Majanduslik ja poliitiline kriis ühiskonnas aga süveneb. Traumeerivad informatsiooni on äkki väga palju. Rääkimata majandusest ja lihtsalt olimest, mis lisab kahtlust, et võimukandjad ei ole enam võimelised inimese toimetuleku eest vastutama. Kuidas tunneb ennast inimese siin ja praegu? Mida on teatrikunstil selles olukorras võimalik inimese jaoks teha? Lõhestada — seda muidugi. Aga ütle selle?

Kui nendele ja nendetaolistele küsimustele ka vastata ei oska, algatavad need omakorda ometi konkreetseid mõtteid — ka «Vanemuise» viimase hooajaga seoses. Kõigepealt repertuaar kui teatri poolt tehtud valik, kui teatri hoiaku ja olukorranäituse näitaja. Kolme uulavastuse puhul võib näidendi (kirjandusliku alusteose) valiku pikemalt aru pidamata heaks kiita — motiivid oleksid nagu selged. T. S. Elioti «Mõrv katedraalis», mille on lavastanud J. Tooming, võiks olla kogu teatrihooaja parim tõlkenäidend, mis Eestis esimest korda lavastati. Üks paremaid kindlasti. Aga asi ei ole muidugi mingi juhuslikult kujunenud pingerea tipus olemises ja lavastuse esmakordsuses. Oluline on, et lavastaja Tooming jätkab siin täisjõuliselt eetilise teatri ja eetilise inimese liini, nagu see on tema loomingus kestnud juba kaks aastakümnet. Tooming on ikka ja uuesti rääkinud sellest, mida tähendab inimese olla ja mis meid selles takistab. Lavastusele seatud

«VANEMUISE» MÖÖDUNUD HOOAJAST

ÜLO TONTS

Stseenifragment lavastusest «In corpore».

eesmärgi selgus ei ole häirinud loomingut, ei häiri ka seekord.

T. Yliruusi «Magamistoad» pidi kakskümmend aastat esietendust ootama. Kui selle kätteleidmises oligi omajagu õnne ja juhuslikkust, ei vähenda see asjaolu teatri kor-daminekut põrmugi. Tunti ära väga ajakohane näidend, midagi niisugust, mis teater tõenäoliselt tellinud oleks, kui oleks, kelle poole pöörduda.

Eesti dramaturgiaal ei olnud viimasel hooajal oma teatrile suurt midagi pakkuda. Ka sellest täbarast olukorrast väljatulemisena väärrib A.-E. Kerge Kivikase-dramatiseering «In corpore» tunnustust. Kui vanade asjade meeldetuletamine kord juba aja käsk ja märk on, oleks olnud imeküll unustada, et meil on olemas «Nimed marmortahvilil», mis juba pool sajandit tagasi eduka teatriproovi läbi tegi. Kui hakata otsima põhjusi, miks lavastus pettumuse valmistas, viivad ühed jäljed ka instseneeringu juurde. Kas ei olnud A. Kivikase sõjavastaste novellide Vabadussõja-ainelise romaani instseneeringusse liitmine siiski algusest peale küsitav ettevõtmine? Kiusatusest seda teha saab aru küll. Võib ju näiteks mõelda, et kaasa mõjus ka arusaamine, et «Nimed marmortahvilil» ei ole teab kui kõrge kunstiproovi-roman. Aga paatosel jäid need novellid romaanist hästi kaugemale ja seda oli ka laval selgesti tunda.

Ülejäänud uudisrepertuaar?

Just küsimusest «Kuidas tunneb end inimese?» lähtudes ei saa ma aru, mispärast P. Volkonksi lavastas siin ja praegu india autori M. Rakeshi perekonnanäidendi «Mõrased». Ei tea, kui himukalt vaadatakse meil praegu India filme, «Mõrased» küll suuremat huvi ei tekitanud. Igihaljas aine muidugi, kui abielupoolled oma hukas suhteid klaarivad. Näidendi põhitoon on rohkem sünye kui tõsine. Ei draamat ega katarsist, lõgastumishetkest rääkimata. Ilmselt jäi häirima ka näidendisse kirjutatud rahvuslik koloriit. Välja seda küll ei mängitud, aga ei olnud tõsiselt mõeldud ka retušeerimisele.

R. Thomas' «Lõks» on detektiivnäidend ja oma liigis mitte just malletut kirjutatud. Kui nüüd lisada, et lavastaja K. Otsus oli päris tõsiselt näitlejatega tegelnud, võib hinnang lavastusele ehk liialdatultki soodsaks kujuneda. Aga paha ei olnud see teatriõhtu kindlasti. Kui viimaste hooegade repertuaaripoliitikat vaadata, siis on «Lõksu» puhul tegemist teatud kindla peale minemisega, lavastusega, mis peab rohkem vaatajaid tooma, olgu et kas või ainult üheks hooajaks. Nii saab just sellest lavastusest omamoodi proovikivi teatri ja antud trupi nõudlikkusele.

H. Lindepuu «Kes teda hoida saab», jõudis lavale, aga väärtused, mida kavvavõtmisel oli silmas peetud, jäid veenvalt tõestamata. M. Galeniku «Hullu» puhul näen umbes võrdjõulisi argumente nii poolt kui vastu. Mõned seigad, mis etendusel häirisid (šokeerima mõeldud helitaustsissejuhatuses) on tagasi vaates oma tähenduse kaotanud ja ülevaatedistantsilt on mulje varasemast soodsamgi.

Hooaja repertuaari niisuguse ülevaatamise avaramaks taustaks on just viimasel ajal süvenenud mulje, et juba liiga palju tuleb Eesti teatrites lavale kuidagi juhuslikult valitud näidendeid. Ja seda olukorras, kus publik varasemast suurema hoolega valib või koguni teatrimajast mööda kõnib. Juhuslikkusest kõneldes pean silmas lavastaja niisugust huvi, millel ei ole piisavalt tausta ei tänases ühiskonnas ega teatrisituatsioonis.

Ka «Vanemuise» draamahooaja piiridest võiks kõnelda. Niisugusel probleemiasetusel on kaks konkreetsemat aspekti.

Kas lisada eespool juba nimetatud seitsmele korralisele uulavastusele ka «Vanemuise» stuudio lõpulavastused, mida paaril korral mängiti aprilli lõpul ja mai algul? Need on W. B. Yeatsi «Laulik Hanrahan» (rühmatöö Anne Maasiku juhtimisel Jaan Toominga abil) ja T. Dorsti «Graag» (rühmatöö Jaan Toominga juhendamisel). Nii palju teatart nende etenduste valmistamise viisist kavaleht. Stuudioasju lähemalt tundmata on vaevalt mõeldav ka mingi asjalikum sekkumine töö tulemuste hindamisse. Mõlemal õhtul tehti huijääratavat, küllap ka teadlikult alternatiivset, mängulist teatrit, mille üheks, küllap oluliseks tunnuseks argireaalsuse ignoreerimine ja müütilise maailmatunnetuse poole pürgimine. Kindlasti vajaks tehtud töö jätkamist. Üheks argumentiks selle mõtte poolt

peaks olema ka praegune selgusetu teatrisituatsioon tervikuna. Ei ole ju sugugi võimatu, et püsida ja edasi liikuda aitab mõni teistsugune teatri-laad, kas või selle läbi, et leiab paremini kontakti noorema publikuga.

«Hooaja piiride» teine aspekt tuleneb sellest, et kahel korral esinesid vanemuiselased lavastajatena väljaspool koduteatrit. J. Lumiste tõi Nuku-teatri näitlejatega lavale Ionesco «Ninasarviku». Pärast kunagist lootusrikkast algust («Godot'd oodates» L. Petersoni lavastuses) ei taha «klassikaline» absurd Eesti teatris enam õnnestuda. Kas oleme absurdis elades kaotanud mingi olulise tunnetuse?

Ü. Vilimaa Rakvere Teatris lavastatud «Amadeus» veenis kevadisel Tartu-etendusel vaadajana peaaegu lõpuni ning seda vaataja küllalt ebasoodsast eelkogemusest hoolimata (soomlaste kaks väga sümpaatset lavastust mõni aasta tagasi ja polnud ju filmil ka väga midagi). Nii et «Vanemuise» praeguse lavastajapotentiaali puhul oleks olnud võimalik ka rikkam hooaeg kui see, mis tegelikult oli.

* Kui ütelda veel mõni sõna lavastuste kohta, siis J. Tooming küll ei üllatanud, aga oli jälle kord sel heal tasemel ja erilises kvaliteedis, millega tema puhul harjunud oleme. On ju vana tõde seegi, kuidas hea lavastaja käe all avanevad näitlejad. A. Dvinjaninovi pearolli kõrval vajab omaette esiletõstmist Canterbury naiste koor — imeteldav töö tekstiga ning koori rakendamine etenduses.

Väga hästi sobis lavastaja A.-E. Kerge kunstnikuga (või vastupidi) ja lavastaja näidendi ning näitlejatega ka T. Yliruusi «Magamistubades». Näitlejatööde poolest andis just see lavastus mingis tähenduses üle ootuste. L. Eelmäe suured andelised võima-

Stseen lavastusest «Laulik Hanrahan».

lused on ju teada, aga miks mitte olla ka natuke meeldivalt üllatatud, kui tema Brežnev kord juba nii hästi õnnestus — karikatuur, šaržiline äratuntavus ja inimlikkus üht-aegu. Igal hooajal selliseid võimalusi ju ette ei tule.

«In corpore» jäänud rahulolematuse vajaks küllap pikemat selgitamist. Ideoloogiline dispuut avasteenides sõlmus väga paljutootavalt, ka tekst oleks nagu olnud äsja kirjutatud. Aga sõja kujutamine pöördlaval paljude hoolikat režiid tunnistavate liikumistega jäi ometi välispidiseks. Et püsipaigutamise sõjast teatrilaval harva midagi head välja tuleb, ei ole ju teadmata. Aga siiski...

Kujunduse poolest on muust paremini meelde jäänud M. Potissepa «Magamistoad» ja E. Kittuse «Mõrv katedraalis».

Mõndagi rõõmustavat oli «Vanemuise» näitlejahooajal. A. Dvinjaninovi tugev start võiks selles reas ehk olla sündmus nr. 1. Muidugi ei ole tema Thomas Becketit kelle-gagi ja millegagi võrrelda, ei ühegi teise Becketiga ega mõne teise rolliga näitleja enda loomingus — midagi sellemo-dulist seal veel lihtsalt ei ole. Heal tasemel ja meelde jäävalt tegi noor näitleja muudki, mida pakuti ja nõuti. Hästi startis ka R. Simmul. Eriti jäi meelde tema Ahas «In corpores», kõige rohkem etenduse algusosas. Hiljem kaob etendusega see päris ehtne kontakt. L. Eelmäe ja terve «Magamistoad» trupi õnnestumisest on juba juttu olnud. Mis veel meelde tuleb? Kindlasti K. Adlase Niina («Hull») — kas etenduse põhitooniks oleva mure ja meeleheite inimlikult sisukas ja täpne tabamine? «Hullu» ühele etendusele andis olulise täien-dava dimensiooni H. Haravee vana intelligent oma ainsas stseenis; teisel etendusel läks see stseen tühjalt. Tavalisest üleulatava keskmise näitleja-nivooga on meelde jäänud «Mõrv katedraalis» ning seda üsna kirevast koosseisust hoolimata.

Kas nimetada ka seda, et suurem osa hooajast elati teadmises, et järgmise hooaja algul tulevad külalisetendused Moskvast? Silmas peeti valikut viimaste hooegade pare-matest ja huvitavamatest lavastustest. Kas see perspektiiv mõjutas hooaja kulgu, ei oska ütelda. Teatritöö stiimulites orienteerumine lubaks küllap paremini näha ka tervet pilti. Alles päris hooaja lõpul selgus, et gastroli ei toimu. Üksikute rollide, kunstnikutööde ja lavastuste haaval vaadates oleks kõik nagu tavaliselt. Miski õnnestus, miski ei tulnud välja. Aga vana teatri-hunt Kulno Süvalep ütleb teatriajakirja juuninumbri kohkluste ja kommentaaride-ta: «Minu arvates on «Vanemuine» praegu keskpärane teater.»

Missugune oli «Vanemuine» enne praegust keskpärasust — kui oletame, et Süvalepal on õigus? Kas Eestis on praegu häid teatreid? Kuidas selle väitega ka ei oleks, ei usu ma, et ükski teater tahaks olla keskpärane. Sest seda ei taha ju ükski tegija. Nii et väga palju oleneb siis ikkagi sellest, kas teatris on olemas see, mis ühendab, missugune on teatri vaim. Kui oskaks selle vaimu välja kutsuda, nähta-vaks teha, peakski käes olema ka diagnoos ja hinnang, mis praegu jääb kuidagi detailide ja fragmentide varju.

Teatralaste raamatute ärides Torontos ja New Yorgis hämmastas mind tohutu valik teoseid, mis enamalt jaolt olid kõik trükitud viimastel aastatel. Ilmselt on vanemad väljaanded juba müüdnud ja olulisem avaldatakse igal perioodil ikka ja uuesti. Teooriariitlul võtavad enda alla suure osa Konsantini Stanislavski teoste valmikud, kindel riulitais on kõrvõimalikke Shakespeari väljaandeid ja kommentaare nende juurde. Oli kümnekond raamatut näitleja häälest ja selle arendamisest, niisama palju lavalise liikumise kohta, õpikuid sellest, kuidas üldse näitlejaks saada, kuidas esineda draamas, muusikalis, kinos, televisioonis või näiteks reklaamfilmis. Oli valikkogused monoloogidest ja dialoogidest, mida näitlejad võiksid esitada, end teatritruppidesse pakkuks või proovivõtetel kinos. Raamatud näitlejate õiguste kohta, juhiste kogud dramaturgidele — millistel aadressidel üle maailma oma toodangut pakkuda... Suurepäraseid värvialbumid jumestuse ja parukate kohta, kapitaalised teatmeteosed dekoratsioonide projekteerimisest, valmistamisest ja värvimisest. Kostüümialbumid lugudest rääkimata. Pidevalt on müügil väga suur valik maailma draamaklassikast ja kaasageid näidendeid (Eesti nimesid ei näinud, nõukogude autoritest jäid silma Arbuzov, Roštšin, Gelman, ka Marcinkevicius). Palju oli uurimusi teatriajaloo eri etappide kohta ja see, et nad kõik samaaegselt saadaval olid, oli minu jaoks kaugelt suurem ime kui puuviljalet ühes vaeses New Yorgi linnaosas, Ida-poolses Kolmandas tänavas. Seal ka seal olid korraga, samal aastaajal saadaval apelsinid, banaanid, maasikad, kirssid, virsikud, arbuusid, ananassid ja paljud sellised, mille nime ei teadnud. Raamatulehtil oli autobiograafiaid ja biograafiaid, teoreetilisi mõtisklusi. Brook, Grotowski (temalt ikka «Towards a Poor Theater»), huvipakkuv oli Ameerika ühe nimekaima teatrimähe, paljude T. Williamsi näidendite esmalavastaja Elia Kazani memuaarid «A Life», nüüdisaegse jaapani režissööri ja pedagoogi Tadashi Suzuki «The Way of Acting», Lee Strasbergi raamatud teatripedagoogikast jne. Loomulikult oli kauplustes ka raali-teenistus, mis võimaldas puuduvat raamatut küsida ladudest või teistest kauplustest. Ühes sellises suurepärase raamatupoes nägin ka maailma teatritefestivalide teatmikku. Seal oli küllaltki paks köide, mis tutvustas üle ilma toimuvaid festivale, nende valiku-printsipi, toimumise aegu ja korraldajaid. Nende hulgas oli Montrealis igal teisel kevadel toimuv Ameerika teatrite festival («Theatre Festival of the Americas») üks nooremaid — toimus möödunud kevadel alles kolmandat korda. (Oieti tuleks tõlkida «Ameerika teatritefestival», kuid minu arvates kõlab see eesti keeles kohmakalt.) Lavastuste valik festivalidele sõltub tavaliselt paarist korraldajast, kes esinejaid valides mööda ilma reisivad ja tohutult hulgal kõrvõimalikke etendusi vaatavad. Möödunud aasta detsembri algul näidati Moskvas Nõukogude teatrite lavastusi välismaistele impressariidele ja festivalide korraldajatele. Eesti poolt oli ülevaatusse saadetud Rein Aguri lavastatud «Suveõun» Nukuteatrist. Pärast etendusi võisid sel ülevaatusel osaleda ja külalised aega veeta Gorki tänavas Vene Teatrilidud ruumes avatud klubis, kus etendati «kapustnikuid», müüdi viskit ja konjakit ning soovijatel oli võimalus kella kolmeni öösel orkestri saatel tantsida. Seal oli impressarioid paljudest riikidest, paistis olevat seltskond, kes üksteist hästi tunneb, omamodi kaubareisijad, kes

MULJEID TEISELT MANDRIILT

täna kohtuvad siin, homme teises maailmas otsas ja siis üksteisel mõmuhoisetege kaela langevad. Seal tutvusin Ameerika teatrite festivali direktorissi ja kunstilise juhi Marie Helène Falconiga. Kui ta kuulis, et mul on koos abikaasaga plaanis sugulaste külalaksel suve hakul Kanadasse sõita, kutsus ta meid oma festivalile.

23. maist 4. juunini anti festivalil 20 lavastusega ligi 80 etendust Montreali eri saalides. Põhiliselt esinesid teatrid Ameerika riikidest, kuid kutsutud olid mõned külalisteatrid ka Euroopast. Koos Tiia Kriisaga õnnestus mul 7 Montrealis viibitud päevaga näha 9 lavastust, väga erinevat mõttelt, vormilt, tasemelt.

Poolkaares oli suurel laval kõitega ständesdes tõmmatud hele kangas, millest sai moodustada erineva kujuga «mägesid». Keskel umbes paari meetri kõrgune ja paarimeetrise läbimõõduga trummikujuline poodium, mille peal rullikud jalgrattaga paigalsõiduks. Sellel tillukesel pinnal «mägede» keskel sõitis üksik jalgrattur, sõitis 75 minutit, tuli vaid korra ratsalt maha, jõi veidi pudelist, võitis pakiraamilt seljakotist fotoaparaadi ja tegi kolm fotot, kaks fotot ümbrusest, kolmanda enesest, väljasirutatud käest. Siis ronis uuesti rattale ja väntas edasi. Jalgratturi, kuulsa prantsuse teatri- ja kinonäitleja Sami Frey hääle kostis võimendatuna peidetud raadiomikrofoni abil. Kord ta kõneles, kord ümises, kord laulis mingeid lihtsaid motiivikesi, kord sõtkus pedaale vaikse raevuga, meeleheitlikult, pea kummargil. Seal oli prantslase Georges Perec'i mononäidend «Ma mäletan» («Je me souviens»). «Ma mäletan», kordas Sami Frey etenduse vältel 480 korda, nagu kriitikud olevat ära lugenud. Seal oli mälestustevool kõige igapäevasematest asjadest, millest koosnebki meie elu. Oli meenutusi koolist, metroopileti hindadest, telesaadetest, juhuslikest eluseikadest ja mitmesugustest detailidest, mis koos andsid poeetilise üldistuse meie kõige argisemast olemisest. Näitleja kõneles ja sõitis jalgrattaga. «Mäed» muutsid aegajalt oma kuju, vaheldusid kaunistes pastelsetes toonides valgused, vahetevahel liikus veidi ka poodium, millel sõitis rattur, liikus ja keeras end, nii, et nägime ratturit teisest rakursist alt. Seal kujund — üksik jalgrattur keset teisevaid mägesid — jääb kauaks meelde. Ka lavastanud oli Sami Frey, kes möödunud aastal oli sama lavastusega tähelepanu keskpunktis Avignoni festivalil.

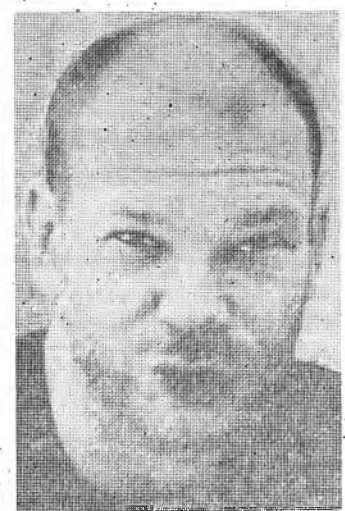
Hoopis teiselaadne oli Toronto DNA teatritrupi esitatud «Hamlet», mis kestis kaheksa ja pool tundi. Kompositsiooni (osaliselt ka teksti), lavastuse ja kujunduse autor on DNA trupi kunstiline juht, 1954. aastal Torontos sündinud eestlane Hillar Liitoja. Hariduselt on ta pianist, lõpetanud Toronto ülikooli muusikafakulteedi, esinenud kontsertidega, saanud stipendiumi kaheaastaseks täiendavaks stuudiumiks Pariisis, reisinud ja esinenud ka mitmel pool Euroopas. 1979. aastast on Hillar Liitoja hakanud esinema poeetiliste etendustega, esitades muuhulgas ka T. S. Elioti luulet ja Ilmar Laabani «Mikrokosmos». Lavastamisega on Hillar Liitoja tegelnud 1982. aastast. Pärast suure hulga inspireerivate lavastuste vaatamist 1982. aasta suvel New

INGO NORMET

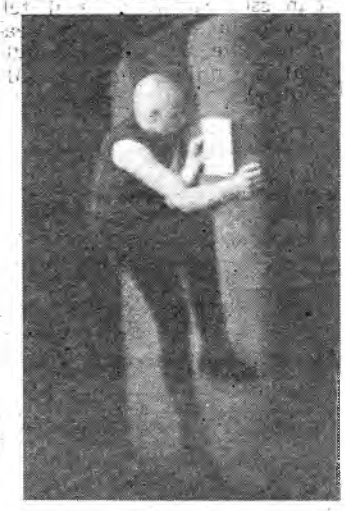
Yorgis kogus ta sügisel Torontos oma trupi, kellega lavastas mitu etendust Ezra Poundi tekstidele. DNA teatri tuumiku moodustavad 10–12 inimest, ülejäänud liituvad vastavalt vajadustele. Eriharidus oli «Hamletis» kaasa teinud 23 näitlejat vaid neljal. Festivali pressikeskuses oli iga lavastuse kohta võimalik kaasa võtta peotäis koopiad tema kohta ilmunud arvustustest ja muudest materjalidest. «Hamleti» suhtes valitses arvustustes huumorikas arusa-

Festivalikava esikaane kujundus.

Eestlasest lavastaja Hillar Liitoja.

Nimitegelane Hillar Liitoja lavastatud «Hamletis».

matus, põhiliselt imestati — «kuidas küll nii kaua?» ja «miks?», ent avaldati tunnustust ka tegijate vaprussele.

Juhtus nii, et istusime «Espace Libre» teatrisaalis juba pool tundi enne publikut. Kiilaks põetud peaga, veidi habetunud Hillar Liitoja tormas ringi, andis viimaseid korraldusi, meenutades oma impulsiivsusest veidi Rein Rannapi, elektrikud ühendasid lae all viimaseid paljaste elektri-

pirnide rivisid. Seal oli suur, mustaks värvatud seintega ruum, millest poole võttis enese alla etenduse jaoks ehitatud puust poodiumistik mõnede dekoratsioonidega. Voodi, laud, paar pinki ja toolid. Kell kuus õhtul hakati publikut sisse juhutama. Ruum oli väga hämar. Ühtlasesse tumedatesse seelikutesse või pükstesse ja valgetesse pluusidesse riietatud näitlejad võtsid pealtvatajaid vastu. Saali uks avanen murinaga, neli pealtvatajat tõugati sisse, üks paugatas jälle kinni, mängis väga vali sümfooniline muusika (Beethoveni, Bruckneri, Goodmani, Purcelli, Satie' ja teiste kõrval kasutati katkeid ka Sibeliuse ja Tübbina tööst). Segaduses sisenenud pimestati ereda valgusega, juhiti siis kaootiliselt siin-seal paiknevate toolide juurde. Seal kordas robotlikku hääle ja järskude masinlike liigutustega neiu igale sisse-lastud nelikule muutumatult teravalt: «Istu, kus tahad! Liigu ruumis ringi, kus soovid! Tee, mis sulle öeldi, või lahkku!» Siis oli taas hämar ja mängis vaikne muusika. Mõne minuti pärast süttisid uksele suunatud projektorid, sama rituaaliga lasti sisse järgmine nelik, siis järgmine jne. Publiku sisenemise tseremoonia kestis veidi üle tunni, sel ajal istus kõige ülemisel poodiumil pooleldi riietatud naine, kes vaatas kõike pealt, ka hilisemat etendust — ta oli Allilma Valitsejanna. Seina ääres, mööda pikka kaldteed liikus alt üles ja ült alla tagasi keegi neiu jaapanlikus riietuses, kes tegi kõvera mööda samurailikke harjutusi. Ja tegi neid aeg-ajalt ikka ja jälle ka etenduse käigus. Voodis magas, hiljem istus ja tegi make-up'i keegi daam, nagu hiljem selgus — Gertrud, Claudius istus vahepeal tema juures, siis jälle istus laua taga ja sõi väga pikalt ja korralikult ära terve küpsetatud kana. Publik kõndis tõesti igal pool ringi või istus, kus keegi sai — kord poodiumi serval, kord kaootiliselt paigutatud toolidel, kord trepiastmel. Selgus, et punase särki ja mustade retuusidega, kiilaks põetud peaga noormees, kes kogu aeg poodiumide taga nurgas punasel madratsil lamab ja vahepeal raamatukest luges või lamab liikumatu, pea padja all, oligi Hamlet. Aeg-ajalt käisid pealtvatajaid vaatamas, mis ta seal teeb. Siis tuli tema juurde Polonius ja nad vestlesid milleski vaiksest. Osa publikut läks lähemale, oli ringis ümber ja püüdis kuulda, millest jutt. Samal ajal toimusid tegevused veel mitmes paigas. Kuningas ja kuninganna asusid rituaalset defileed läbi viima. Kõrvulukustava muusika saatel käisid nad pidulikult käest kinni hoides 10–15 minutit poodiumil ümber laua. Hillar Liitoja oli selga pannud erapunase hommikumantli, jalga tõmmanud säärikud ja jälgis etendust koos publikuga. Mitmel pool saalis liikusid nurgelisi trajektoore mööda noored näitlejad, lugesid kogu aeg samu stroofe ja esitasid kogu aeg tühjusesse või pealtvatajale hamletlikke küsimusi, korrutades kümnepä, sadu kordi samu fraase, võttes kümnepä, sadu kordi sisse samu poose. Kogu mitmeplaanilisusele ja tegevusliinide rohkusele vaatamata oli üldine atmosfäär äärmiselt rahulik. Aega oli küll! Vahepeal ei toimunud kümnekond minutit üldse mitte midagi, keegi ei rääkinud midagi. Vahepeal ei olnud — igauks publikust võis teha vaheaja, käia suitsu te-

gemas või tualetis siis, kui ise heaks arvas. Võis kuulata mõnd stseeni, võis omaette mõtiskleda, mõni luges ajalehte. Paar stseeni peitus poodiumide alla. Mõned pealtvatajad läksid neid kuulama, ülejäänud jäid küllaltki ükskõikseks, jälgisid üldist sündmuste kulgu. Nii nagu etenduse algul oli kõik organiseeritud ja agressiivne, lagunes kõik laiali, kui algas tegelik näidend ja hakati Shakespeari sõnu rääkima, tegelikult stseene mängima. Tegelas-te vahekorrad olid lahendatud väga esmaselt, ilmselt ka mitmete näitlejate küündimatus. Nii et kuni Shakespeari oli kõik väga huvitav. Seda, et ka see etendus lõppes öösel kell 2.35, lugesime järgmistel päevadel ajalehtedest. Seal öeldi ka, et lõpuni pidasid enam kui sajast pealtvatajast vastu 31 kõige uskamamat. Meie lahkumise umbes kolm tundi pärast algust. Kuuldavasti olnud Ezra Poundi aineil tehtud lavastused Hillar Liitojal enam õnnestunud. Igatahes teame nüüd, et Kanadas elab ja töötab huvitava hariduskäigu ja huvitava mõtteilmaga eesti soost lavastaja.

Kõige raskem tundus olevat pileteid hankida The Wooster Groupi etendusele «Teekond surematusse: kolmas osa, Frank Delli Püha Antonius kiusatus». Grupp tegutseb juba viisteist aastat New Yorgi Soho linnaosas, kuhu küllaltki väiksele maa-alele on koondunud 147 kunstigaleriid. Woosteri tänavas asub trupi «Etenduste garaaz». Kunstiliseks juhiks on 45-aastane Elizabeth LeCompte, kes oma seitsmeliikmelise grupiga on loonud ühe kuulsama avangardteatri. Seitsmekümne teisel poolel hakati mitmel pool maailmas ehitama sildu kunsti ja happeningikorraaldajate poolt loodud performance art'i ja teatrikunsti klassikaliste vormide vahele. Sündisid seni nägematud kollaažetendused, mis ühendasid enesest performance art'i visuaalseid ootamusi, šokke, videot ja kimo ühelt poolt ning teatrisüüde, tegelaskujusid, laulu ja tantsu teiselt poolt. Moodsat teatrit käsitlevates raamatutes (näit. Rose Lee Goldberg «Performance Art from Futurism to the Present», London 1988) on juttu ka Elizabeth LeCompte'ist kui uute võimaluste otsijast ja leidjast.

Kavalehel on selgitus, et The Wooster Group ei tööta kasude saamiseks, ära on loodud 23 organisatsiooni nime, kes on grupile sponsoriteks, sealhulgas Rahvuslik Kunstide Teadusfond, New Yorgi osariigi Kunstide Nõukogu, New Yorgi Linna kultuurivõrg, Kinostudio «Columbia Pictures», Morgani trust, Philip Morris, Rockefelleri Fond, kirjastused, moodsa kunsti sponsorite organisatsioonid jne., peale selle veel individuaalseid toetajaid. Seetõttu on võimalik, et uut lavastust valmistatakse selles teatris ette mitu aastat. Eelmisel Ameerika Teatrite Festivalil Montrealis 1987. aastal esitati «Teekond surematusse: teine osa», mis oli seotud narkomaaniaprobleemidega. Kolmanda osa aluseks sai G. Flauberti romaan Püha Antonius. Elizabeth LeCompte väitis ajakirjanikele, et teda intrigeerivad eelkõige need tekstid, mis tunduvad algul võõrad ja raskepärased. Ta liidab koos näitlejatega lavastuse palju isiklikke elamusi, mälestusi, hirme, unenägusid, lõpliku teksti autoriteks on kõik trupi liikmed. «Teekond surematusse» sari sai oma pealkirja ja mõjustuse 1932. aastal avaldatud ilri kirjaniiku ja spiritualisti Geraldine Cummingsi raamatult. Elizabeth LeCompte'i loomingut on mõjustanud ka kuulud ameerika koomik Lenny Bruce (suri 41-aastaselt 1966. aastal ülemäärase narkootikumianuse tagajärjel).

Ah, need kriitikud! Nad esitavad kõike oma nägemuse järgi ja kui ütled, et nad eksivad, saavad nad vihaseks. Olen alati öelnud, et mul pole midagi kriitika vastu tingimustel, et nad ei ütle «see pole ju valge» seal, kus ma olen kõik mängu pannud «musta» saavutamiseks. (Akira Kurosawa. Dialogist Kurosawa—Naguchi. TMK, 7/1989).

Millest selline moto, peaks selguma allpool.

Palusin kokku väikese vestlusringi, et saada abi tarbekunstinäituse probleemide vahendamisel. Koos istusid kunstiteadlane Mart Kalm, mitmekülgne kunstnik ja selle näituse debütant vaibakunstis Jüri Arrak, keraamik Tiit Lass (oli ühtlasi ka tänavuse kaheosalise näituse eksponeerija) ja vaibakunstnik Maasike Maasik. Juttu püüdis juhtida Tiina Käesel.

TIINA KÄESEL: Kui pruukida populaarset väljendit, siis — milline on hetkeseis?

MART KALM: Kui mõista selle all tarbekunsti muutuvast elus, missugune on resonants, siis tarbekunstil nagu poleks aktuaalseid kunsti-probleeme, midagi pole juhtunud. Vastupidiselt kujutava kunstiga.

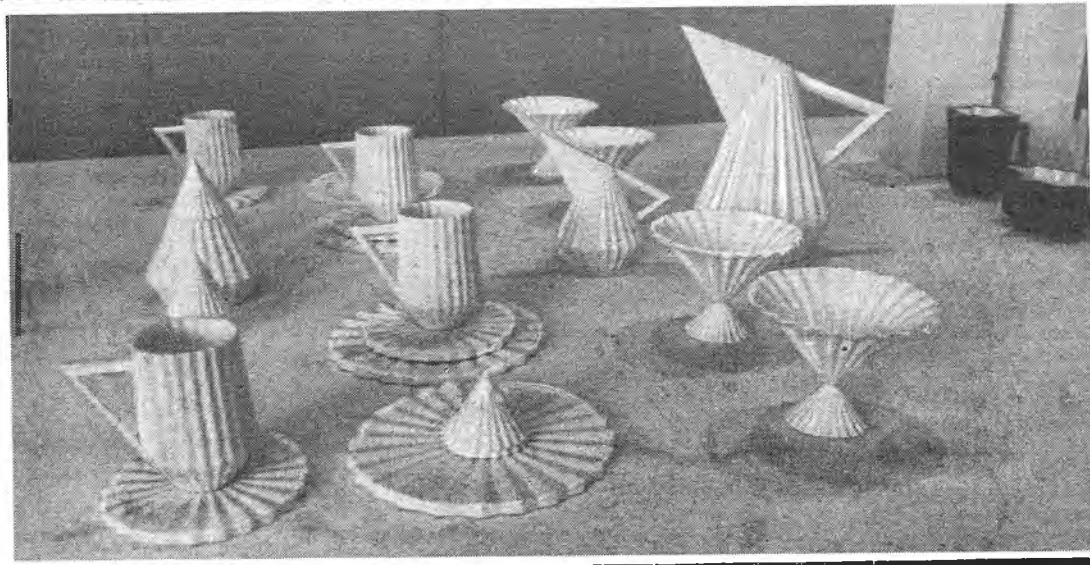
TIIT LASS: Kõik on väga ühtlane ja rahulik. Zürii on küllalt vähe töid välja jätnud — näiteks ehted läksid kõik sisse. Uuenenud on portselani väljapanek, seda tänu kahe noore, Haja Eisti ja Karin Kalman-Ermi pikemaajalisele töötamisvõimalusele Kaudnases. Minu jaoks oli ekspositsioon ikkagi üle kuhjatud, ei oleks õige olnud tagumist ruumi kinni jätta.

MAASIKE MAASI: Milleks toonitada hetkeseisu ajalises tähenduses, tarbekunsti määravad just teised aspektid, siin ei võiks otse kujutava kunstiga võrrelda. Siin on väga tähtsad tehnika ja materjalid, need on niivõrd igivanad ja klassikalised — ma pean eeskätt silmas gobelääni. Ajakajalisust või lihtsalt asjaolu, et nüüd tehakse nii, ei või nii kergelt lubada.

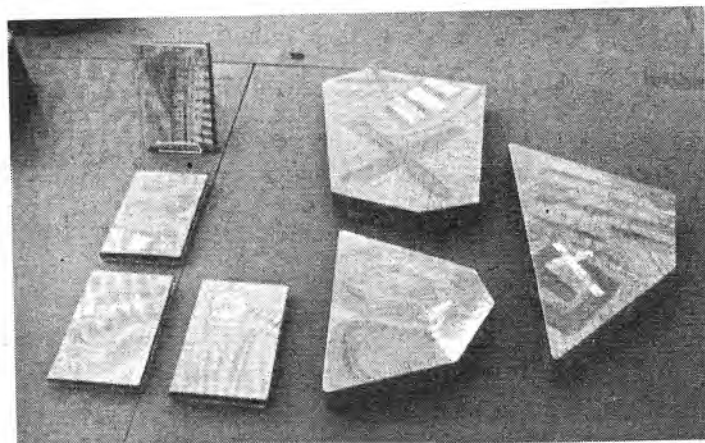
T. K.: Ka maalid ja skulptuurid on tehnikad traditsioonilised, ega uus tule tehnika traditsiooni hülgamisega. Mis puutub vaipadesse, siis tooksin paar näidet väljastpoolt neid saale. Näiteks praegu Pille Blankini ja enne teda väljas olnud Aili Jungi vaibanaütused Kiek in de Kökis. Neist esimene deklareerib seinatextis, et tema looming on põgenemine sellest ühiskonnast ja ta pöörab piibli ja kunstitraditsioonide maailma. On see protest siiras või ei, ei hakka siin otsustama, aga see on siiski otsuse ajaga ja kohaga. Tehnika aga on seesama traditsiooniline ja vaevunõutav gobeläänitehnika. Sellele eelnenud Aili Jungi väljapanek oli minu arvates püüdnud

ARVUSTUSE ASEMELE

KUIDAS VÄHILT VILLA VÕTTA

Haja Eist. Servis «Valge» (portselan, 1989)

Tiit Tulevi nahkehistöö väljapanek

Arne Lepa assamblaaž «Maa vakk» [nahk, puu, luu, 1989]

da kontakte, kohaneda täna-sega. Vahendid olid küll niivõrd minimalistlikud ja abstraktsed, aga pinget oli olemas. Vähemalt kumbki neist ei meeleolust lihtsalt niisama. Aga — selle järelduse sain teha personaalnäituselt, kuidas oleksid nende tööd, s.t. kummalgi üks vaip, autori eest rääkinud siin saalides. Siin nägin juhtumisi, kui teleprojektorid valgustasid avatseremoonial Milvi Pärnamäe vaipa «Ootus» — kuidas see elama hakkas, ta mõju oli pühalik — ta õige koht oleks pü-

halikus interjööris, mitte siin poolpimedal poodiumil!

Uue ilminguna sel näitusel tuleks märgata religioosse ainese väljapanemist, see on üks selle aja võimalusi, mis on lasknud kunstnikul, keraamik Henritte Nuusbergil end avaldada ka igikestvamate teemade kaudu. Aga hoidku taevast siin konjunkturluse eest!

Ja uus ei tule, ei pea tulema ainult läbi uute nimede, noortega tuleb ehk uudsus. Ja veel on olemas ilus sõna — uuenemine. Kaks uhkeimat näidet sel näitusel on Leo

Rohlin ja Naima Suude. Mõlema töödes on tunda tohutut erialast kogemust, aga uut tabame ainult meie siin. Küllaline ja kriitik mujalt arvab selle kindlalt meie parimate traditsioonide hulka. Loomulikult märkan ma uut kvaliteeti Ülle Rajasalu, Katrin Pere, Marget Tafeli jt. loomingus. Uus siiski avaldub tinglikuna, meie teadlastele ja kogemustele toetuvast, tarbekunstialade ajaloolises tähenduses on praegusel ajal vähe uut. Aga üldises kunstikontekstis — tööpooldest ei märka. Noh ning

näituse pildis on intrigeerivad ja uut võimalust kättenäitavad ka need kolm Jüri Arraku nimetatudega O. D. piltvaipa...

M. M. Mis puutub Jüri Arraku vaipadesse, siis siin pole mingisugust maailma imet. Ammu oli aeg. Prantsuse gobelääni taassünd XX sajandil oli täpselt see. Paljud nimed maalijad tulid gobeläänikunsti oma vaipadega. Aga siin peab tundma ja teadma, et see töö tuleb nimelt selles tehnikas ja selles materjalis teostada. Materjali ja tehnika vastavus ideele on minu arvates üks tarbekunsti põhitõdesi.

JÜRI ARRAK: Ma räägin kiiresti vahele oma loo. Oli selline juhus 2—3 aastat tagasi, rühm inimesi tuli ateljeesse pilte vaatama. Grupis oli ka Olga Dmitrijeva Arhangeliskist. Ta on isetegevuslik kunstnik ja käsitöö on tal hästi selge. Ta rääkis, kuidas töötab, näitas fotosid oma töödest, mina pakkusin välja, et teeme proovi koostööks. Mulle on vaiba kavandamise mõtet ennegi pakutud, siis kui Jutta Matvei töötas Kultuuriministeeriumis, 1970. aastatel. Toorkord jäi jutt katki, ei leidnud teostajaid ja ega ma viitsinudki sellega õiendada. Praegune töö käib nii, et teen õlipastelidega üksühele kartongi ja tema koob Arhangeliskis, vahepeal ei näe ega kuule vaibast midagi.

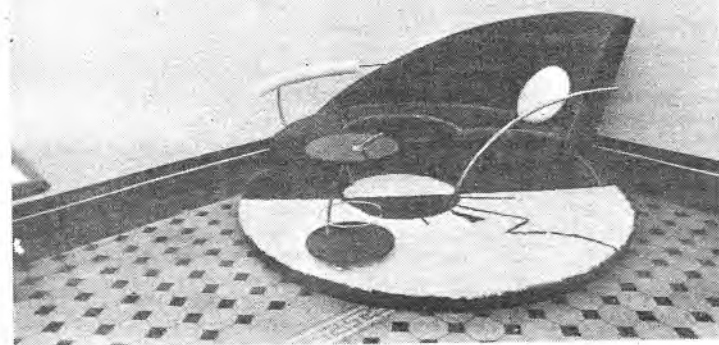
Aga tarbekunstist tahaksin rääkida sisulisema poole pealt. Mäletan, et juba tudengipäevade ajal räägiti ja vaieldi kujutava, tarbekunsti ja dekoratiivkunsti olemuse ning vahetõttude üle ja ega nüüd ole midagi muutunud. Kõik põhineb ikkagi vaimesusel, materjal tähendab minu jaoks vähe. Tarbekunsti õppinuna tean ma meie tarbekunsti õpetamist instituudis. Meid õpetati kompositsiooni tegema, selles midagi edasi või tagasi nihutama ja kõiki neid tehnikas nippes, mis peavad kindlasti teada olema. Aga vaimne külg ateistlikus Nõukogude Liidus on üldse sassis. Ja inimene peab nüüd ise sellest supist välja ujuma. Käsitöökool ja kunstikool on kaks ise asja. Juba sajandi algul, dadaismis näidati ära, et kunsti võid teha millest tahes, kui sul endal on vaimesus. Mis puutub nüüd vaipadesse, siis oli juhus, et neid tegema hakkasin, olen ju ennagi teisi materjale kasutanud. Ise arvan, et minu maalid on paremad kui vaibad. See on sellest, et vaipu teeb teine inimene ning seal peab arvestama materjali ja tehnikaga. Kõik asjad, mis pikendavad inimese kätt, mis jäävad sinu ja su töö vahele,

DRAAKONI GALERII

Anna Gerretzi vaipade ja Katrin Kase mööbli näitus-müük võlus mitme kandi pealt. Esiteks lasti eksponaatidel kõnelda enda eest, superkujundusega üle doseerimata. Teiseks on kena kahe erineva eriala kunstniku edukas koostöö tervikliku interjööri loomiseks.

A. Gerretzi vaibad iseene-sest pole midagi seniolematut, kuid nad moodustavad meeldiva omaette näituse eesti vaibakunstis, kus üldiselt kipub domineerima väsinud looduslirism. Toonud tagasi eesti vaibakunsti uuel tasemel rüü, teeb ta nüüdisaegseid, lihtsa ja lõõva kujundiga lakoonilisi vaipu. Need on atraktiivsed, kuid mitte liignõudlikud, ja lollikindla värvilahendusega. Ülevaatenäitustel mõjuvad te-

ma tööd värske, ent mitte võõrastena, sest tegelikult kannab ka tema endas eesti tarbekunsti. traditsioonilisi väärtusi: heameelsust ja põhjamaist kargust. Samas A.

Gerretzi ajastutundlikkus lihtsalt kutsus end interjööris kasutama.

K. Kask ei ole eesti sisustuskunstis nii omanäoline nähtus, küll aga üks tugevamaid ja moekamaid tegijaid noorte seas. Nagu 1980. aastatel sageli, on temagi innustunud 1950. aastate ultramodernismi reinterpreetimisest, eriti näituse tugevaimas komplektis, juba Acta'lt tuntud «Väikeses ringis». Selles-

se kuuluvat serveerimislauda võib pidada meie viimaste aastate mõeldisaini üheks õnnestunumaks tööks. Kui «Väikse ringi» sohvad on tunda unikaalkunstilised ambitsioonid, siis «Suure ringi» toolid ja kaksikiste esindavad seeriatootmist eeldavat kaasaegset esinduslikku tarbemööblit. Sealjuures on põnev jälgida, kuidas 1980. aastate mööblukujunduses, küll veidi postmodernistlikus rüüs, ku-

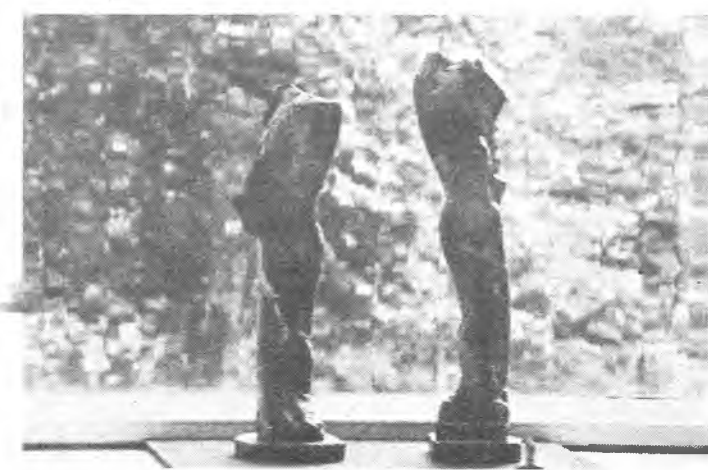
on kurjast. Looming on jumalik, aga ülejäänud on sebinine seal vahel, need masinad, meistrid ja muu. Kui su mõte jääb materjali või millessegi muusse pidama, siis on asi hukas. Kunsti ei saa teha üle iseenda, sa teed seda, mis sinu sees on. Käsitöökused peavad selged olema, nii maalijatel kui ka tekstiilkunstnikel, need küsimused ei tohi professionaali segada. Tarbekunst on minu jaoks see, mida ma saan tarbida, see peaks osaliselt kattuma disainiga, dekoratiivkunstnikuks ma nimetaksin seda, millel ei ole sellist vaimsust kui kujutaval kunstil. Vaimsust ei saa hinnata ja selle üle pole mõtet vaielda, sest hindaja vaatab ja arutleb oma vaimsusele tuginedes. Seetõttu on ka piir kujutava ja dekoratiivkunsti vahel suhteline.

M. M.: Just. Kunsti kvaliteedi, olgu ta mis tahes materjalis, määrab isiksuse sisu.
J. A.: Mina nimetan seda vaimsuseks.

M. K.: Mina tuleksin siiski tagasi hetkeseisu juurde aja-ga suhestatud kontekstis. Et hetkeseise ei ole, näitab ka see, et tarbekunstnikel on kõik erakordselt üheülbane. Jõulisi isiksusi ei ole, neid, kes tekitaksid hetkeseisu. Me näeme kümnete kaupa head taset. Seda, kes tõuseks täheks eesti kunsti taevasse, on väga harva. Kujutavas kunstis on ju neid, kes meil hetkeseisu kujundavad. Võtame näiteks olukorra kümme aastat tagasi. Kunstnikuks, kes siis tõusis eesti kunsti oluliseks, oli Anu Raud. Ta oli koos selles vaimes laines, kuhu kuulusid Kaljo Põllu, Lennart Meri, Veljo Tormis. Nüüd on aeg sellisena üle läinud, kuid tol hetkel kajastasid nemad olulisi probleeme eesti kunstis. Praegu on minu arvates Anna Gerretz ehk see, kellest räägiksin eesti kunsti üldkontekstis, kes on ajastut äratav ja tõuseb hetkel oluliste eesti kunstnike hulka.

M. M.: Tahaksin teada, kuidas kriitikud neid kriteeriume maha panevad? Mina tahan nüüd öelda, et ei tohiks hinnangutes nii kategooriline olla. Ja tahan öelda veel ka seda, et viimaste aegade tarbekunstikriitika tekitab piinlikkust. Ja miks? Sest see on nii pinnapealne ja asjatundmatu. See valede asjade võrdlemine ja kõrvutamine, sealjuures agressiivsete hinnanguteni väljajõudmine. Ja küsimuse otsustab, kes peale jääb, ja jääb agressiivsem, noorema põlvkonna esindaja. Kusjuures kõik pannakse ühte patta, teadmata midagi materjali-dest ja tehnikatest.

M. K.: Tarbekunsti tehnikate peensused on asja tehniline

Olle Rajasalo. Dekoratiivsed skulptuurid «Päikesevihm» (kõrgkool, 1989)

Maasik. «Tuuletiivul» (poimevaip, 1989)

ja teostuslik külg ning need on tarbekunstniku töövahendid, kunstiteadlase töömeetoditega ei ole seal midagi peale hakata. Kriitiku jaoks on analüüsi objektiks siiski kunstniku isiksus.

J. A.: Tegelikult on see kivi Kunstiinstituudi kapsaada. Kunstiinstituut on sisendanud tarbekunstnikele selle tehnikate ületähtsustamise, see on vanade tsunftide rudiment, et kingsepad on kingsepad ja rätsepad on rätsepad ning nad ei tohi omavahel isegi mitte õlut juua. Mina olen selle jama kõik läbi elanud ja instituudi viga on selles, et ta õpetab inimesele ainult käsitöökusi, tema vaimne pool jääb pimedusse. Meie üldine sumbumus kultuuriõhku on kuni viimase ajani produtseerinud seda keskmist usinat tegijat, ja instituut, see Peterburi Akadeemia pisike vennake tuleks hoopis laiali saata ning hakata otsast peale, vabaakadeemiad ja võimalus, et kõik, kellel on tudengitele midagi õpetada, saaksid seda teha. See pole kaasaegne kunstiõppeasutus, see on keskkooli jätk pluss Peterburi bürokraatlik seltskond. Hirmuäratav on see, kuidas nad selle ilusa vana maja ära lõhkusi, ehitasi ümber mingiks saapakarbi. Selle maja töö tu-

lemusi me nüüd siin arutame! Niisama radikaalselt, nagu me räägime praegu muudest asjadest, peame rääkima ka Kunstiinstituudist.

Mis võib päästa? Praegu küll ainult see, kui tudengid saaksid vabalt maailmas liikuda ja mujal töötada. Aga instituudis toimub praegu täpselt sama nagu meil majanduses, poliitikas —, püütakse natuke kohendada. See kateedrite eraldatus ja piirid. Mäletan, kui läksin graafika kateedrisse trükkimiseks luba küsima, vaadati mind kui lolli. Peab olema kunstiüliõpilane, mitte ainult graafik, keraamik või vaibakudaja. Instituut peab andma midagi lähedastki humanitaarsele kõrgharidusele, mitte ainult käsitöökusi. Ja ka need pole sellised, et teha töid Krakowi lossi piltvaiba tasemel.

M. K.: Ma jään, kogu eelnevat kuulanud, siiski arvamus juurde, et kunstikriitiku asi ei ole uurida seda, kui perfektselt on asi teostatud, vaid eelkõige avarduvat kunstiolust, isiksust ja vaimsust. Ja sellega ju kunstikriitika tegeleb.

T. L.: Ei tegele. Ma võtsin kätte vanad artiklid meie tarbekunstist, 1960. aastatest, ja kui ma panin need kõrvuti, siis on kõik sarnane. Vahel-

duvad kirjutajate nimed ja need nimed, kellest kirjutatakse, aga artiklid on sarnased. Ja mudel on selline: meie tarbekunst on väga kõrgeltasemel, aga sellest hoolimata on ta niisugune, niisugune ja niisugune. Tuuakse siis paar pärlit, siis tehakse avastus, et tarbekunst on üks ilutsev mängimine. See ei ole viimase viie aasta jutt, nii on see läinud aastakümneid. Need artiklid on hämmastavalt ühesugused!

T. K.: Aga kas sellest ei võiks ka ühte järeldust teha?

T. L.: Mis järeldust sa siin teed. Ja nüüd otsitakse neid tippusid. Terves maailmas on tippe vähe, ja nüüd tahate teie siit saada terve näituse-täie geeniusi.

M. K.: Ei otsi. Aga ikka on kogu kunstis olemas gradatsioon, hierarhia. Nagu ka kriitikutel hulgas. On olemas väga häid, keskmisi ja viletsaid kriitikuid. Kuid teie ütlete siin, et kümnete aastate jooksul pole tarbekunsti kriitikas midagi muutunud. Kujutava kunsti kriitika kohta seda küll öelda ei saa, on tulnud peale terve põlvkond häid noori kriitikuid. Miks pole tarbekunsti suutnud neist kedagi ära võluda?

T. L.: Kes on head kriitikud, kas need, kes teineteist keerulisusega üle püüavad trumbata?

M. K.: Kriitikal on oma keel, vahendid ja tase.

T. K.: Ja missugune oleks siis hea tarbekunstikriitika?

M. M.: See, mis sisaldaks analüüsi, kus ei ole kurjust, vaid pigem vaimukust. Mina pidasin ja pean endiselt väga lugu Leo Gensist. Tema eruditsioon ja asjatundlikkus on minu jaoks usaldusväärsed.

J. A.: Kui vaatan, millise kirega minnakse kriitikale kallale, siis — mõlemal on õigus. Pean ütleva, et mina ise olen sellest valust üle saanud, ei tee probleemi sellest, mida kirjutatakse või kuidas aru saadakse. Kaks inimest ei saa ju ühest asjast ühtemoodi aru saada. Olen vastu ainult paskvillile, pahatahtlikule jamale, aga seda praktiliselt ei esine. Mida kriitik kirjutab, see on tema maailm. Oige kriitik loob, kusjuures aluseks on kunstniku looming — kriitik transformeerib teise inimese loomingut oma loomingusse. Nii tuleks aru saada kunsti-kriitilistest artiklitest.

T. K.: Kui see oleks ideaalpildis nii, siis ainet pakub ainult isiksuslik, isikupärane looming, tema asend selles ajas ja ruumis, milles on üles kasvatatud konkreetne kriitik. Kuidas avaldub aga kunsti-kuisiks sellises kindla rätseptiga ühepajatoidus, nagu on ülevaatenäitus, on iseasi. Silma hakkab kas vaieldamatult uus ilming või siis järje-

kindalt jõuline ja oma käe-kirjaga kunstnik. Nagu näiteks Leo Rohlinist ei saa ühelgi näitusel, kus ta esineb, minna ei üle ega ümber, samuti ka Rein Metsast, Leili Kuldkepi, Enn Johannesest, Elo Järvest. Ja nii see kriitiku (olgu ta algaja või kogunud) patutee algab — mudel on selline.

T. L.: Aga tegelikult on ju igas kunstnikus midagi. Kuigi, ausalt öeldes, see midagi avaldub siiski rohkem personaal- ja grupinäitustel.

T. K.: Kui oodatakse kriitika muutumist, peavad muutuma ka näitused.

M. K.: Me oleme lihtsalt väsinud erakordselt stagneerunud näitusekorraldusest.

J. A.: Siit algavad jälle uued ja meile igavesed probleemid. Näituseruumid, uus Kunstihoone, galeriid jne. ...

T. K.: Teatavasti käib see näituseelu terves ilmas teist rada, ülevaatenäitused käivad minu jaoks koos veel kunsti-dekaadide ja sõbruspäevadega. Mujal koostatakse näitusi selle näituse toimkonna poolt, žüriid teevad eelvaliku vastavalt kontseptsioonile. Ma ei ütle ülevaatenäitusele ei, sest keegi ei või ette öelda, kuidas me neid võiksime hakata taga nutma, kui neid enam ei korraldata, aga uue tee otsimisel peaksid kõik ka ise aktiivsed olema. Mind lihtsalt hämmastab see elamise passiivsus. Kõik hoiavad nabanööri pidi kinni kombinadist, fondist, Kultuurikomitee ja Kunstifondi ostudest. Üks näitus aastast — aga mida tehakse see aasta otsa? Mis on kunsti müügisalongsid? Piinlik tühusus. Ma tean ka vastust, õigemini põhjendust. Taimepark-nahast tehti ära viimased ju-pid, ei saa enam kusagilt, klaasibaasist räägitakse ainult valimiseelsetes sõnavõttes, kombinadist on kõigest neli glasuri keraamikutele, vaibalõnga saab näpuotsaga jne., siis veel tekstiilivärvid kus ja mismoodi keegi elab ja töötab. Kus Eestis kasvavad vaskad ja lehmad ilma nahata ja lambad ilma villata? Väga palju oleks küsimusi «Arsile» ja Kunstifondile — aga tulge kokku ja tehke asjad ise selgeks! Ei tasu arvata, et artikkel ajalehes tooks lahendusi. Aga seda kõike ei pea kunsti-kriitika teadma, mõõndusi teh-kes võib laskuda tootmisjuhi tavatasemele, kes iga puudust objektiivsete põhjustega seletada püüab.

Lõputuseks taas A. Kurosawa. «Olen endale alati võtnud aega ajuti millegi näiteks keraamika uurimiseks. Esialgu ei taibanud ma midagi ja palusin endale seletada. Aga selliseid kunstiesimeid peab õigupoolest ostma ja enda läheduses hoidma, et neid õigesti mõista.»

TIINA KÄESEL

mavad läbi ampiirmööbli printsiibid. Aknapealne komplekt «Kaar» sobib kenasti ehitma snoobi kodu, kui vaid kanapee tehniline teostus poleks nii lohakas. «Arsi» soolane juurdehindlus on tellija-ostja suhtes alati halastamatu, kuid selle taga võiks olla vähemalt kvaliteet.

Peale partnerite omavahelise klapi on näituse trumbiks mõistlik praktilis-asjalik vaim. Pole avangardi mängimisega üle pingutatud ega spetsiaalselt müügiks poolkunsti tehtud, mida mõlemat Draakonis juhtub sageli. Kui tarbekunstinäitustel ja ka sisustajate väljapanekul tundub mõnigi kord, et kena küll, aga puhta kunstina võtmiseks napib vaimsust ja tarvitamiseks nagu õieti ei kõlba, siis siin on müüginäituse kohaselt, vabana eesmärgi kriisist, kõik just tarbekunst sõna otseses mõttes. Äriedugi tõestab, et moodne sisustusdisain komplekselt on minev kaup.

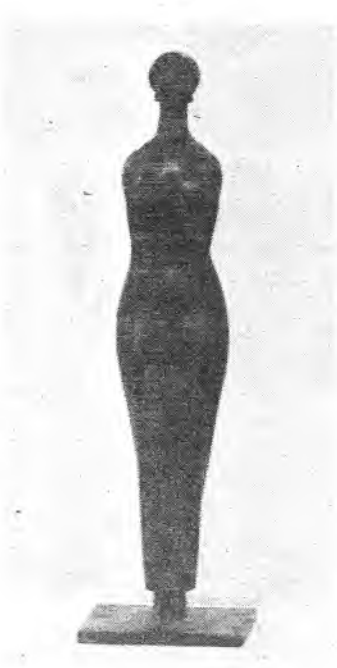
MART KALM

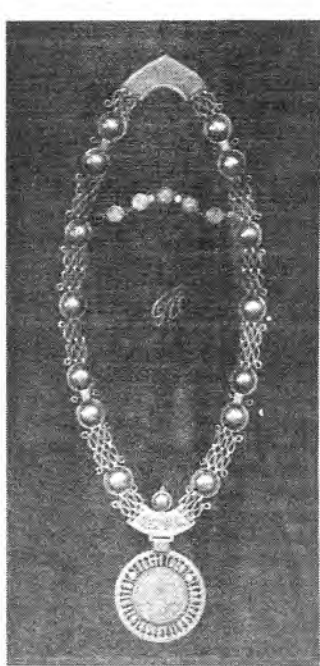
eksponeerivad oma skulptuuri-loomingut abielupaar Signe ja Arseni Mölder, esimene neist tähistab näitusega hiljutist juubelit. Portree- ja figuuriplastikale lisaks esitab Arseni Mölder viitriinitäie ehteid ja Signe Mölder keraamilisi väikefiguure.

Näitusi Leningradis

Ermitaažis avati 1. augustil kõigi aegade suurim PAUL GAUGUINI teoste näitus N. Liidus, mis on komplekteeritud Washingtoni, Chicago, Pariisi, Moskva ja Leningradi kunstikogudest. Näitus jääb avatuks septembri keskpaigani. Vene Muuseumis on kogu augusti lahti nn. sotsialistliku realismi ühe tuntuma esindaja Veera Mukhina skulptuuride näitus ning Jugoslaavia skulptori, 1947. aastast USA-s töötanud Ivan Meštrovići (1883–1962) retrospektiivnäitus.

Signe Mölder. «Solist» (pronks)

Arseni Mölder. ERKI rektori ametikett

Soomes, Lahti Kunstimuuseumis, on 9. juunist 17. septembrini 1989. a. avatud Lahti VIII rahvusvaheline plakati biennaal. Eestist osalesid 8 kunstnikku: Aili Ermel, Marqus Haavamägi, Ruth Huimerind, Villu Järmut, Raoul Kurvits, Ivar Sakk, Kalle Toompere ja Silver Vahre — kokku 9 plakati. Avapäeval tehti teatavaks ka auhinnasaajate nimed. Töid hinnati nelja eri kategooria põhjal ning originaalplakateid (teised kategooriad puudutasid trükiseid) PÄLVIS III KOHA MARGUS HAAVAMÄGI tööga «Tuli ja vesi» (1988).

Heinola Kunstimuuseumis avati samal ajal näitus «Varibiennaal», kus on välja pandud Lahti VIII plakati biennaali põhiekspositsioonist väljajäänud sadakond paremat tööd. Nende seas on ka Kalle Toompere, Andrei Kormašovi ja Ole Emmuse plakatid — igaühelt üks plakat.

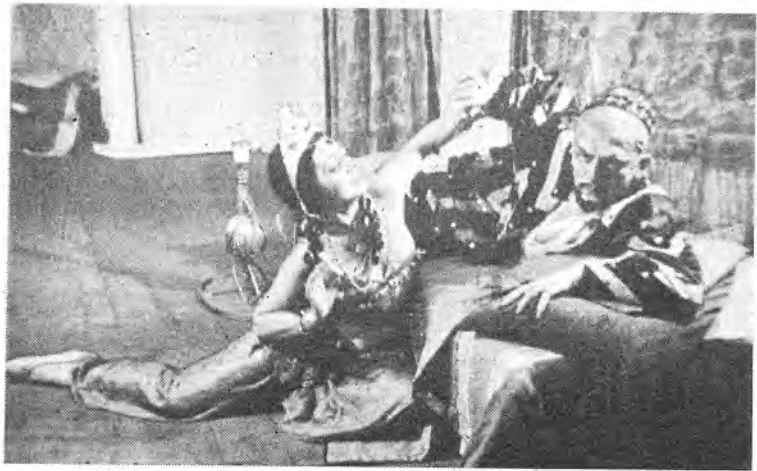
Kevadel seoses «Estonia» omaaegse tantsutähe Juta Argi juubeliga sai antud vekslel, et teatrihoone lõppedes, kui kõik mõeldavad festivalid, kokkutulekud, sõbruspäevad jm. seljataga, õnnestub ehk peatuda tema ning teistegi mulustate tulevaste balletijuubelide — Valentina Vassiljeva-Simanskaja, Geeni Raudsepa, Veera Leever-Eskola jt. — osal meie tantsuteatri kujunemist. See on põlvkond, kes «Estonia» Olbrei-truppi tuli kümme aastat pärast selle loomist. Nende laineharjale tõus tuli 1940. aastate teisel poolel, olid nad ju alal hoidnud tantsutule ka siis, kui teatrimaja seisis varem.

Ent lugu paberile panema hakates sai selgeks, et nii erinevaid tantsijaisiksusi ühte piiratud ruumiga artiklisse kuidagi ära ei mahuta. Isegi siis, kui libiseda nende tipp-rolle pidi (Arg — Myrtha, Zarema, Linda; Vassiljeva — Tao-Hoa, Luik, Hazinta «Laurencias», Pääsuke «Dr. Aibolit»; Raudsepp — Maria, Saarepiiga, orientaalset tantsusid; Leever — Myrtha, Zarema, Must Luik, Tao-Hoa, Fleur de Lys jt.). Otsustasin jätta Juta Argi loometeed lühikokkuvõtteks, temaga seoses ju lubadus saigi antud.

Juta Arg nagu teisedki ülalmainitud oli enesest märku andnud juba sõjaeelsetel aastatel, kui «Estonia» tantsujuht paotas ukse teistegi Tallinna tantsustuudiotele kasvandikele (algu tal teatavasti võttis oma truppi «rikkumata» materjali). Oma madala, põnevaimbrilise häälega jutustab Juta Arg sellest kaugest ajast:

«Lapsena käisin 3–4 aastat Neggo lasterühmas. Vahepeal tuli periood, kus ma ei viitsinud tantsida, aga sõrm oli antud, püksid polnud. Siis läksin Tšernjanskaja stuudiosse nii poolteiseks aastaks. Seejärel tagasi Neggo juurde. See oli 1934. aastal ja kursuse lõpetasin 1938 (sihiteadlikult õppijale oli tal nelja-aastane tsükkel). Ühtlasi olin viimasel stuudioaastal juba ka Neggo assistent. Töötasin nn. liikumisharjutuste, kus käisid need Tallinna daamid, kes tahtsid saavutada graatsiat/liikuvust. Kaks korda nädalas neid siis «liigutati». Teatriga on nii, et juba 1936. aastal Lenderi gümnaasiumis õppides sain loa teha kaasa «Estonia» «Pähkli-purejas», sest Olbrei vajas seal suuremat tantsijatehulka. See polnud siiski minu esimene kokkupuutumine teatriga, sest juba lapsena tegin kaasa Draamateatris Leo Kalmeti lasteetendustes, kus Neggo tegei enamasti tantsuseadeid. Ma olen isegi teksti rääkinud. Kalmet ütles, et on hea jame hää, kuigi ei kosta hästi. Te-

ANDUMUS TANTSULE

Zarema — Juta Arg ja Girei — Boris Blinov.

Myrtha — Juta Arg.

gutsesime ka koos Mari Möldre jt. tõeliste näitlejatega. Stuudiolased osalesid ka põhirepertuaaris. «Teesaris ja inimeses» oli suur tantsustseen, intermeediumid «Ebahaiges».

Varvastantsu olin õppinud Tšernjanskaja juures, aga ka Neggo stuudios oli neil aastail juba klassikaline ballett seel. Opetati veel steppimist, akrobaatikat. Üks kord nädalas oli improvisatsioonitund — kui seda teed pole käidud, jääb tantsija n.ö. automaatselt tasele, temast saab vaid tantsusammude tegija. Improvisatsioonitunnis anti teema või võisid ise valida. Mäletan (praegu ajab küll naerma!), tegin Salome tantsu R. Straussi muusikale. Küll see pidi üks kakk olema! Ma ei teadnud ju Salome tühki, kuigi anti ka kirjandust lugeda. Seitse minutit on see lugu pikk. Tantsisin ühe looriga, seitset loori mul küll ei olnud.

Tohvetman oli n.ö. stuudio viilistlane, tema haaras mind ka Töölisteatri etendustesse. Kedagi tuli kiiresti asendada. See oli «Kolmekrossiooper» ja sellest Lenderi gümnaasiumi direktor küll midagi ei teadnud. Hea kah! Mul oli punane atlaskleit seljas ja kujutasin intermeediumis liisi (tegelastel olid saäl tantsulised dublandid). Tegin ka «Carrambas» ja rahvatantsudega tükki. Oli ka juhuseid, kus «Pähkli-purejast» jooksin Draamateatrisse lasteetendusele ning saäl edasi — grimm peal — Töölisteatrisse. Punktitaas alusel tegin kaasa kogu «Estonia» balletirepertuaaris: «Flora arka-

mine», «Lokämi», «Punane moon». Punktitaas hoidis vee peal. 1940. aastal sain ilma konkursita «Estonia» koosseisu, kus trupijuht pidas plaani mind nelja aasta pärast Pariisi Lifari juurde tantsusead- mist õppima saata.»

Keerulised sõja-aastad tõmbasid õppimisele kriipsu peale. Nii jäi Juta Argi ballettmeisteritöö «Estonias» episoodiliseks (lavastas põhiliselt iseendale tantsunumbreid, mis pealtvaatajais hea resonantsi leidis), aga tantsusõbrad said ühe oma sõjajärgsete aastate lemmiktantsijaist. Oma tantsurõõmu ja talitsetud temperamendiga oli ta meelde jäänud mitmetelt balletitõhtelt, aga ka solistina «Luikede järve» tšardas. Myrtha «Giselle'is» näitas juba, et tegemist on tulevase solistiga.

Sõda jättis teatri esitantsijatarita ja nagu endastmõistetavalt sai Juta Arg endale «Bah-tšisarai purskkaevu» põnevaima naispeaosa — Zarema. Sellest tuli üks nende aastate ilusamaid tantsusündmusi. Lea Tormis on oma balletiraamatusest sellest kirjutanud: «Selle Zarema osakujunduses jäid kiivus, tujukus, hellitatud lemmiknaise solvatus ühkus kusagile tagaplaanile. (—)» Zaremal oli Girei armastus ainukeseks elumõtteks. Ning ta võitles selle elumõtte eest mitte kui kiivas ja kade naine edukama võistlejana vastu, vaid kui jamune, kelle suu eest tõmmatakse veenõu, kui vang, kes näeb pimedas kongi- lüst igaveseks sulgumas. J. Argi Zarema oli tradigiline, sest

ta ei suutnud mõista oma kaotuse tõelist põhjust. Ta ei saanud aru, mis on juhtunud Gireiga, miks Girei on tundmatuseni muutunud. (—) Oli midagi tõeliselt ülevat tema valus ja vastuvaidlematus hukkumises.»

Täisvereline Zarema, esime- me meie mitme lavastuse mit- mete Zaremade seas, tõstis Juta Argi tema loometeed suu- rima laine harjale. Pea järg- nes suur kordaminek Lindana «Kalevipojas», kus ta oli üht- lasi lavastaja Helmi Tohvel- mani assistendiks (assistendi- tööd tuli hiljemgi korduvalt teha). Juta Argi Linda kasvas etenduses kodumaa võrdku- juks, see andis võitlusele Sort- siga sügava ja sümbolise tä- henduse. See Linda on mees- oma hoiaku ülluses, liigutuste rahulikus väärkuses, käitumi- se naiselikus malbuses. Kol- mele kosilasele andis ta eitava vastuse — kui palju tõeliselt tantsulist poeesiat avaldus selles episoodis, kus kõlas lei- navalu koos valitsejana väär- rikusega!

«Estonia» tantsurühm oli jälle jalgele tõusnud. 1948. aastal oli taas pea kohal oma koduteatri katus. Tantsuloo- me-energiat jätkus 1961. aast- ani, lavale jõudsid nii erine- valt tantsitud naised nagu Laurencia, Julia, Barmalei naine, Lola, Esmeralda jt. Mõ- ned väljakirjutused reitsen- sioonidest:

«Linda osas on Juta Arg sa- muti suurepärase, sümbolisee- rides eesti naise kui ema leeb- bust.»

(E. Jansen. «Kauaks» meel-

dejääv etendus». «Ohtuleht», 1948. a. märts).

«Eesti ballett oli Moskva teatrikülastajatele uudne sündmus, eriti kuna teose esi- mese osa lavastus on panto- miimiline. Erilise kontakti saavutas etendus alates teisest vaatusest, edasi läks etendus juba pidevate vaheaplaaside saatel. Vaatajaskond nõudis lavale balleti peaosalisi J. Argi, F. Veikest ja B. Blinoffi.»

(«Estonia» tutvustas mosk- valastele «Kalevipoega»). «Sirp ja Vasar», 1950. a. au- gust.)

«Kurguse esindajaist väärrib esiletõstmist V. Hagus Barmaleina, kes andis tervikliku ja eredat kogu. J. Arg Barmalei naisena esines temperamendi- kalt ja karaktersest.»

(S. Ots. «Ballett «Dr. Aibo- lit»», «Sirp ja Vasar», 1950. a. märts.)

«Lola osas nägime Inge Põ- derit ja Juta Argi. Mõlemad tantsijad on oma tantsupartii tehnilise küljega toime tulnud hästi (—). Juta Argi osa- käsitusel pääses mõjule pea- miselt lüüriline motiiv: Lola armastus Pablo vastu.»

(M. Elling. «Lola», «Ohtu- leht» 1952. a. mai.)

Tantsival lavakunstnikul nagu igal looval inimesel on peale töös ette tulevate raskus- te ka oma suured rõõmud. Ta nagu elaks läbi mitmeid elu- sid, kuivõrd elu eri perioodid on nagu iseseisvad elud. Nii on see ka Juta Argiga. 1961. aastal astus tagasi laia amp- luaaga tantsijatar, kellele pol- nud võõrad ei lüürika, grotesk ega dramatism. Samal ajal astus lavale pedagog-tantsu- õpetaja, kes on jätkanud täna- seni. Tarvitses ainult näha, kuidas tema õpilased talle tol- le seitsmekümneenda sünnipäe- va korraldasid, et mõista, kui armastatud ta on. Ent meie lavatantsuajaloos on Juta Argi ja tema põlvkonnal eelkõr- ge koht kui tantsutule alal- hoidjail. Nemad jäid läbi ras- kete aegade «Estoniale» truuks, avasid ukse uude aegruumi.

HEINO AASSALU

RAAMAT VELJO TORMISEST

Kirjastuse «Sovetski Kom- pozitor» väljaandel ilmus äs- ja Irina Bobokina raamat «Veljo Tormis», rikkalikult illustreeritud 254-leheküljel- ne ülevaade helilooja elust ja loomingust. Tiraaz on 2340.

4. juunil asutati Eesti Tantsu- klubi Liit (ETKL). Liidu tege- vuse eesmärgiks on ühendada kõik Eesti tegevad võistlus- ja seltskonnatantsu klubid. Liik- meks astumise avaldused esita- takse ETKL-i juhatusel. Liidu põhieesandeks on pidada arves- tust liidu liikmete — tantsijate, treenerite ja tantsuvõistluste koh- tunike kohta, aidata igati kaasa uute võistlus- ja seltskonnatant- su klubide tekkimisele, laiendada seel propageerida võistlus- ja seltskonnatantsu kui tervistlikku vaba aja veetmise vormi. Liit koostab välja ühtse tantsuvõistlus- te korraldamise määrustiku, koostab ja kinnitab vabariikliku tantsuvõistluste kalenderplaani ja aitab kaasa selle täitmisele, organiseerib igris tahes vormis täiendusõppe üritusi treeneritele ja nende assistentidele, uute tantsutreenerite ja kohtunike et- tevalmistamist, mis tahes vormis treeningõppusi liidu liikmete tantsupaaridele, kohtunike ette- valmistamist, kvalifikatsiooni tõstmist ja tarifitseerimist, me- toodilise, õppe- ja teatrimater- jali, tantsumuusika ja video- salvestuste ettevalmistamist ja levitamist oma liikmete tarvis. Asutamiskokkulekul kinnitati põ- hikirj ja juhatusesse koosseis: pre- sident Aavo Lossmann, asepre- sident Kalev Lehtla, vastutav sek- retär Andrei Muršak, treenerite komitee esimees Jaan Siik, koh- tunike kolleegiumi esimees Olavi Raig ja tantsijate komitee esi- mees Peeter Masing. Esimene

ASUTATI EESTI TANTSUKLUBIDE LIIT

Üldkoosolek on planeeritud sep- tembris.

20. aprillil astus N. Liidu Bal- litantsude Assotsiatsioon Rahvus- vahelise Amatöörtantsijate Assot- siatsiooni (ICAD) liikmeks. Selle- ga kaasneb võimalus N. Liidu paaridele osaleda kõigil Euroopa ja maailma meistrivõistlustel (2 paari igal võistlusel), Euroopa ja maailma karikavõistlustel ja muudel ICAD korraldatud võis- tustel.

14. juulil astus ETKL N. Liidu Ballitantsude Assotsiatsiooni liikmeks. Sellega avanesid eesti paaridele uksed maailma areni- le. ETKL aitab kaasa üliuliliste ja rahvusvaheliste tantsuüri- tuste läbiviimisele, suunab pari- maid tantsupaare, treenereid ja kohtunikke üliulilise ja rahvus- vahelise ulatusega üritustele, peab sidet N. Liidu, teiste liidu- vabariikide ja välisriikide assot- siatsioonidega, edastab oma liik- metele sealt saadavaid praktilisi ja teoreetilisi kogemusi ning ait- tab kaasa oma liikmete liiduliste ja rahvusvaheliste sidemete laiend-amisele, viib läbi mis tahes muid üritusi, mis aitavad kaasa võistlus- ja seltskonnatantsu arendamisele Eestis.

Rahvusvahelise klassi tantsu- paar Rauno ja Kristiina ilo.

ENDEL TAMMEPÖLLU foto

Üliulilise Ballitantsude Assot- siatsiooni Presiidiumil tunnistati 1989. aasta edukamaks paariks N. Liidus meie Rauno ja Kristiina ilo (tantsuklubist «Staar», treenerid Aavo ja Tamara Lossmann) ja suunati osalema stan- dardtantsudes Euroopa meistri- võistlustele Viini 18. novembril ning maailma karikavõistlustele standardtantsudes Lääne-Berliini 2. detsembril. See kõrg tuntu- sus on saavutatud tänu rütmisi võidetud esikohtadele rahvusva- helistel turniiridel. Turniiril «Balti karikas '89», kus osalesid Ees- ti — Läti — Leedu paarid, saavuta- ti standardtantsudes (ST) I ja ladinameerika tantsudes (LA) II koht. Minskis toimunud rahvus- vahelisel turniiril, kus osales 26 paari (Austria, Lääne-Berlin, Inglismaa jne.), saavutati ST I koht, Leningradi rahvusvahelisel võistlustel, kus osales 28 paari (Inglismaa, Austria, Bulgaaria, Tšehhoslovakkia jne.), võideti ST I koht. Kaunase rahvusvahelisel tantsuturniiril «Merevaigu paar '89», mida peetakse Liidu kõige esinduslikumaks turniiriks, saa- vutati ST I koht, LA II koht. Es- makordselt toodi Eestisse turniiri üldvõitja karikas. Poola rahvus- vahelisel turniiril mais võideti ST I koht ja LA I koht. Kõiki

võistlusi loetleda ei jõuaks. Ettevalmistamisel on rahvus- vaheline tantsuturniir «Tallinn '89» (plaan kohaselt 16.–17. detsembril). Kavatakse kutsu- da osavõtjaid 15 maalt — Inglis- maalt, Norrast, Saksamaa Liitva- bariigist, Austriast, Rootsist, Soomest, Taanist, sootmaadest ning Liidu paremik — kokku 29 paari. Osalema on oodata 4–5 küm- ne tantsu võistluses maailma pa- remikku kuuluvat paari. Nõus- oleku osaleda kohtunikuna on andnud Norra kohtiv professio- naalne tantsija Johan Eftedal, kes pärast turniiri viib läbi ka seminari ETKL-i tantsijatele ja treeneritele.

Seoses kuulumisega ülemaailm- sesse assotsiatsiooni hakkavad N. Liidus toimuma meistrivõis- tused mitte ainult rahvusvaheli- ses klassi paaridele, vaid ka koo- liinoortele kõikides vanusegrup- pides. Juba 6. augustil olid Moskvas katsevõistlused 16–18. aastastele paaridele. Iga liiduva- bariiki esindab 2 paari. Hoiame põialt meie paaridele, sest 2 pa- rimat paari saavad õiguse osa- leda 18. novembril Krefeldis (Saksamaa Liitvabariiki) peetava- tel Euroopa noorte meistrivõis- tustel standardtantsudes.

ULVI LUHT

1908. aasta sügisel asus Lõuna-Eesti viljakalt mullalt Põhja-Eesti paesale pinnasele Rae algkooli juhatajaks 19-aastane Johannes Ratassep (kelle õpilaste hulka kuulub ka siinkirjutaja). Perekonnanimi Ratassep on laialt levinud, Ratasepa nimeline muusikute suguvõsa on aga Eestis ainuke.

Johannes Ratassep sündis 13. augustil 1889. aastal Viljandimaal Imavere vallas «Küünissaare» talupidajate lasterikkas perekonnas. Alghariduse sai ta Pilstvere kihelkonnakoolis, õppis edasi Eesti Aleksandri linnakoolis ning omandas algkooliõpetaja kutse 1908. aastal Paide linnakooli juures korraldatud aastastel kursustel. Samal aastal valiti ta Rae algkooli juhatajaks. Teadusejahu viis noore õpetaja 1914. aasta mais Vismari tehnikumi, kust aga ähvardav sõjapilv sundis teda mõne kuu pärast lahkuma.

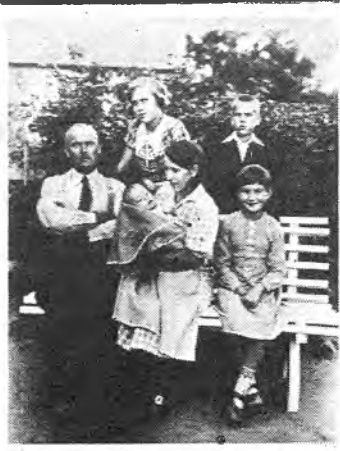
1914. aasta augustis mobiliseeriti ta tsariaarmeesse, kust vabanedes 1917. aasta juunis asus uuesti Raele endisele töökohale.

30. septembril 1923 sõlmiti koolijuhataja Johannes Ratasepa ja sama kooli õpetaja Hella Raupi abielu. Johannes Ratassep oli tegev Jüri Muusika Seltsis, Õpetajate Seltsis, ÜENÜ Rae osakonnas, oli pidevalt valitud Rae valivolikogusse. 21. novembril 1924 sündis perekonnas tütar Maimo, 17. märtsil 1926 poeg Arvo ja 7. aprillil 1929 tütar Eda-Urve. Kuna pereisal oli soov astuda Tartu Ülikooli, senine hariduskäik aga seda ei võimaldanud, lõpetas ta 1926. aastal Tallinna Kolledži (cum laude) ning astus sama aasta septembris Tartu Ülikooli õigusteaduskonda. Ent pingeline koolitöö ning suurenenud perekonnamured võimaldasid tal jõuda ainult kolmandale kursusele, kust õpinud ülikoolis katkesid.

Õpetajana oli Johannes Ratassep eeskujuks kõigile; tema keskmisest kõrgem kasv, sõdurlikult sirge rüht, absoluutne karsklane, hea kõnemees, sulaselge vene ja saksa keel ning mõningased oskused ka prantsuse keeles, suur armastus looduse vastu inspireerisid väga. Muusikaala väljendus ta juures nõrgemini, kuid lauluõpetaja juhulkiul puudumisel asus ta kägiseva oreli taha, mängis meile lauluviisi ette ja võis ka ise kaasa laulda. Küll oli aga väga musikaalne Hella Ratassep, kelle trilleridav sopran heliseb veel praegu kõrvus.

Rae algkooli kõrge maine viis Johannes Ratasepa 1932. aasta septembris Tallinna IV algkooli matemaatikaõpetajaks. Perekond asus elama Lagedi- le, Pirta jõe kaldale omapäädud majja, kus 18. aprillil 1938

KOOL JA MUUSIKA

sündis poeg Valdo. Johannes Ratasepa pedagoogitöö kulges Tallinnas tõusvas joones. Augustis 1938 paigutati ta teenistuse huvides Tallinna XVIII algkooli juhatajaks, augustis 1942 XXII algkooli juhatajaks, 25. septembrist 1944 kinnitati ta 22. Mittetäieliku Keskkooli direktoriks ja 1. septembrist 1946 22. Keskkooli direktoriks (nüüd jälle Tallinna Jakob Vestholmi Keskkool).

27. septembril 1947, 57-aastasena, lakkas võimeka koolimehe süda tuksumast. Ta maeti Jüri kalmistule, kuhu 1965. aasta mais kerkis ka ta abikaasa Hella Ratasepa kalm.

Juuresoleval fotol on Ratasepade perekond pildistatud 1938. aastal oma Lagedi kodus. Pereisa ja pereema on kõigile aimatavad, seisavad tütar Maimo ja poeg Arvo, ema kõrval istub tütar Eda-Urve, ema süles on mõne kuu vanune Valdo. Pikimaks laste hulga kasvatas Arvo, kelle elutöö ja -tee kirjeldamiseks ei jätku ajalehe napist ruumist. Teen siiski katset lühikeseks kokkuvõtteks.

Arvo Ratassep lõpetas 1944. aastal Tallinna 2. Keskkooli ning asus õppima arhitektuuri TPI ehitusteaduskonnas. Juba üliõpilasena hakkasid üha rohkem arenema tööalised emalt pärit muusikageenid, mis sundisid kaasa lööma TPI Meeskooli (nüüd Tallinna Tehnikaülikooli teeneline Akadeemiline Meeskool) asutamisele ning selles laulmisele. Muusikahuvi viis laulumisele arhitektuuriõpingute viimaselt kursusele ning noormehe ees avanes kutselise muusiku tee. Õppis Tallinna Muusikakoolis ja, alates 1950. aastast Tallinna Riiklikus Konservatooriumis Jüri Variste juures koorijuhatimist ning kompositsiooni

Mart Saare ja Villem Kapi juures. Tallinna Riikliku Konservatooriumi lõpetas 1955. aastal diplomeeritud koorijuhataja ja muusikapedagoogina. Töötas siis õppejõuna G. Otsa nimelises Muusikakoolis ning alates 1958. aastast Tallinna Riikliku Konservatooriumi koorijuhatimise kateedri õppejõuna, kus ta käis läbi astmed: dotsent, professor, dekaan, kateedri juhataja.

Juba üliõpilasena oli ta dirigeerinud meeskoori «Runo», kuid koorijuhataja talent nõudis laiemat haaret. 1958 asutas ta Teaduste Akadeemia Meeskoori, mõlemad nüüdseks Eesti teenelised koorid. Need koorid on esinenud suure eduga üleilidulistel taidlusülevaatus- tel ja vabariiklikel võistulaulmistel, andnud arvukalt kontserte. Kooride rännu- ja laulutee on ulatunud Poolasse, Ungarisse, Tšehhoslovakkiasse, Saksa DV-sse, Rumeeniasse, Jugoslaaviasse, Vietnam.

Arvo Ratassep oli üks esimesi Tallinna Kammerkoori dirigente aastail 1962–1976, ta oli 1958. aastal loodud Vabariikliku Koorijuhataja Segakoori asutajaliikmeid, lauljaid ja juhte. Võimekus koorijuhatajana viis ta astmeidpidi üldlaulu- pidudel hiigelsuurele ette, kus ta alates 1965. aastast on juhatanud mees-, nais- ja ühendkoore.

Väljapaistev on Arvo Ratasepa osa Eesti muusikakultuuri koorilaulude ja muusikatsükli loojana. Tsükliid «Lau- sumissõnad», «Mälestusi isast», koorilaul «Eesti mullad» on saanud üldtuntuks. Nobedasti nagu noodipaberil on ta sulg liikunud ka kirjaploogil, kus ta oli vaimukas, omapäraselt ütlev kirjanike.

Arvo Ratassep suri 22. detsembril 1986. Tänavu asutas Eesti NSV Kultuurikomitee Arvo Ratasepa nimelise preemia naiskoorilaulu edendamise eest, mille esimeseks omanikuks kuulutati maestro õpilane Väike Uibopuu.

Kutselise muusiku tee valis ka Ratasepade noorem poeg Valdo, keda tunneme koorijuhataja, muusikapedagoogina, Eesti Kooriühingu vastutava sekretärina. Ent muusikaga on sidunud end ka Ratasepade kolmas põlvkond — Arvo kolm poega, Valdo tütar ja poeg, Eda-Urve tütar, kellest juba mitmed on professionaalsete muusikutena astunud kaalukaid samme Eesti muusikapöllu.

Pühapäeval, 13. augustil algusega kell 11.15 toimub andeka koolimehe Johannes Ratasepa 100. sünniaastapäeva tähistamiseks Jüri kirikus kontsertjumalateenistus, millel on kaastegevad Teaduste Akadeemia nais- ja meeskoor, viiulikunstnik Aet Ratassep ja orelkunstnik Rolf Uusväli, kell 14 endise Rae algkoolihoone juures mälestuskivi avamine Johannes Ratasepale ja Eesti NSV rahvakunstnikule professor Arvo Ratasepale. Mälestuskivi paigaldamine on toimunud TA nais- ja meeskoori, Eesti Kooriühingu, Eesti Looduskaitse Seltsi, Eesti Muusikakaitse Seltsi Jüri klubi, Jüri sovhoosi ja Harju Rajooni RSN Täitevkomitee kultuuriosakonna algatusel.

JULIUS PÖLDMAE

In memoriam HEINO KALJUSTE

Üks noor mees pani idee seemnena idanema ja, vaata, sellest võrsus imekena õis — «Ellerhein». Lille juured said viljakasse laulumaa mulda, tema istutaja aga andis taimele kogu oma armastuse ning hoolet. Täna, 28. augustil, juba lugematu arv õisi, neid kirendab üle terve kodumaa. «Ellerhein» kuulsus särab veelgi kaugemale, ta on ehteks väikesele Eestile.

Algus oli 38 aastat tagasi. Noor mees — austatud professor ja maestro Heino Kaljuste.

28. juulil lahkusid Sa meie keskelt, jättes orbedeks kõik oma laululapsed. Ent meie südameis elad Sa edasi, meie kallid Isa. Sa olid hea õpetaja ja suur Muusik. Las Ellerheinad jutustavad veel oma lastele ning lastelastelegi lu- gu «Ellerheinast» ja EllerHeinost.

Pole lihtne leida teed lapse hinge. See õnnestub vaid tõelisel Õpetajal. Sa õpetasid meid nii siira õhna ning lapseliku kiindumusega, et me tundisime Sinu end ära, ja järgnesime Sulle säravi silmi — Laulumale.

Tõeline Õpetaja on alati autoriteet. Sa olid seda ühtviisi nii esimese klassi põnni kui ka abiturienti jaoks. Sirgudes me hindasime uuesti ja ümber oma vanemaid, õpetajaid. Sind õppisime aastatega üha enam austama ning hindama. Tõelised väärtused ju ainult kasvavad aja möödudes. Elus juhtub ka, et näeme neid väärtusi liiga hilja...

Sa viisid meid käekõrval sellesse imepärasesse ilma — Muusikasse, pannes meie hääled ja hinged helisema. See ei läinud mitte sugugi kergelt, imesid juhtub ju harva. Aga kirjeldamatult kaunid olid need hetked, mil me korraga helisesime. Su puudutusest nagu üksainus imeline instrument, nagu Sinu unistus.

Jah, mõnikord sai see tõeks. Siis kõlas kõik ümberriingi ja sees, ja me tahtsime anda endast kõik, nii nagu Sina seda tegid. Iga selline kogemus tegi meidki vaimus kõrgemaks, tõi pisut lähemale Sinule, suur Muusik.

Mõistame alles praegu, kui raske Sul meiega oli. Aga Sa armastasid meid kõiki, olid nii lähedane. Nüüd oled Sa saanud veel lähedamaks, Sa jääd meisse elama. Oleme ju meie kõik osakesed Su elutööst, väikesed õied suurest «Ellerheinast».

Noortele tärvavatele neidudele jääd Sa kogu eluks meelde kui tõeliselt rüütellik mees. Kui härrasmees, selg sirge ja roosid käes. Lilled sobisid Sulle, ja Sa väärtsid neid lugematul hulgal, taktitundeline ning igas mõttes takti õpetav Maestro.

Kahe sõnaga tahame veel iseloomustada Sind, hinnates kõrgemalt kui ükski nimetus või tiitel: Hea Inimene.

«Ellerhein» vakatas üüriseks. Ent ta õitseb edasi, Sinu käte poolt istutatud, kaua heliseb veel, sest «ei saa mitte vaiki olla...».

Tahan õige tasa laulda, tasa kannelt helista, et ei sind, mu kõige kallim, lauluga ma tüliita.

Aga kui torm minu kandlelt kostab siiski kõrvu sull', siis sa ise oled süüdi: miks nii armas oled mull'!

Ellerheinlased

MUUSIKASÜNDMUS

1. augustil Toomkirikus — tallinlasteni jõuab Leo Krämeri juhatafud rahvusvahelise barokkmuusika suveakadeemia 166 tulemus.

Seoses Eesti NSV Riikliku Filharmoonia likvideerimisega 1. oktoobrist 1989. a. ning uue kontserdiorganisatsiooni loomisega 1. oktoobrist 1989. a. kuulutab Eesti NSV Riiklik Kultuurikomitee välja

KONKURSI

loodava kontserdiorganisatsiooni direktori ametikohale. Kandidaate võivad esitada üksikisikud, asutused, ettevõtted ja organisatsioonid. Ettepanekud koos kandidaadi/kandidaatide kirjaliku nõusolekuga esitada Eesti NSV Riikliku Kultuurikomitee esimehe nimel (200 001 Tallinn, G. Otsa 5) 1. septembriks k. a. Teated tel. 44 09 45.

EESTI PEN-KLUBI TEGEVUS

(5. lk. järg)

jandusvälise tegevusega ta ei saa leppida. N. Liidu vastuvõtmise kaasnähtena sai aga ka Leedu enesele üsnagi ootamatult iseseisva sissepääsu PEN-i. Vastav keskus oli loodud Vilniuses, aga nagu kuuluaridest kuuldus, ei tahetud selle vastuvõtmise hääletamisele panemist Maastrihtis esialgu palju kuulda. Järele anti aga siis, kui PEN-keskus

«Kirjanikud Eksiilis» eesotsas selle ungari päritolu presidendiga Clara Gyorgy'ga ähvardas vastasel korral koos mõningate toetavate keskustega N. Liidu aktsepteerimisele vastu hääletada. Sellega poleks küll suudetud vastuvõtmist nurjata, kuid see ei oleks toiminud ühel häälel, nagu juhatus tingimata soovis. Siis anti järele ja Leedu võeti liikmeks ühegi vastuhäälta.

Tähtis päevakorrapunkt oli ka uue rahvusvahelise presidendivalimine ametist lahkumise Francis Kingi asemele. PEN-i üldine prestiiž sõltub suurel määral esimehe prominentsusest kirjanikuna ja

kuulsusi on varem sel positsioonil olnudki alates esimesest presidendist John Galsworthy. Hiljem on PEN-i juhtinud Heinrich Böll, Mario Vargas Llosa, Arthur Miller ja mitmed teised. Viimastel aastatel ei ole aga PEN enesele enam nii erksat sulge kübara külge saanud. Harold Pinterile tehti kuuldavasti juba mõned aastad tagasi ettepanek, kuid ta ütles ära ja ka mitmed teised ei ole nõustunud ohverdama loominguaega organisatsioonilisteks ülesanneteks. Pinter oli Maastrihtis kohal koos oma peaaegu nisa- ma nimeka abikaasa, Inglise PEN-keskuse presidendiga leedi

Antonie Fraseriga ja mu teade «Majahoidja» lavaletoomisest Tallinna Draamateatrist, vististi esimese Pinteri lavastusena kogu N. Liidus, tuli näitekirjanikule üllatusena. Kandidaatideks esimehe kohale olid prantsuse luuletaja René Tavernier ja nigeeria romaanikirjanik Chinua Achebe. Napi hääletusemusega valiti prantslane.

Ja lõpuks: juunikuul algul saabus Alexandre Blokhi ring-kiri kõigi PEN-keskuste sekretäridele, kust loeme muu hulgas: «Me olime väga õnnelikud, et kohal viibisid ka kirjanikud Eestist, kes hiljuti liitusid Eesti PEN-keskusega.

Kuna aga nad olid nii tagasihoidlikud, ei märganudki ma neid algul ega teatanud seetõttu istungil avalikult, kui kõrgelt me hindame nende liikmeks astumist ja kuivõrd imetleme nii neid kui ka kirjanikke Lätist, kes on liitunud Läti PEN-keskusega. Ma tõotan selle unustusse jätmise hüvitada oma aruandes järgmisel kongressil Kanadas.»

See toimub Torontos ja Montrealis 23. septembrist 1. oktoobrini ja seal loodame näha üht Eestist elunevat kirjanikku juba Eesti PEN-klubi ametliku delegaadina.

Aastaid on väldanud arutlus — kes on KES: Vares, Karotamm, Lentsman, Allik, Käbin, Kruus, Haberman, Laosson, Ird... Õigustamine ja kiitmine vahelduvad hukkamistega. Võib kuulda teatris õpetatud mehi kutsumas üles nägema asju reaalselt, mitmes plaanis ja dialektiliselt.

Kui kõik kirjutatu ja avalikult räägitu kokku võtta, tekib ometi tunne, et me pole ajaloost midagi õppinud. Tõmbudes viimasele kaitsejoonele, targutab stagna edasi dialektikast, mitmekihilisest ajaloost ja milles kõigest veel.

Toimunu olemusest

Rääkimata kogu tõtt, ei saabu inimväärselt homset. See on aksioom.

Süüd selles, mis Eestis korraldati, ei saa veeretada ei Marxile, Engelsile, Leninile, Stalinile, Ždanovile ega ka Beriale. Ka mitte nendele, kes kohapeal kurja keetsid. Konkreetsete süüdlaste otsimisega jääb kõrvale midagi ülimalt olulist. Võib tekkida koguni väärpilt, et kui oleksime saanud need hullud kõrvaldada, oleks asi hoopiski teisiti läinud. Ei oleks! Tee nendesarnaste tekkeks oli avatud ja nad oleksid ikkagi tulnud. Stalini ja Beria süü oli juriidiline, filosoofilises plaanis pole nende süü aga nii üheselt võetav.

SUUR JA MITTETÄIDE-TAV IDEE, mille tähtsust tekinud **SÜSTEEM** absoluutse karmusega peale surus, oli see, mis inimesi vormis. Tähtmatute ideede elluviimiseks sündisidki vägivald soldatid. Ja veel täna leidub neid, kes taovad endale vastu rinda ja deklareerivad: oleme partei sõdurid, kommunistid.

Sisulist ideed ja süsteemi ohvrid.

Küsimus niisil ideest. Lättest, kust sündisid süsteemi koletised. Loogikat ja teaduslikke abstraktseid aluseks võttes pandi ideele alus XVII sajandi njuutonliku maailmanägemisega, mis lubab algnõuetega teades jõuda ettearvatavate vaheetappide kaudu paradiisi. Raudne loogika ja kindel kord peavad realiseerima soovitava sotsiaalse süsteemi. Unelma. Taevariigi.

Ajas õnnekoosmaar kasvaja ja vallutas ikka suuremad ja suuremad inimhulgad, kuni ta sel sajandil sõna otseses tähenduses hakkas peremeheks maailmaareenil. Eriti seal, kus hädad suuremad ja inimkannatused katkemise piiril. Sõjad oma toepõlvadega osutusid tema toitevedelikuks.

Ja nii olimegi seal, kus messianism, küll mitte sel kujul ja sel viisil kui kaks tuhat aastat tagasi, asus päästma kannatavat maailma. Mitte jumalapoja, vaid ideest laetud inimeste abil.

Oleme avalikult välja ütelnud — need ideed olid utoopilised. Mittetäidetavad. (Kas või A. Tšipko artikkel «Stalinismi jätked».) Oma reaalses olemuses ei kujutanud nad mitte midagi vähemat ega rohkemat kui vastuhakku looduses ja ühiskonnas valitsevate seadustele. Nad olid ideed.

Teame nüüd sedagi, mis teadussaavutused need olid, millele vastuhakkuks need ideed kujunesid: termodünaamika teine printsiip, Darwini evolutsiooniõpetus, Einstein'i relativiteetiteooria ja neist õpetustest hiljem väljakujunenud küberneetika. Suured ülemused ja nende nõuandjad haistisid otsimaid hädahoitu ja eitasid neid teadusi. Ja mida ei eitatud, seda vassiti nii, et vassitud sai Ilya Prigogine'i ja Isabella Stengers'i 1984. aastal ilmunud raamat «Order out of chaos» («Kord kaosest») alapealkirjaga «Uus dialoog loodusega» on nende teaduste sünteest sündinud looduslooline teostus utoopiate võimastusest. Sellest, et kui ilusad tulevikku me endale ka välja ei mõtleks, täita saab ikkagi

vaid neid ideid, mis looduses ja ühiskonnas valitsevate seadustega klapiavad. Meie ühiskond ei klapi nendega ega saa nii sel kujul edasi eksisteerida. Ta kas hahitub olematuks või leiab võimaluse end muuta. Tugevasti mitetasakaaluliste dissipatiivsete protsesside termodünaamika näitab tema kadumise teed.

Oleme seal, kus vaja mõista peamist: mis juhtus (juhtub) inimese, ühiskonna, terve inimkonnaga, kui ta oma

siva reageerimisvõimelduse seisundis.

Just selles situatsioonis sündis Nõukogude Liidu sotsiaalpatoloogiline fenomen, mida võime nimetada Jagoda-Ježovi sündroomiks. Inimesed, kes pasunahüüete saatel hävitasid teisi, said varsti ise hävitatuks. Jagoda tapeti Ježovi poolt ja kähku löi ka Ježovi viimane kell. Üksteise hävitamine kui ahel, kett, millel puudub lõpp. Jutt, nagu lasknuks Stalin tappa oma kõrge

JAGODA-JEŽOVI SÜNDROOM JA EESTI

VOLDEMAR PINN

elu ja tegevuse seostab sellega, mis on vastuhakk looduse seaduspärasustele.

Juhtunu ei olnud ootamatu. Enda ellujäämise nimel asusid idee kandjad ründama neid, kes nende vastu. Kogu maa jaotus pooldajateks ja vastasteks. Et õnnetu ja rahulolematuid oli palju ja nad olid ideest väga sisse võetud, tuli võitlus halastamatu ja ohvriterikas. Sündis hiigelkonfrontatsioon, millega inimkonnal polnud varem võimalust kokku puutuda. Ühel pool faanatiline ideetruu inimmass, teisel loodus, inimene ja ühiskond, nagu ta aastamilljoneidga on formeerunud ja edasi arenenud.

Tahteti väga uut ilmakorda, aga mida enam tahteti, seda vähem saadi.

Anti käske kui piitsahoopet väsinud hobusele, aga mida valusamad tulid hoobid, seda aeglasemalt liiguti. Oldi lõpuks seal, kus käsu täitmine muutus võrdseks selle täitmatajätmisega. Ja just sealt sai alguse käsu ülimustamine, sellele maagilise, religioosse tähenduse omistamine. Usuti, et ideest kantud käskude täitmatajätmisel on kurja juur. Kusagil pidi ju olema kaval vaenlane, kes tõkestab. Ja muidugi ei peetud tõkestajaks looduse seadusi.

Saabus vapustuste esimene aste, kus kadus kohanduv ja õppiv inimene ning tema asemel astus mass, kes allub võrdsele nii käsule hüpatades kiidesse ahju kui ka liikluseeskirjade täitmisega.

Mis toimus hiigelkonfrontatsiooni tingimustes üksikisiku kui terve sotsiaalse süsteemiga, on põhimõtteline. Vajuti sügavamale ja sügavamale kaosesse, kus määratlus omaenda seaduste järgi hakkas inimest ja ühiskonda olematuks tegema. Rõhutan: ei midagi muud kui määratlus tormiline, tõkestamata, piirideta kasv oli see, mis meid on 70 aastat saatnud ja veel saadab.

Kaose (määratlus) teatud piiril puudutas ta inimeste emotsionaalse reageeringuga seotavaid rakustruktuure hüpotaalamuses. Käiku läks nii indiviidi kui ka sotsiaalsete gruppide mina kaitsemehhanism. Algul aktiveerusid veel valikut sisaldavad neuronsüsteemid: rünnata vaenlast, teema eest end kaitsta või siis põgeneda. Määratlus uuel astmel jõuti sinna, kus kaks viimast varianti välja lülitati ja elusolend oli haaratud vaid ühest: RÜNNATA. Sündis kirsuruda maha teine inimene, teine mõttelaad, teine arusaam, teine...

Võimatu võimalikuna kujutamise taustal saavutati see, et inimmassid viisid end pü-

kvalifikatsiooniga käsilased Jagoda ja Ježovi, et ise saaks olla puhas ja puutumatu, on kaugel tõest. Ühiskond lihtsalt oli laskunud sinna, kus vere töö oli midagi aatelist, kohustuslikku. Töötas tapamasin, mis hävitas nii teisi kui ka ennast. Totaalse määratlus õhustik sünnitas totaalse vihkamise.

Ka kõige agaram NKVD-meis oli niisama tagaajetav kui see, keda ta truu koerana jälitas. Surma verine vari ähvardas inimesi kõõgitudrukst Stalinini. Naaberriike, kes NSV Liiduga piirnesid, kogu maailma.

Selles plaanis on Gustav Naanil enam kui õigus. Tohtult palju oli neid, kes kasutades tema kõnepruuki, tahtsid üksteisel kõri läbi närida. Ainult et selle fenomeni sünd ja valitsemine ei seostu mitte millegi muuga kui utoopilis-illusoorse ilmakorra kohustusliku realiseerimisega. Ja Naan kui sellises ühiskonnas üleskasvanu ei saagi asju näha teisti, kui need seal olid.

On loomulik, et selles absurditeatris tegutses iga inimene erinevalt. Üsna tempokalet selekteeris see valitseva eliidi ridadesse need, kel loomupäraselt suurem soodumus rünnata teisi. Nimelt neist said selle maailma vägevad.

1940. aasta Eestis

Jagoda-Ježovi sündroom oli Eesti bolševikele võpatamapanev tuleviku-uudis. Nad ei andestanud seda iialgi ei Stalinile ega Käbinile. Nad olid ju olnud nii riigitruud, nii lojaalsed, edupüüdlid, kui kuidas võidi! See oli barbaarsus! Nagu see, mida NAD 1940. aastal tegid, ei oleks olnud barbaarsus.

Uue ühiskonna avatakt Eestis ise oli hüsteeria ja roomamismen joudunud enesealandamine Stalin, tema meeskonnaga ja kui maast kerkinud omade ees. Lugegem Riigivolikogu II koosseisu esimese istungjärgu stenogrammi. Siinkohal koosolekust 22. juulil 1940. Juhatab A. Veimer, sekretär O. Lauristin. Aru annab N. Andresen. Milles siis? — Sellest, nagu ta otse välja ütles, et «Eesti rahvas on palju aastaid kannatanud reaktsioonilise kurnamisrežiimi surve all, olnud alistatud rõõvimisele ja orjastamisele, määratud vaesusele ja poolnälginisele.» Edasi aga veenis Andresen Riigivolikogu selles, et eesti intelligentsi olukord oli armetu, talurahvas liigkasuvõtjate surve all, põllumajandus ja tööstus sõltuvuses väliskapitalist. Samas arendanud kliikivalitsus kitsarinnalise kasuahnitsemise huvides inimvähka-

jalikku šovinismi ja seganud nii Nõukogude rahvaste vennalikkude lähenedist, sõprust ja liidu kujunemist suure naabriga.

Nüüd olevat aga aruandja sõnul vana režiimi ülemvõim purustatud ja palume end vastu võtta Nõukogude Liitu, kus saame «tõelise suveräniteedi, rahvuslikule kultuurile õitsengu, Eesti rahvale materiaalse ja kultuurilise heaolu tõusu ja meie armastatud kodumaa hüvangu».

Ja sel põhjusel palubki N. Andresen Riigivolikogu saadikuid võtta Eesti Liidu koosseisu. Võetaksegi vastu deklaratsioon Eesti astumisest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu. Vastu ei ole kedagi (milline kohanemisevõime!!!). Stenogrammi järgi algavad kohe pärast vastuvõtmist kauakestvad vaimustatud aplausid hurraa- ja elaguühüetega. Püstitõusmisele järgneb tormiline aplaus, mis paisub ovatsiooniks.

Täpsustatud teksti järgi näeb asi välja nii: «Tormiline lakkamatu ovatsioon. Rahvasaadikud tõusevad püsti. Hüüe: Elagu Nõukogude Eesti! Hüütakse kolmekordne vaimustatud elagu. Hüüed: Hurraa! Hurraa! Hüüe: Elagu Nõukogude Liidu saadik! Tormilised elaguühüed. Kestva aplausi saatel tõstetakse Nõukogude Liidu saadik Bockarev Riigivolikogu liikmete poolt üles. Hurraahüüed: Elagu Peaminister dr. Vares. Kestvad vaimustatud elaguühüed. Peaminister J. Vares tõstetakse üles. Hurraahüüed. Hüüe: Elagu Eestimaa Kommunistliku Partei juht Säre! Kestvad tormilised elaguühüed. K. Säre tõstetakse üles. Hurraahüüed. Hüüe: Elagu Riigivolikogu liige Lauristin. Kestvad tormilised elaguühüed. N. Ruus tõstetakse üles. Hurraahüüed. Hüüe: Elagu meie sõber seltsimees Ždanov. Kestvad tormilised elagu- ja hurraahüüed...»

Ei! Ei! Hoopiski pole veel lõpp. Üles tõstetakse ka M. Unt (mis sest, et ta üsna pea hukatakse), lastakse elada sotsialistlikul isamaal. Tánatakse saavutuste eest veel kord rahvaste juhti Stalinile. Hurraa- ja elaguühüed jätkuvad tormiliste ovatsioonide kujul. Veel kord tõstetakse üles ka J. Lauristin, laudakse Internatsionaali, hurraatakse ja saadetakse tervitus suurele Stalinile.

Mis see oli? Hulluks läinud inimmass, kes vaimustusega marssis kuristikku, mille nad Eesti rahvale ja iseendale valmistanud? Ei — STOPP! Nagu ütlesime — mitte iseendale. Küsiks in aga küll — kes nendest ovatsioonistest ei teadnud, et see on vale, pettus, et rahvas pole nendele andnud mingitki volitust otsusteks, mille puhul nad vaimustusehoos määratsesid.

Toimunu üle ei saa otsustada asjaosaliste endi sõnade järgi, nagu ei saanud Nürnbergis otsustada sõjaroimarite tegevuse üle nende endi tunnistuste alusel. Otsus, mis asjaosaliste heakskiitmisel langetati, lasub määratu süüdistusena nende kõigi kohal. See kui saadiku eetika jämedaim rikkumine: tegutseda oma rahva tahte vastasena.

Küsiks in veel: kas need inimesed, paljud targaks ja arukaks tunnustatud, ei teadnud ikka tõesti, millise alielu nad sõlmisid, kellele oma käe ja armastuse pakkusid? Nüüd veel elus, aga paljud mulla alla läinud, on pisarsilmi vandanud, et nad tõesti midagi ei teadnud.

Jutt mitteteadmistest on tegelikult kõige tavalisem valeamine. Teati, väga selgelt ja mitte ainult seda, et nende võimuletulek oli rahva tahte vastane ränk kuritegu. Teati sedagi, et see oli liit suurkurjategijaga. Elmar Tambek kirjutas mälestusraamatus «Tõus ja mõõn» stseeni, kuidas Kruus 1941. aastal kabuhirmus üliõpilaste eest põgenes. Ta tunnetas oma rolli loomuvastasust juba siis.

Vaatleme või hetke ja pealispindselt sel ajal kõigile kättesaadavat kirjandust: J. Güntneri «Nüüdse Euroopa juhid», Coudenhove-Kalergi «Totaalne riik ja totaalne inimene», Laamani poolt välja antud ajalehes «Vaba Maa» ilmunud artiklid... Sinna juurde läbiimbunud info F. Raskolnikovi kirjast Stalinile, salaprotokollidest Molotovi ja Ribbentropi vahel, ja meie arusaam muutub. Tolleaegses Eestis teati kuritegudest, mis Stalin ja ta käsilased tegid. Räägiti raukvanade mürgitamisest magusa supiga, Eesti bolševike vangistamisest, salapärasest mõrvadest, mis üle Liidu aset leidsid, ja ikka ei teatud.

Teadsite! On aeg välja öelda tõde sellest, mis teie sõnu ja tegusid tagant kihutas. See oli soov saada enda kätte VOIM. Mis sellest, et ebaseaduslikult ja vene tankide toel! Mis sellest, et Vares E. Tambeki sõnul oli otse nutma puhkemas, kui Pätsi käest võimuohje üle hakkas võtma. Veel aasta tagasi tunnistati 1940. aasta «kangelaste» poolt, et punavägi ei osalenudki Pätsi diktatuuri kukutamisel. On neid, kes tänagi sooviksid võlt-sida, kui vaid saaksid.

See, mis 1950. aastal Eestis järgnes, oli Jagoda-Ježovi sündroomi kohapealne variant. Järeilmäng tragöödiaks. Midagi teist loota oleks olnud lapsemeelne. Võimuohje hoida tähendas ühel poolt olla sedavõrd Stalin-truu, et oled iga hetk valmis korda saatma roimi ja alatusi nõutavas mastaabis. Ja selles plaanis kiita Karotamme-Varest ja nendega liitunud on kergemeelsus. Mida enam arhiivid, mälestused, reaalselt asetleidnud end avab, seda kolledamate sündmuste tunnustajaks meil tuleb olla. Mitte üksnes K. Ird polnud see, kelle suhtes meil tuleb kogeda, et tema jaoks oli eesti rahvas sõnnik.

Niisama loomulik nagu oli isehakanud valitsejate alatus rahva vastu, oli ka nende omavaheline alatus. Nagu Beria ihkas võitu Ježovi üle, nii ka NEMAD (Käbin, Lentsman, Jaanus, Laosson...) ihkasid võitu Karotamme ja tema meeskonna üle. Nad tahtsid VOIMU. Ja mis sest, et ebaseaduslikult. (Muide, kas tahab keegi tõestada, et Karotamme käes oli võim seaduslikult?) Kõik üks ebaseaduslikkus. Võimulolijaid oli võimalik rabada sellega, nagu oleksid nad halvasti teeninud sotsialistlikku isamaad, olnud natsionalistid ja patsifistid, halvad patrioodid. K. Tammistu sulest on ilmunud «Oh-tulehes» mammutartikkel «Tasulilistamine», mille teeneks paljude VIII pleenumil peetud kõnede avalikustamine. Ja kui nüüd lugeda Käbini, Lentsmani või Laossoni kõnesid, mida nad oma vastaste mahategemiseks pidasid, siis tekib taas hirm ja häbi inimese pärast. Hirm sellest, kui palju on inimeses alatus. Iga lause nendes tekstides sisaldab nii vaimse kui füüsilise surma otsuseid kümnetele, sadadele, tuhandetele. Ja mitte ainult Karotammele, Kruusile, Tuglasele, Allikule...

Ja kui palju seoses selle sabatiga viidi inimesi külmale maale ja nad ei tulnud sealt iialgi tagasi. Ja kuidas siiskika iseloomustada inimesi, kes teiste enesearnaste suhtes selliseid eesmarke seades niimoodi käitsid. Teadsid, et

(Järg 14. lk.)

Armas eesti rahvas ja teised tublid eestimaalased! On aeg vankrit lükata ja on ka aeg pidurdada. Me tahame liikuda nii kiiresti kui võimalik, aga mitte nii kiiresti, et hoog meid kraavi viib. Millal me hakkame riskima kraavi lendamisega? Seda me täpselt ei tea, aga üks üldine retsept siiski on: risk kasvab suureks siis, kui me hakkame arvama, et ohumoment on juba seljataga. Sest siis me hakkame muutuma ettevaatamatuks. On ohte, mille üle meil ei ole kontrolli. Kui sõjavägi peaks Moskvas võimu haarama, mõjutab olukord Baltimaades nende otsust väga vähe. Nende ettekujutus Baltimaadest võib nende otsust küll mõjutada — aga ettekujutust on meil väga raske positiivses suunas muuta. Me saame ainult hoolt kanda, et meie mõni räuskav sõna negatiivsetele ettekujutustele tuge ei annaks. Seni kui Moskvas sõjaväe mässu ei tule, on meil teatavat kontrolli selle üle, kas Eestis kordub Tbilisi või Pekingi või jääb ära.

Millised on ohu eelmärgid? Rahvusvahelistes suhetes on uuritud, kuidas muutub kahe valitsuse vaheliste teadete sagedus ning tigidus, enne kui sõda puhkeb. Tulemused on segased, paistab, et kriisi jookul vastastikuste kirjade ning muude teadete arv ja ägedus kasvab, siis aga tuleb hetk, kus sagedus kahaneb, aga ägeduse kraad püsib. Mõnikord kahaneb isegi ägedus. See võib tähendada, et on otsustatud astuda sõtta. Tõepoolest, kui sõjaotsus on juba ära tehtud, siis pole ju enam mõtet teist poolt hoiatada või ärritada — las ta parem vähendab valvust!

Niisugune on olnud ka N. Liidu taktika koloniaalrahutuste puhul. Aastal 1956 tõmmati minu teada nõrgad N. Liidu väed Ungarist välja just enne, kui massiivsed tankiüksused otsustavalt sisse saadeti. Vahepeal arvas maailm, et venelased on siiski mõistlikult järele andnud. Ja aastal 1968 näis Tšehhoslovakkia ja N. Liidu juhtide kohtumine piirilinnas ometi kord kriisi leevendavat. Paistis, et Dubčekil oli õnnestunud näost näkku rääkides paljugi asju ära seletada, sest ähvardused ja hoiatused Moskvast vaibusid. Ja just siis laskusid N. Liidu langetajad Prahasse. Ka praegu ei tarvitse Moskva kriitika vaibumine Leedu, Eesti või mõne muu vabariigi suhtes tähendada head. Paraku on siiski vist ka juba liiga hilja taan-

Praegu pole nagu mängude aeg. Meie ümber kohab ja vohab elu, mis näib nõudvat kõige tõsisemaid tegusid. Seal-samas tekib tihti tunne, et just praegu läheb elu ja mäng järjest rohkem segamini, on raske vahet teha, kus lõpeb üks, kus algab teine. Seda küll ülekantud tähenduses, kui aga ühel kenal hommikul pidin eemale hüppama Voorimehe tänavakesel laiutavast sõrmkübaramehest, siis mõtlesin — tõesti võõrad mängud on meie ellu tükkinud. (Sedagi võib võtta jälle ülekantud tähenduses.)

Olgu, siinkohal räägime siiski meile omasest mängust. Täna avatakse Rootsi maal maleturniir, kus ülemaailmsete tuusade seas lööb võrdsena kaasa eestlane Jaan Ehlvest. Vähe veel, enne selle turniiri algust on Ehlvest Maailma Karika võistlusrarjas Kasparovi ja Karpovi järel kolmandal kohal, sisuliselt kõige kõrgemal kohal, mis need kaks on teistele üldse üle jätanud. Jah, see lugu on tõesti nõnda tõsine, et kaob igasugune tahtmine teravmeelitseda. Lepigem asjaliku informatsiooniga!

Lugesin «Sporidilehes» kirja, kus keegi Tartu maleentusiast pahasdas selle üle, et Ehlvestile ei pöörata piisavat tähelepanu. Kiri polnud suunatud

PIDURDAMA PEAB ENNE KÄÄNAKULE JÕUDMIST

duda, sest teine pool on juba saatustliku otsuse ära teinud.

Ma muretsen rohkem Pekingi kui Tbilisi kordumise pärast. Tbilisis oli üks õudne öö, mida kuidagi ei saa unustada, aga siis oli see ka möödas. Veresauna isegi tauniti kõrgemalt poolt, kuigi süüdlasi pole karistatud. Pekingis seevastu oli üks õudne öö ja selle järel nädalatepikkune klaperjaht. Mõnes mõttes on see veel õudsem kui veresaun linnasüdamel. Sest nüüd vangistatakse ja mõrvatakse Hiinas küllmas rahu peitupugenud inimesi, kes ei kujuta endast enam mingit otsest ohtu võimudele. Kui keegi teist arvab, et seda ikkagi N. Liidus enam juhtuda ei saa, siis arvaku edasi. See eeldab usku, et N. Liidu võimudele on humaansemad kui Hiina omad. Minul aga ei ole selle uskumiseks küllaldast tõendmaterjali.

Võib muidugi väita, et protest otse impeeriumi pealinnas on võimudele palju ohtlikum kui provintsis ja vastulööök on seda kergem tulema. Seda küll, aga ääremaadel on veresauna palju kergem teostada ja mahavakida. Pekingis toimus see välismaalaste silmade ja kaamerate ees, ja hiljem peavad võimud edasi elama selle linna rahva hulgas. Ei, kui Pekingi-laadne protest toimunuks hoopis Tiibetis, ei oleks Hiina võimud hoopiski ütelnud, et nii kaugel pealinnast pole see meile kardetav. Vastupidi, nad oleksid ütelnud: maailm ei saaks mahasurumisest üldsegi teada ja need mässajad pole isegi hiinlased. Nad oleksid käitunud karmimalt kui Pekingis, mitte leebemalt. Me astume kardetavasse tsooni, niipea kui hakkame mõtlema, et see, mis juhtus Pekingis, võib juhtuda võib-olla Moskvast, aga mitte Tallinnas.

Äsja maeti Ungaris ümber Imre Nagy, Pal Maleteri ja teiste 1956. aasta sangarite ja hilisemate märtrite põrmud. Maeti ümber suurte auavalduste saatel, 33 aastat pärast Ungari lõmastamist N. Liidu tankide poolt. Aga mina ei taha, et 33 aasta pärast toimuks Tunne Kelami, Trivimi Vellis-te, Edgar Savisaare ja võib-olla ka Vaino Väljase põrmu pidulik ümbermatmine. Ma tahan neid näha elusalt paari aasta pärast sarvi kokku panemas Eesti parlamendis.

Me oleme juba võtnud suuri riske. Kui 16. november toonuks tankid tänavale, oleksime olnud palju halvemas olukorras kui leedulased. Kas see, et katastroofi ei tulnud, tähendab, et nüüd oleme leedulastest paremas olukorras? Ei. Leedulased tegid sama asja ära paar kuud hiljem, saades sama kasu palju vähema riskiga. Nüüd on leedulaste kord meile kastaneid tulesid välja tuua ja mitte vastupidi. Ah et mida me ikka selle 16. novembriga kätte saime? Otseselt peaaegu mitte midagi. Aga sellest päevast alates on Eestit võetud maailmas subjektina ja mitte enam objektina — tegijana ja tegurina, mitte lihtsalt peksupoisina. Me saavutasime maailma respekti — ja võib-olla ka Moskva respekti. Aga hädahoht püsib, kui me üle pingutame. Me ei ole lõpusirgel, kus pole enam muud taktikat kui gaasipedaal põhja vajutada.

See ei tähenda, et peaksime seisma jääma ja alandlikus meeles nautima möödunud kahe aasta ootamatuid, ent ometigi kesiseid vilju. Aga pingutus peaks koonduma tugeva aluse loomisele edaspidisteks etappideks. MRP salaprotokoll olemasolu tunnustamine ja selle tühistamine Moskva poolt. Eesti poiste sõjaväeteenistus Baltimaade piires eelseisvaks sügiseks. Majandusjuhtide väljaõpetamine välismaal. Valitud parlament, ükskõik millise nime all. Kodanike Komiteedest lähtuva struktuuri järjekindel ülesehitamine. Kõike seda on vaja. Aga deklaratiivsusega on hetkel mõtet tagasi hoida.

Tuleb aeg, võib-olla vägagi kiiresti, mil on vaja gaasipedaali vajutada, aga hetkel oleme sellisele ajalookäänakule jõudmas, mille eel on soovitatav pidurdada.

REIN TAAGEPERA

ENSV Siseministeriumist saime ministri asetäitja A. Kitsingu allkirjaga niisuguse kirja:

Eesti kultuurilehes «Reede» 14. juulil 1989. a. artiklis «Hetkeisidest» toodud märkus TKÜ-i platvormi käsitleva brošüüri trükkimise kohta ENSV Siseministeriumi trükkikojas on meie poolt teadmiseks võetud.

Meie trükkikoda on väike isemajandav ettevõtte, milline omad õiguse koormuse madalseisudel osutada tasulisi teenuseid ka teistele vabariigi ettevõtetele.

Nimetatud brošüür on trükitud liidulise tehase «Dvigatel» tellimisel.

Trükkikoja kollektiivile on selgitatud selliste mõtlematustega kaasnevaid tagajärgi ja keelatud ametkonnaväliste teenuste osutamine tulevikus ilma meie kooskõlastuseta.

*

... Demokratiseerimine ja avalikustamine tulid meie ühiskonda niivõrd uue nähtusena, et kui nad ühel ajal lubadusest tegelikuseks hakkasid muutuma, siis olid pikki aastaid kõrge tammi taga hoidud hääled nii kõva vungi sisse saanud, et pidurid ütlesid lõpuks üles. On täiesti arusaadav, et aastatega kogunenud valu ja vaev nõudsid ükskord väljaütlemist ja väljaelamist, vajaduse korral ka kõvade sõnadega. Kuid nüüd, aja möödudes, mil põhjendatud pahameeleemotsioonid peaksid nagu klaaruma kaineks ja müra-vabaks maailmanägemiseks, jääb mõnikord ometi mulje, et ühes osas inimestes pulbitseb minigi tigidus mitte ainult teistsiti kasvatatute, vaid ka teistsiti mõtletejate vastu. See meenutab ajaloost mõnda, aga viitab ka uute represseerimise võimalikkusele... Sõimatakse kõiki ja kõike — peale Lääne ja ka Eesti Vabariigi, neid ei tohi puudutada, ehkki tõenäoliselt oleks, mida arvutada. Sõimatakse sünniaasta, sünnikoha ja sünnipära pärast, sõimatakse kuulumise pärast ühte või teise liikumisse või parteisse, hoolimata sellest, kas inimene on tark või loll, aus või autu, hea või kuri, must või valge... Oma jao saavad ka Rahvarinde arukad juhid, kelle õilsates eesmärkides ju ometi kahelda ei saa — ainus hädä, et nad tahavad neid eesmärke ka saavutada, mitte ainult deklareerida. Ohekski tõeliselt demokraatlikus riigis sihukest valimatut suupruukimist ei näe. Üks meie tuntud tribuune kongressmen T. Made kirjutas Rootsi ajalehes artikli, milles halvustas vene rah-

Toimetuse poole on pöördunud paljud lugejad küsimusega:

Kui Eestist valitud NSV Liidu Ülemnõukogu saadikud mõistsid hukka rahvasaadik Tiit Made vene rahvast haa-

KAJA

vast. Tagajärg? Mitte lihtsalt skandaal. Autoriteetsed inimesed, kes on meid toetanud, hakkavad meid kahtlema — T. Made on ju mitte ükski rahvasaadik, vaid ka isemajandamisreele üks autoreid, roheline, kompartei liige, teadlane, publitsist... Väärilb märkimist, et «printsipaalse hukkamõistuga» on hakanud tegelema mõni äsjane «punane propagandist». Ütlete, et see on julgus — ähda, mida tahan, anda pihta, kellele tahan? Ei, julgust pole suupruukimiseks enam ammu vaja (pigem on seda vaja suupruukijatele vastuhakkamiseks). Paremal juhul on see lolus, kultuuritus, kasvatusmat, halvemal juhul aga provokatiivsus. Kindlasti on see aga vastutustundetus... Mida rohkem inimestest sõltub, seda vastutustundlikum ta peab olema...

Võib-olla ütlete, et käre söim ja vintsed hooib vastase pihta, maailma suurim sõnavabadus imponeerivad välisriikidele, näitavad neile meie kindlat meelt ja otsusekindlust, tuues niimoodi meile au ja kuulsust, mis on samuti kapital. Kuid ka see on sügav eksitus. Ei meeldi niisugune tegevus ka neile. Paremal juhul muistakse sõnatult, aga tihti taunitakse nii sõnades kui ka tegudega — hoidudes näiteks teotusest labilisele seltskonnale. Sõnu tuleb valida igal pool — eetris, ajalehes, kõnekoosolekul, estraadilaval —, see on kultuurse üks tunnus.

... Veel ühest avalikustamise tahust. Kas me vähest liiga palju ei hõiska eetris ja trükisõnas oma saavutuste üle, kas me liiga palju ei aruta kõigile kuulatavalt-loetavalt taktikalisi samme, ei tutvusta oma üllatusrelvi, salakäike jm. manööverdamiseks vajalikku? Kas me ei kaota siin, üritades olla kõige demokraatlikumad maailmas, mõnikord mõeldutunnet? Kas siiski, suure avalikustamisele vaatamata, ei peaks alles jääma näiteks konfidentsiaalsed kõnelused, eraläbirääkimised jms., mis mujal maailmas toimuvad suletud uste taga ja mille osalised vähemalt teatud aja vaiksivad, isegi oma naisele? Või ütlevad: me puudustame neid ja neid küsimusi. Muidugi tahab uudishimulik publik kõike teada, aga kultuursuse mõiste sisaldab ka suutlikkust oma uudishimu üldise, strateegilise kasu ohvriks tuua...

JAAN KASK

vava artikli Rootsi ajalehes «Svenska Dagbladet», siis ammu — ja praegu eriti! — on aeg võtta seisukoht rahvasaadik Jevgeni Kogani avalikult rahvaste vahel vaenu õhutava tegevuse suhtes oma maal!

MALEKOMMENTAAR

ENDISSE KULLALINNA KUULSUSE JÄRELE

mulle, kuid pean samuti tunnistama — silmapilgul kõige tagajärjekamale eesti meesportlasest on ajakirjanduses kuidagi juhuslikult juttu olnud, harilikult vaid seoses jooksvate uudistega kusagilt kaugelt suurturniirilt. Ise võin öelda, et kirjutajaid endid häirib infovaegus. Ka Kerese aegadel ei pääsenud korrespondent välisvõistlustele, aga tolal oli ümbertöötamiseks sobivat teavet võimalik kergesti hankida üliõpiliste allikate kaudu. Nüüd, millal Kasparov ja tema juhitud Suurmeistri Assotsiatsioon on pidevas vastasseisus ametliku malerindega, jõuab informatsioon selle

assotsiatsiooni korraldatud turniiridest siia maale üsnagi napilt ja lünklikult. Teine asi, mis puudutab vist üksnes mind ennast: vana malega sai juba põhimõtteliselt paremini kursis olnud, olid selle sees kasvunud, oskasid iga konkreetse võistluse üldraami sisse suruda, teadsid, mis sinna ette, kõrvale ja taha kuulus. Nüüdismale suundumused (ja komp-litseeritud taust) on vaid aimamisi tabatavad. Katsu siis publiku ees asjatundjat etendada.

Meeldib, et nimelt täna algav turniir teeb säärasele isoleeritusele lõpu. Meie kange televisioon on järjest läbi

murdnud sealt, kust läbi murda pole nagu võimalik. Sedapuhku on terve võistluse ajal kohal populaarne telepois Raul Rebane, kes kavatseb kodurahvale kõige operatiivsemat teavet jagada viis-kuus korda päevas, küll varahommikul, küll keskööl. Kiitus! Julgen häbelikult lisada, et olen väga-väga juhuslikult selsamal ajal ka ise Rootsi Kuningriigis. Nagu võib juba ette arvata, taas püüdnud pudenevaid minevikulgi, selgitamas, mis juhtus Paul Keresega neli aastakümnet tagasi. Aga ehk õnnestub ka nüüdsetele sündmustele näkku vaadata (turniirilinn Stockholmist 600 kilomeetrit eemal). Proovin siis mõne loo Eestimaale saata ja ennastki tulevikku jaoks täiendada.

Turniir toimub kohas, kust vanasti oli kaevatud kulda. Mida kaevab sealt praegu Jaan Ehlvest? Eelviimasel MK-võistlustel Rotterdamsis seadis ta endale eesmärgiks kõigepealt esikuukusse püsima jääda, mis tähendab õigust osaleda järgmises MK-tsiklis. «Eks siis vaatame,» lausus mees õige argiselt enne ärasõitu Moskvast. Turniiri käigus tuletasin seda mitu korda meelde, sest kaua aega paistis — Ehlvestil pole sedakorda midagi vaadata, proovi ainult päästa,

mis päästa annab. Aga need kolm lõppvoor — publik ju mäletab neid! Muidugi võib igal võistlusel kolm partiit järjest võita. See pole veel ime. Imet ei olnud ka Rotterdamsis, ometi tundub mulle, et nende kolme partiit võitmine võrdub mõne terve turniiri võitmise. Mõtleme Ehlvesti enesetunde: kui sind on aina ebaõnnestumised tabanud (oli just sääraseid rumalaid kaotusi), kui mäng ei taha kõigist pingutustest hoolimata päriselt istuda, ole siis suuteline viimase silmapilgul ennast uuesti näitama.

Ehlvest tuli sellega tõesti hiilgavalt toime. Jah, kuid koos saavutustega kasvavad ka kohustused. Praegu seisab ta nii kõrgel, et seegi võib enesetunnest õnnestada. Need suurmeistrid, kes MK-turniirides osalevad, võivad igaküsimiselt kuktada. Küllap tahetakse kuktada nimelt seda, kes on teiste silmis liiga kõrgele tõusnud. Meie mehele jääb uhke ülesanne tõestada, et ta on oma õigel kohal.

Turniiri lõpupeol mängib Eesti Raadio estraadiorkester rokkkooperit «Chess». Lookem, et moosekandid saavad mängida kaasmaalase auks.

VALTER HEUER

ÕNNITLEME

MAX LAOSSON,
kriitik ja publitsist.
Sai 10. augustil 85-aastaseks.

OLEV SAU,
hellilooja ja koorijuht.
Sai 10. augustil 60-aastaseks.

IVO JUUL,
tsellist, RAT «Estonia»
orkestriartist, ENSV
teeneline kunstnik.
Saab 12. augustil 50-aastaseks.

Kuendat korda

on avatud Tallinna kunstnike
eksponeeritud näitus Tallinna Lin-
namuuseumis Raamatumärgid on
välja pandud Tallinna Eksponeerimis-
sektori eestvõtte (president
graafik Silvi Välgel), seekord
osaleb 22 kunstnikku.

Meeldiva allegoorilise sarjaga
alustab küslograaf Henno Arrak,
kes on selle pühendanud eesti
suupärilisele Karl Ristikivi mä-
lestusele. Puugravüüre on veel
Väino Tonissonilt ja Vladislav
Stanisevskilt. Suhteliselt haru-
dast vasegravüüri esindab Lem-
bit Lohmuse ja ünnalõiget vana-
meister Paul Luhteni looming.
Oma väljakujunenud laadis teeb
linnolõikeid Leida Soom. Tore-
dand on Ülle Meistri joonistatud
lastekalendrid, Jüri Keremi
portree-eksponeeritud. Elegantsed
väikeseid esitab kirjanduskunstnik
Vilho Toos, monogramme-
kirjandus on Astrid Rannamäe meelis-
ala. Humooriliku alatooniga on
mitmed Hugo Hübuse ja Heinz
Valgu raamatumärgid. Metsotit-
tus looduga võlub Külli Järvi.
Sügavvõrkidehnikas (põhiliselt
ofort) pakuvad vaatamisrõõmu
Edith Kruus, Evald Okas, Maret
Olvet, Ilmar Paul, Imbi Ploom-
puu, Viive Toili, Lev Vassiljev,
Vello Vinn ja Silvi Välgel. Edas-
pidiseks on kunstihuvilistele pisi-
ke soov, et aastanäitusele esita-
tak ikka viimase aasta-poolteise
loomingu (erandi võiks teha de-
büütidele). Ohneda võib ka
kõlastajate ettepanekuga – all-
korrasel olev eksponeeritud
esitlev piakat võiks olla varus-
tatud ka võrreldavate tekstidega.

See mitmekülgne näitus jääb
avatuks augustikuu lõpuni.

ENDEL VINGISSAR

(Algus 12. lk.)

need süüdistused olid igasu-
guse põhjaga, aga ikka ja ik-
ka süüdistasid.

Ja kui selle kõige juures
kuulda õpetatud meeste sõnu
sellest, et VIII pleenumi järel
võimuletulnutele on teeneid
eesti rahva ees ja seda kõike
tuleb veel uurida, siis tekib
küll nõutus ja tülgastus.

Inimesed, kes end seganud
sellistesse alustestesse, ei saa
anda muud hinnangut kui
see, mille nad endale ise
andsid. Ja pole nende «süü»,
et Karotamm ei saanud kuk-
lalasku ning Kruus pärast pii-
napinke tuli Eestisse tagasi.

On, nagu juba veensime,
täiesti omaette probleem, kui-

● Kauaaegse viljaka ajakir-
jandustöö ning aktiivse ühis-
kondliku tegevuse eest pälvis
ajalehe «Sakala» toimetaja,
Eesti NSV teeneline ajakirja-
nik Johannes Teismann Eesti
NSV Ülemnõukogu Presiidiumi
aukirja.

● Kauaaegse kohusetundliku
töö ning teenete eest Tallin-
na Loomaia väljaarendami-

Jagoda-Ježovi sündroom ja Eesti

das hinnata paljusid VIII
pleenumi ohvreid. Siin on
määratud vahed. Ühel pool on
Tuglas ja temasarnased, tei-
sel end küünarnukini veri-
seks töötanud Boris Kumm.
Seal on ka sisekaitse ülem
Harald Haberman, Ždanovi
hea sõber, seal on... Kokku-
võtvat on see Jagoda-Ježo-

AUTASUSTAMISI

sel ja loodusteaduste propa-
geerimisel väärivad Eesti NSV
Ülemnõukogu Presiidiumi au-
kirja Tallinna Loomaia direk-
tor Mati Kaal ja ulukihoolda-
ja Viima Korv.

vi sündroomi näide Eesti ta-
sandil, kus üks kurjategijate
grupp õiendas arveid teisega
ja selle käigus kannatasid
süütu inimesed, terve rahvas.

Allakirjutanu on otsustavalt
selle vastu, et veel elus rauk-
vanu tuleks hakata karistama
või neid koguni kohtu ette
tassima. Meie paljukannata-
nud maal ja rahval piisab
vihkamisest. Meil peab olema
õigus olla halastav inimene,
teistsugune kui nemad.
Ühtaegu on see ka valus hoiat-
us ja viide sellele, kuidas
kaose mehhanismides kaob
inimene ka siis, kui tal näili-
selt on kõik võimalused see
olla ja selleks jääda.

● Eesti NSV Riikliku Kultuuri-
komitee aukirja pälvisid:
– viiekümneenda sünnipäeva
puhul ja kauaaegse viljaka
töö eest moekunsti arenda-
misel ajakirja «Siluett» pea-
toimetaja Eli-Maaja Randküla;
– kauaaegse kohusetruu töö
eest ja seoses viiekümneenda
sünnipäevaga ENSV Riikliku
Noorsooteatri ökonomist Lai-
ne Zeisig.

ENSV RIIKLIK NOORSOOTEATER

Külastetendused Saaremaal
ja Kihnus
Esmasp., 14. VIII kl. 21 «Tühi-
vaim» (Tornimäe km-s); teisip.,
15. VIII kl. 21 «Tühivaim» (Ku-
ressaare km-s); kolmap., 16. VIII
kl. 21 «Tühivaim» (Kuresaare
km-s); neljap., 17. VIII kl. 22
«Tühivaim» (Kihnu km-s).

TEATER «VANALINNA STUDIO»

Kolmap., 16. VIII kl. 19.30
«Revident» (RAT «Vanemuise»
kontserdisaalis); neljap., 17. VIII
kl. 19.30 «Revident» (RAT «Van-
emuise» kontserdisaalis); ree-
del, 18. VIII kl. 19.30 «Mäng los-
sis» (RAT «Vanemuise» kontser-
disaalis); laup., 19. VIII kl. 19.30
«Mäng lossis» (RAT «Vanemuise»
kontserdisaalis); kl. 20 «Emigran-
did» (sanat. «Tervis» klubis); pü-
hap., 20. VIII kl. 19.30 «Mäng
lossis» (RAT «Vanemuise» kont-
serdisaalis); kl. 20 «Emigrandid»
(sanat. «Tervis» klubis).

RAT «VANEMUINE»

Külastetendused
Eesti Draamateatris
11.–20. augustini
Reedel, 11. VIII ja laup., 12.
VIII kl. 19 «Magamistoad»; pü-
hap., 13. VIII ja esmasp., 14. VIII
kl. 19 «Lõks»; teisip., 15. VIII
kl. 19 «Laulik Hanrahan»; kol-
map., 16. VIII kl. 19 «Magamist-
oad»; neljap., 17. VIII ja reedel,
18. VIII kl. 19 «Hull»; laup., 19.
VIII ja pühap., 20. VIII kl. 19
«Magamistoad».

PÄRNU TEATER «ENDLA»

Reedel, 11. VIII kl. 19 «Satur-
nuse lapsed» (Rakvere Teatris);

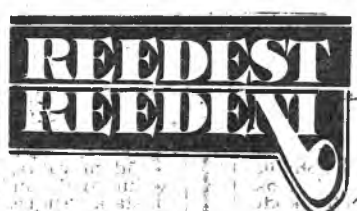
laup., 12. VIII kl. 19 «Sätunuse
lapsed» (Rakvere Teatris); pü-
hap., 13. VIII kl. 19 «Aed» (Rak-
vere Teatris); kl. 20 «Õhtust,
Leoni» (Väike-Maarja km-s); es-
masp., 14. VIII kl. 19 «Aed»
(Rakvere Teatris); kl. 20 «Õhtust,
Leoni» (Narva-Jõesuu san. klu-
bis); teisip., 15. VIII kl. 19 «Õh-
tust, Leoni» (Rakvere Teatris);
kl. 19.30 «Aed» (Jõhvi Kultuuri-
palees «Oktoober»); kolmap.,
16. VIII kl. 19 «Õhtust, Leoni»
(Rakvere Teatris); kl. 20 «Aed»
(Paide km-s); neljap., 17. VIII kl.
20 «Õhtust, Leoni» (Lehtse km-s);
kl. 20 «Musta kassi õõsel ei näe»
(Tõrva km-s); reedel, 18. VIII
kl. 20 «Õhtust, Leoni» (Aliliku
sohv. klubis); kl. 20 «Musta kas-
si õõsel ei näe» (Ala km-s).

VILJANDI DRAAMATEATER

Reedel, 11. VIII kl. 19.30 «Iha
jalakate all» (Pärnu Teatris «End-
la»); laup., 12. VIII kl. 19.30
«Charley» tädi» (Pärnu Teatris
«Endla»); kl. 20 «Idakonna» (Vo-
ru-Kubjal); pühap., 13. VIII kl.
19.30 «Charley» tädi» (Pärnu
Teatris «Endla»); kl. 20 «Ida-
konna» (Pühajärve lauluväljakul).

TALLINNA LINNAHALL

10. hooaja avamine
KONTSERDISAAL: laup., 12. VIII
kl. 14 ja kl. 19.30, pühap., 13.
VIII kl. 11 eesti-keelse piibli 250.

RIIKLIKUS KUNSTIMUUSEUMIS
(Weizenbergi tn. 37) on vaadata
püsiekspositsioon «Eesti kunst»
ja näitus «Pallase» koolikond.
Eesti kunstis» (maal, skulptuur,
graafika).

KUNSTIHOONES (Vabaduse väl-
jak 8) vabariikliku tarkemuse-
näituse II osa (gobelään, nahk-
keraamika).

KUNSTISALONGIS (Vabaduse väl-
jak 8) Signe ja Arseni Möldri
juubelinäitus ja Hugo Miti
pastelli- ja sõejoonistuste näitus
13. augustil viimast päeva). 17.
augustil avatakse «Keraamika
koos teiste materjalidega ja Ar-
nold Laukuse loomingu näitus.

DRAAKONI GALERIIS (Pikk tn.
18) Katrin Kase ja Anna Gerretzi
ruumikujunduslik näitusmüük.

TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUMIS
(Müürivahe tn. 12) on näi-
tus «August Pulst 100».

TARBEKUNSTIMUUSEUMIS (Lai
tn. 17) näitus «Soomes sisustus-
kunst» (SIO 40. aastapäeva juu-
belinäitus).

LINNAMUUSEUMIS (Vene tn.
17) on vaadata püsiekspositsioon
«Tallinn XVIII ja XIX sajandil»,
näitused «Fajanss ja portselan»,
«Kalendrid muuseumi- ja era-
kogudest», «Eestlastest Kana-
das» ja Tallinna kunstnike kuues
eksponeeritud näitus.

RAEMUUSEUMIS (Raekoja tn.
4/6) näitus «Kuidas portreerida
eestlast».

RAEMUUSEUMIS (Raekoja tn.
4/6) avab 15. augustil kl. 14
eesti päritoluga kunstnik Henry
O. Foggi Stungardist oma loomingu
näituse.

KIEK IN DE KOKIS (Koman-

ENSV Riiklik Hariduskomitee kuulutab välja

KONKURSI

Tartu Kunstikooli direktori ametikoha täitmiseks.
Nõutav erialane kõrgharidus ja pedagoogiline töö koge-
mused.

Avaldus koos kaadriarvestustega esitada hiljemalt 31. au-
gustiks 1989. a. komitee aadressil: Tallinn, Valli t. 4. Teateid
saab telefonidel 43 77 80 ja 43 77 15.

RIIALMUUSEUMIS (Kadriorus,
Koidula tn. 12-a) näitus «Eksoo-
tiline loomariik kunstis» (Karoly
Sterni erakogust).

ADAMSON-ERICU MUUSEUMIS
(Lühike jalg 3) püsieksposi-
tsioon Adamson-Ericu loomingust
ja Soome keraamiku Kirsi Kivi-
virta tööde näitus. Ekskursioo-
nid tel. 44 58 38.

RIIKLIKU KUNSTIMUUSEUMI
KOHTLA-JÄRVE FILIAALIS (Kul-
tuuripalees «Oktoober») Tartu
kunstnike tööde näitus. Narva
linna fotoklubi ja fotoklubi «Vi-
ru» ühisväljapanek «Jalakäijate
Arbat» ning «Uued kohtumised
lastekunsteringis».

KINOMAJAS (Uus tn. 3) Järö-
na llo joonistused.

KURESSAARE V. KINGISSEPA
MEMORIAALMUUSEUMIS on 2.–
27. augustini avatud Läti keraa-
miku Sarmite Munde keraamika
ja akvarellide näitus.

TÄNUAVALDUS

Lubage avaldada siirast tänu
teile: Tiia Loifme, Kadri Lepp-
oja, Viktoria Jagomägi, Anne La-
ving, Ene Salumäe, Lepo Sume-
ra, Venno Laul, Anis Eglon, Gus-
tav Ernesaks, Rolf Uusväli, Tõnu
Reimann, Jaak Salumäe, Enn
Tammaru, Uno Järvela, Fred
Raudberg, Peeter Rikandi kvar-
tett, Filharmoonia poistekoor, Fil-
harmoonia Kammerkoor, laste-
koor «Ellerhein», Ministrite Nõu-
kogu, Koorihing
ja Teile Kõigile, kes te Heino
Kaljuste telesaatisel meiega
olite.

Lahkunu omaksed

VEAPARANOUS

«Reede» nr. 31 artiklis «MUU
ja meie» käsitletud näituse ava-
mine oli 30. juunil. Fotod on rep-
rodutseeritud Soome kunstniku
Eero Markuksela värvifotodelt.

AUNIMETUSI

Eesti NSV teeneline
kultuuritegelane
JUHAN LUST,

Eesti NSV Kunstifondi
Tartu kombinadi «Ars»
direktor.

Eesti NSV teeneline
kultuuritegelane
TAIMO MÜHLBAUM,

EKP Keskkomitee Kirjastuse
direktori asetäitja.

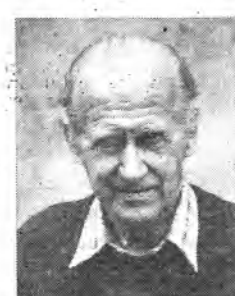
Eesti NSV teeneline
kultuuritegelane
ALEKSEI PETERSON,

Eesti Rahva Muuseumi
direktor.

Eesti NSV teeneline
kultuuritegelane
ELEM TREIER,

E. Vilde ja A. H. Tammsaare
Memoriaalmuuseumi direktor.

Eesti NSV teeneline
kultuuritegelane
GUNNAR VAIDLA,

ajakirja «Kehakultuur»
tehniline toimetaja,
fotokorrespondent.

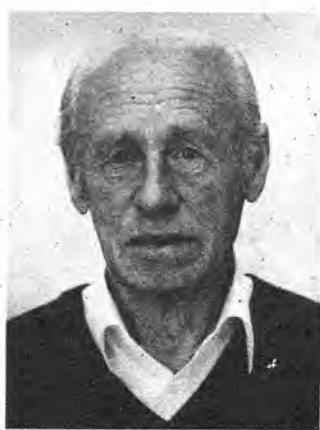

Eesti NSV teeneline
polügrafist
IREEN DUUBAS,

EKP Keskkomitee Kirjastuse
retuüija.

Valusad ja halastamatud hetked on meie keskelt viinud jälle ühe loova vaimu: 3. augustil lakkas tukumast Eesti NSV teenelise kunstniku Aleksander Pilar suda.

Tulevane Eesti akvarellikunsti hoidja, selle murede ja rõõmude, raskuste ja õitsengu tunnistaja Aleksander Pilar sündis 1912. aastal Sevastopolis. Tema kunstipööng algas 1938. aastal Riigi Kunsttööstuskoolis Tallinnas, kuid puhkenud sõda katkestas need. Kunstnik liitus Riiklike Kunstiansambritega Jaroslavis. Enne oma lemmikala äratundmist tegeles A. Pilar raamatuaustlustratsiooni ja plakatkunstiga. Hilisem, aastakümneid kestnud töö vabakutselise kunstnikuna viis ta oma meeliselale ja tegi Aleksander Pilarist meie akvarelli suurmeisteri. Õnnelikud on kollöögid, kellel oli võimalus A. Pilariga koos olla loomingu- ja laulude, kuulata tema tähelepanekuid elust, nautida kunstniku loomutruudust ja optimismi. Ennekoike avaldus Aleksander Pilaris isiksuse tema harmoonilises ja eluajalavas kunstis. Tema aktiivsus ja ühiskondlik temperament leidsid väljenduse Kunstnike Liidu ettevõtmistes, osavõtus juhatuse tööst, komisjonidest, žüriidest. Läbi elu kestnud armastus looduse vastu, selle tunnetamine ja mõistmine jõuavad meieni A. Pilaris pintslitõmmete, tema kujut

tatud rannajoonte, kivide, kaljurahnude, mere ja lilled kaudu. Ta oskas leida rahuldust loomingust, jõudehetkedest, hinnata ja nautida elu, olla lõpuni siiras, sädelevalt rõõmus ja osavõttlik. Sellisena jääb mälestus temast alaliseks meiega.

**EESTI KUNSTNIKE LIIT
EESTI NSV RIKLIK
KULTUURIKOMITEE**

Aleksander Pilar sängitati Metsakalmistule 9. augustil.

OLI JA ON

● EKP Tallinna Linnakomitee Büroo arutas 1990. aasta üldlaulu- ja tantsupeo ettevalmistamist. Teavet jagasid J. Saarniit, H. Lumi, A. Sommer, R. Mägar, T. Murasev, V. Jagomägi jt. Lauluvaliku ja teiste objektide sagedase kasutamise tõttu viimasel aastal on nende kapitalremontimisel ja suureks peoks ettevalmistamisel tekkinud pingeline olukord. Võeti vastu mitmeid otsuseid, anti kohustus, Pingelisi remondigraafikuid arvestades soovitas Büroo linna ja linnarajoonide täitevkomiteedel mitte lubada laulu- ja tantsupeo põhikadest korraldada massüritusi ning nõustus Eesti Laulupeo Büroo ettepanekuga ajavahemikul 22. juunist kuni 3. juulini 1990 peale laulu- ja tantsupeo mitte pidada Tallinnas teisi kultuuri- ja spordüritusi, konverentse, sümposioone jt. Paralleelselt 1990. a. üldlaulu- ja tantsupeo ettevalmistamisega tuleb esitada tellimus Lauluvalikule uue generaalläbi koostamiseks. Büroo otsusega loodi EKP Tallinna Linnakomitee ideoloogiakeskus. Selle rakendamine ja juhtimine tehti ülesandeks EKP Tallinna Linnakomitee ideoloogiakomisjoni presiidiumile (J. Saarniit).

● 4. augustil avaldas Eestimaa kultuurilütsus «Estonia» kontserdisaalis viimast aastust teenekale koorilaulu edendajale, Eesti NSV rahvakunstnikule, lastekoori «Elterner» kunstilisele juhile ja peadirektorigile, laulupidude üldjuhile, Tallinna Konservatooriumi kooliõpetajale, kateedri endisele juhatajale professor Heino Kaljustele. Lähkunuks oli tulnud hüvasti jätta EKP Keskkomitee esimehe sekretär Vaino Väljas koos abikaasaga. Kõlasid laulud Eesti Filharmoonia poistekoori ning Kammerkoori, lastekoori «Elterner» esituses. Tänu- ja lahkumissõnadega astusid üles Eesti NSV Kultuurikomitee esimehe esimehe asetäitja, Eesti NSV minister Lepo Sumera, Eesti NSV Hariduskomitee üldhariduse peavalitsuse juhataja Ants Eglon, H. Kaljuste üks tublimaid õpilasi ja tema töö jätkajaid, Tartu 2. keskkooli muusikaõpetaja Kadri Lepposaar, Eesti laululise maestro Gustav Ernesaks, koorijuhid. Sarga juures seisid auvalves matusekomisjoni liikmed. Kokkutulnud laulsid püsti seistes ülevat «Mu isamaa, mu õnn ja rõõm». Heino Kaljuste põrm maeti Metsakalmistule.

● Haapsalu suve kulminatsioon Valge Daami päevad '89 algavad 11. augustil südaöö ja lõpevad 20. augustil. Avapäevale järgneb Läänemere laulude päev, sõprade päev, lastepäev, merepäev, noortepäev, koduloomapäev, valdada päev, ilupäev ja lõpppäev. Mitmeid päevi läbivatest üritustest tuleks nimetada kaagikohut, kus arutlusele tulevate asjade kohta oodatakse ettepanekuid kõigilt vaatajailt-osavõtjailt, Valge Daami laulufestivall, autorallit, perekonna paaristurniiri tennis, kohtumist Eestimaa kaunistate neidudega, «Haapsalu legend», mida mängitakse viimast korda. Uue loomisega on praegu ametis Mihkel Tiks.

● Uku Masingu 80. sünniaastapäeva puhul toimub 12. augustil kell 10 Rapla kirikus mälestusjumalateenistus ja U. Masingu loometöö tutvustamine. Kell 14 on kokkutulek sünnimajas Einu talus Raikkülas, kell 19 on orelikontsert Rapla kirikus.

● Neil päevil oli Elva kino «Heli» ruumides nõupidamine Elva kultuurikontseptsiooni väljatöötamiseks. Ülevaate linna kultuurielust andis täitevkomitee esimees Leonid Semilarski. Arutelu lõppedes valiti komisjon, kuhu kuuluvad kirjanik Ain Kaalep, TÜ professor Karl Muru, kultuuritöötaja Reet Käpa, muusikaõpetaja Anne Raudsaar, näitleja Evald Aavik, Elva 1. keskkooli direktor Kai Kivipild, kooliõpetaja Tiina Etverk ja muuseumidirektor Ingvar Laasimer. Komisjon peab septembrikuuks välja töötama suunad,

eeldades, et kultuurikontseptsiooni elluviimine algab uuest aastast.

● Betty Kuuskemaa, kelle sünnist möödus tänavu 110 aastat, on tuntud enamikule teatrisõpradest, kuid vähesed teavad, et tema sünnikodu on Hageris asuv mõisamoonakate maja. Hageri muinsuskaitseklubi algatusel avatakse 13. augustil Hageri rahvamaja juures Betty Kuuskemaa mälestuskivi. Avatseremoonia algab kell 13. Sellele järgneb kell 14 Eesti Draamateatri etendus «Õnnelikud päevad».

● Esmaavamise 61. aastapäeval, 29. juulil pühitseti taas Põlva vabadussõjast, 1946. aastal lõhutud mälestusmärgi taastat rahva ja kohaliku omavalitsuse toetusel Karilassi muinsuskaitseklubi A. Elleri loodud bareljeefi vormis säilinud fotode järgi uuesti skulptor Ilme Kuld.

● 12. augustil kell 12 peetakse endises «Salme» seltsimajas XX. Tori päeva. Eesti karskussuhtumise 100. aastapäevale pühendatud ürituse korraldajad on Eesti Põllumajandusmuuseum ja Tori Näidissõhvoo. Avasõna «20 aastat teel Tori muuseumi taastamiseks», on EPA prof. Leida Lepajõe. Kõnelevad TÜ prof. Atko Viru («Karskussuhtumine ja kultuur»), TÜ dots. Aadu Must, Tori Muuseumi juhataja Urmas Esna jt.

● Tallinna täitevkomitees oli koos projektide läbivaatamise komisjon. Valiti kavand Tarbekunstimuuseumi juurdeehitusele. Senine aidahoone saab endale võrdväärse paariise, ainult kolme korruse asemele tuleb viis. Majas on ruumi muuseumivarade hoidmiseks ja muuks. «Eesti Ehitusmääratiste» arhitektide Asla Buldase ja Toivo Miksoni juhtimisel valminud projekti alusel algab ehitamine järgmisel aastal. Ehitama hakkavad linna Restauraerimisvalitsuse tööhõlmed. Töös kulub kaks aastat.

● Pärnu rajoonis Varblas sai kohaliku muinsuskaitseklubi eestvõtteks teoks kodukandipäev. Klubis vesteldi kodukoha ajaloo, pandi lilli Karl Ristikivi ja Kristjan Palusalu mälestuskivide juurde, Varbla pargis oli estraadikontsert jne.

● Käesoleva kuu algul alustas ilmutist ühingu «Teadus» ja ühistu «Pilk» infoleht «Pilk». Esimesest numbrist loeme Mart Laari kirjutist «Massimõrvest Tallinn-Kosel 1941. aastal», Vello Lõugase «Presidendi viimane arst», Igor Koni «Kas «tõeline mees» on müüt või reaalsus?» ja Igor Volke «Kas kosmiline «Watergate»? Toimetaja on Ilmar Palli, tiraaž 20 000, üksiknumbri hind 40 kop.

● Eesti Rahvamajandusnäituse kolmes paviljonis on Tallinna Loomaia 50. aastapäeva puhul näitus «Loomade kujutised asjaarmastajate kogudes». Viljandi Koduloomuuseumis on näha näitus «Etnograafilisi esemeid muuseumi kogudest», Rakvere Koduloomuuseumis võib vaadata Tartu Kunstikooli õppejõu Lola Liivat-Makarova maaliväljapanekut. Kuressaare Kuursaalis on avatud Saaremaa kunstiklubi viljakama liikme Neeme Metsa näitus «Meie Muhu» autori Muhu-visionidest.

● Eesti elu edendamine Virumaal nõuab miljonid rublasid. Aasta vältel on Virumaa päästmisele öia alla pandud ka Virumaa Fond. Nüüd on fondi korraldusel teoks saanud kadrloterii, millele on auhindu annetanud suur hulk Virumaa asutusi ja kodanikke. Nii võib loteriiga võita Rakvere Metsamajandi saunavilla, vabapääsmed Rakvere Teatrisse ja Haljala rahvamaja, Hando Muqasto puugravüüre Krista Murumäe kogust jne. Peavõit on 10 000 rubla. Võidud loositakse 25. novembril Haljala rahvamajas. Piletid on juba müügil!

UUED PÕLVKONNAD. Artiklite kogumik. 1. ja 2. vihik.

Eesti TA Ajaloo Instituudi kunstiajaloo sektoris koostatud kogumik «Uued põlvkonnad» tutvustab lugejale 1970.—1980. aastali kunstielus end maksma pannud kunstnikke, taotlemata seejuures anda mingit rangelt akadeemilist, terviklikku koondülevaadet. Esimese vihiku avab leedu kunstiteadlane Victoras Liutkuse artikkel «Pilk kõrvalt», milles vaadeldakse eesti noorte maalijate loomingut. Kogumikus on veel Irina Solomõkova «Arutlusi portreemaali ümber», Evi Pihlaku «Etüüde maalijast» (Kristiina Kaasik, Ando Keskküla, Andres Tolts, Jaan Elken), Jaak Kangilaski ülevaade ENSV Kunstnike Liidu noortekoondise tegevusest 1976—1985. Eesti noortemaalist viimaste noortekoondise põhjal teeb juttu Reet Varblane, eesti skulptuurist 1970. aastatel Tiina Pikamäe, eesti noorte kujurite tööst Ants Juske, Jaak Soansi monumentidest Mart-

ti Soosaar. Vihikus on toodud veel esseed kunstnike Tiit Pääsukese, Eno Järve, Malle Antsoni ja Irja Kändleri loomingu kohta (autorid vastavalt Ants Juske, Mair Toom, Anu Raud, Ira Elina, Maarja Krossi probleemartikkel «Meestekunst» ja naistekunst» ning Silver Vahtere kõnelus teemal «Disain ja kits». Teises vihikus on lugeda

Rein Looduse pilguheit noorte raamatukunstnike loomingu, Tamara Luugi «Fotograafilisest reaalsusest nüdisaegses eesti estambis», ja «Eesti moodsa kunstiajaloo lühikonspekt. Hommage à Tõnis Vint», Lehti Viiraja «Ilmar Pauli vabagraafika seitsmekümne aastat» ja järgneva aastakümne algul ja Silver Vahtere «Uutest suundadest eesti plakatis». Rida kirjutisi on pühendatud Marje Uksisele, Kaisa Puustakule, Mare Vindile, Siim-Tanel Annusele, Andrus Kase-maale ja Mati Valtmaale (kirjutavad vastavalt Jüri Hain, Vappu Vabar, Evi Pihlak, Mari Pihl ja Ene Asu-Ounas). Ilustreeritud paljude reprodutsioonide ja fotodega. Koostanud Irina Solomõkova, kujundanud Valke Pääsuke, makett Jüri Koha. Eksperimentaalkombinaat «Blt», 1988. Trükiarv 2000. Kokku 352 lk. Kahe vihiku hind kokku 3 rbl.

Sigrid Undset. KRISTIINA LAURITSATOTAR.
1. Pärj. 2. Emand. 3. Rist.

XX sajandi norra kirjanduse klassiku, Nobeli preemia laureadi Sigrid Undseti (1882—1949) keskajaajaline romaani- ja novellikogu, mis antakse usaldusväärse ja tõene pilt Norra ajaloo ühest kaugest etapist, esitatakse teadmisi selle hingelaadilt lähedase rahva sajanditegudest elamistavast ja kultuurist, selle ajastu rahvakultuuri, kelle esindajad mõeldud huvitava galeriina meie silmade eest. Kogu ajatoolise ja keskajaset talupojaelu kujutava tausta kohal heliseb otsekuul sa-

rav muusika armastusteema. Kirjanik on tõstnud armastuse kõrgemale kõigist teistest inimese eetilistest väärtustest, ka aust ja väärikusest. Eesti keeles ilmus eepiline suuroomaan esmakordselt 1935.—1936. a. E. Raudsepa tõlkes. Teise trüki on norra keelest tõlkinud ja järelsõna kirjutanud Elvi Lumet, kujundanud Mai Eimer. Kirjastus «Eesti Raamat», 1989. Trükitud 80 000 eks. Kokku 976 lk. Kolme köite hind kokku 9 rbl.

Linda Ruud. MÖTE TULEMAAST. Värssed 1980—1987.

Luuletajalt on varem ilmunud luulekogud «Mu südames on pühapäev» (1962) ja «Näe, Kassandra» (1973). Kolmas kogu jutustab tsükli «Pimedas», «Toomingate aegu on järe», «Kuulmatult vaikne

on hing» ja «Mälestuslaul» sõja eel sündinute põlvkonnale. Kujundanud ja illustreerinud Maarja Vannas-Raid Kirjastus «Eesti Raamat», 1989. Trükiarv 7000. 96 lk. Hind 20 kop.

Leili Andre. LUMELIILIAD.

Kogumik tunde- ja looduslühirikat aastaaegade vaheldumise, elusündmuste ja meeleolude muutlikkusest. Vana-male koolieale. Ilustreerinud Inga Kalistru. Kirjastus «Eesti Raamat», 1989. Trükiarv 31 000. 64 lk. Hind 15 kop.

Jaan Kross. MAPTOB XLEB.

Noortele mõeldud jutustuse keskajast Tallinnast «Mardilõb» on vene keelde tõlkinud Olga Samma, illustreerinud Edgar Valter. Kirjastus «Eesti Raamat», 1989. Trüki-

tud 300 000 eks. 48 lk. Hind 30 kop.

Mauri Raus. VALGE MAUR JA TEMA AUR.

Mõttepudemeid. Raamatuke algab mõttekluga «Parem puulaj kui jala, parem peata kui pupea» ning lõpeb ütusega «Parem tänuna taga, kui eeslinna ees». Nende vahele mahub aga ligemale üheksasada mõtteklut, tuntud mõtte parafrase, kalambure jm. mõtte ja sõnamängu rubriikides «Häda mõistuse pärast», «Tahamata ime», «Lutikas», «Tõnksa taltsutus», «Maske-raad», «Elu on unenägu», «Libahunt», «Optimistlik tra-göödia», «Stuude unenägu», «Südamevalu», «Kosjassõit» ja «Kuningal on külm». Eritolmetaja Andres Ehin, kujundanud Heiki Puzanov. Kir-

jastus «Eesti Raamat», 1989. Trükiarv 10 000. 72 lk. Hind 20 kop.

«EESTI KÕMMUNIST» nr. 7.

Pealkirja «IME!» pole alternatiiv, all vastab toime-tuse küsimustele Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees Indrek Toome. Kirjutisega «Rahvusteadusest, eneseteadusest ja internationalismist» võtab sõna Tartu Ülikooli aspirant Reet Kandimaa, «Miks me rahvuskõnitsime erinevalt mõistame?» — ajal-kand Herbert Vainu. Number sisaldab veel järe materjali, milles antakse ülevaade ajakirja «Kommunist» poolt Riias korraldatud vestlusringist «Võtkem üksteist kuul-

da», konstitutsioonilise seadusandluse töögrupp liikme Andri Langi mõtiskluse seaduste sünnist, Agrotööstustöötajate Ametühingu Eesti Vabariikliku Komitee esimehe kõneluse uutmõistavast ametiühingutes, jm. Rubriigis «Vähetuntud lehekülgi aja-loost» hakatakse avaldama NLKP Keskkomitee esimehe sekretäri N. Hruštšovi ettekannet «Isikukultusest ja selle tagajärjedest» NLKP XX kongressil. Tiraaž 12 000. 104 lk. Hind 25 kop.

«LOOMING» nr. 7.

Siberis, mis jutustab Balti ohvitseride elust ja traagilisest saatusest Norilski vangilaagrites 1941—1951. Edasi on avaldatud Heikki Tuuliku ja Jaak Valge kirjanepanek «Otto Strandman 1875—1941» ja materjale mais Hel-singis toimunud Kodu ja Välis-Eesti kirjanike kohtumise. Seal on toodud neli ettekannet: Jaan Krossi «Kirjandus kahel rannal», Arvo Mägi «Eesti kirjandus välismaal 1944—1989», Paul-Eerik Rummo «Resignatsioon ja lootus» ning Ilmar Talve «Kirjandus ja poliitika». Sinna juurde kuulub ka Andres Langemetsa mõtisklus «Eesti kirjanduse kohtumine ja kestmine». Lõpuks arvustusi ja ringvaade. Tiraaž 32 000. 144 lk. Hind 70 kop.

Siiberis, mis jutustab Balti ohvitseride elust ja traagilisest saatusest Norilski vangilaagrites 1941—1951. Edasi on avaldatud Heikki Tuuliku ja Jaak Valge kirjanepanek «Otto Strandman 1875—1941» ja materjale mais Hel-singis toimunud Kodu ja Välis-Eesti kirjanike kohtumise. Seal on toodud neli ettekannet: Jaan Krossi «Kirjandus kahel rannal», Arvo Mägi «Eesti kirjandus välismaal 1944—1989», Paul-Eerik Rummo «Resignatsioon ja lootus» ning Ilmar Talve «Kirjandus ja poliitika». Sinna juurde kuulub ka Andres Langemetsa mõtisklus «Eesti kirjanduse kohtumine ja kestmine». Lõpuks arvustusi ja ringvaade. Tiraaž 32 000. 144 lk. Hind 70 kop.

Пилле Эстон. ВОПРОСЫ ТИПОЛОГИИ И СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ МОДАЛЬНОСТИ ВОЗМОЖНОСТИ НЕВОЗМОЖНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. Материал к спецкурсу.

E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, 1989. Trükiarv 299. 168 lk. hind 70 kop.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА.

Artiklite kogumik. Eesti NSV TA Termofüüsika ja Elektrofüüsika Instituudi väljaanne, 1988. Trükitud 500 eks. 270 lk. Hind 2,80 rbl. Valter Paluvere, SUURE SÕJA LUGU. Rindemehe joonis-tusi 1941—1945.

Paljud on oma sõja mälestused rääkitanud kirjatoonas. Eesti Laskurkorpuse ohvitser Valter Paluvere aga tegi seda rindejoonistustes. Nelja aasta jooksul kasvas sellest välja omapärane sõjaajalo album, mis peegeldab naljatlevat ja täiesti realistlikult sõja argipäeva. «Tükati räägitakse ja kirjutatakse praegu, et sellel teel tehti ära otsatul hulgal kanglastegu sid — seda ei maksa nüüd päris täht-tähtelt võtta. Need olid üsna tavajalised sõdurid, kes magasid, kui oli maht, söid, kui said, ning käisid vajaduse järgi asjal...» muheleb autor. Saatesõna kirjutanud Eesti NSV teeneline ajakirjanik Artur Rätsep, kujundanud Rudolf Pangsepp. Kirjastus «Eesti Raamat», 1989. Trükiarv 15 000. 64 lk. Hind 80 kop.

«AJA PULSS» nr. 14.

Numbris võtab sõna EKP Pärnu Rajoonikomitee sekretär Jüri Raidla — «Loodgila ja ebaloogika poliitika». Teemal «Vaatame tõtt inflatsiooniga» kirjutab maj.-kand. Enn Kareda, muljeid Hiinast ja-gab Marika Saarna, ülevaade pagulashelliloojatest jät-kab Avo Hirvesoo («...kõik ilmalaanid laiall») jne. Tiraaž 17 000. 32 lk. Hind 40 kop.

«HARIDUS» nr. 7.

«Ajakiri, mis varem kandis «Nõukogude Kooli» nime, si-sal-dab paarkümmend kirjatükki, nende seas TPedi dotsendi Hoido Siku «Uus kirjandusõpik tulekul» ning «Koolimuusika» lehekülgedel TPedi dotsendi Maie Vikati «R. Pätsi uuendussuunad muusikakasvatuse meetodi-kas» ja Märjamaa keskkooli muusikaõpetaja, Eesti NSV teenelise õpetaja Väike Väide «R. Pätsi meetodika rakendamise võimalusi koolis». 56 lk. Hind 30 kop.

«EESTI-METS» nr. 1.

Ilumist alustas jälle ajakiri «Eesti Mets», mis pool-sajandit tagasi seisatati. Numbri kaanel toome välja võet sisukorrast: Endel Laas viirpuudest, Olev Henno Eesti Akadeemilise Metsaselsist, Olaf Smidt meie orli-deedest, Hendrik Reive essee «Mets, meie kaitsja», Andres Sallo ja Malev Margus talu-metsadest, katkendeid V. Huovise raamatust «Puurahva lugu» jne. Tiraaž 5000. 64 lk. Hind 2 rbl.

«IDIOOTI TEMA TAHAB MAALIDA!»

Tere jälle! Mina olen tagasi. Nii mõnigi sulemees ehk juba hõõrus käsi, et seekord ta sinna Pariisi jääbki, et pole teist nii kaua ei näha, kuulda ega lugeda. Kavalpead, ma olen teist seal avaldatakse. Minul on «Sirbi ja Vasara» kuueteistkümnendale leheküljele, küll teid seal avaldatakse. Minul on «Sirbi ja Vasara» kuueteistkümnendale leheküljele, küll teid seal avaldatakse. Minul on «Sirbi ja Vasara» kuueteistkümnendale leheküljele, küll teid seal avaldatakse.

Kõiksugu «Häälte» lugemistest ja kuulamisest olen tüdinud. Seda demokraatiat ja avalikustamist on juba nii palju saanud, et isegi «Figaro» ja «Le Monde» tunduvad tagurlike lehtedena. «Edasi» ka muud ei tee, kui loeb üle loomavaguneid, milles meid omal ajal Siberisse veeti. Nii tullakse 26. juuni «Edasi» tagasi nendesamuste loomavagunite juurde. «Küüditamised» kõrvalhoidnu kaalutlustes, kus kõrvalhoidnu järeldab: «Siiski julgen juhuslike arvude seaduspärasele tuginedes väita, et kõigest hoolimata ei tohiks viga ületada 10%». Ometigi loeti meid üle kogu siis, kui meie järele tuldi, seejärel Jaagarahu sadamas, siis laeval, siis Paldiskis enne vagunisse toppimist, siis iga päev ja mitu korda reisi kestel, siis sihtjaamas Tatarskis (Novosibirski oblast), siis kohapeal Tšingjavi ja Uvanski külas ja seda veel regulaarselt kuni Eestisse tagasipöördumiseni. Ja alati kõik arvud klappisid. Ei mingeid eksimusi.

Vahepeal meie päid keegi üle ei lugenud. Elasime nor-

maalsete inimeste moodi kuni viimase ajani. Ja siis saabus see perestroika nagu väiksest taevast ja meid kukuti jälle üle lugema. Aga arvutajad on nigelamad. Arvud ei klapi ei kodumaistel puunupudega arvelaudadel ega kaupade maade raalidel. Kui «Viron kärsimykseen aika ja vaputtamien» pakub 1941. a. küüditatute arvaks 10 157 hinge, siis meie amatöörarvutaja viga on vaid +446 inimest ehk 4,4%. Märtsiküüditamisel saab aga kõrvalhoidnu 38 küüditatu põhjal protsendiks 4,2 ning küüditatud peade koguarvuks 44 768. Ja autor lisab: «Võttes arvesse 10% eksimuse võimalust, oleks mõeldav vahemik ümardatult 40 000—49 000». Oleks huvitav teada, kas minu personaalne pea on ka ümardatud või panakse mind ümardamata kirja? Eelistaksin ümardamata olla, aga teisest küljest võttes poleks ehk paha ka ümardatus saada. Kõik oleneb ju hetkesituatsioonist, mis on ju sedavõrd muutuv. Kui teaks, kumb variant kasulikum on?

Muidugi on omamoodi kosutav teada, et sinu isiklik persoon andis tööd ja tegevust mitte ainult küüditamiste organisatsioonidele ning läbi viijatele, vaid et sinu ümardatud pea pakub seda ka uutmisaja aktivistidele. Keegi uurib arhiivis, teine koostab nimekirja, kolmas kirjutab rehabiliteerimistunnistuse välja (see oli vaja ka trükikotta viia ja sealt ära tuua), neljas lööb templi peale, viies kirjutab alla, kuues paneb ümbrikusse, seitsmes kirjutab ümbririkule aadressi, kaheksas kleebib margi peale, üheksas viskab postkasti, kümnes võtab sinu postkastist ja vaevub selle enne sind läbi lugema. Tublimaid premeeritakse rahaliselt või neile määratakse turismituusik, näiteks Itaaliasse, kusjuures poole tuusiku hinnast taob ametiühing kinni.

Sveik arvas, et sõda on juba selle poolest hea, et miljonite normaalse inimeste hulgas saab hukka ka mõni mõlakas. Kindlasti leidis ka ümardatud 60 000 eestlase hulgas paar-kolm paadunud kulakut, kes olid sellised vintstused igati ära teeninud. Ja mida teeksid siis kõik need professionaalsed ja amatöörarvutajad praegu, kui meid

poleks omal ajal ära küüditatud???

Aga nüüd asja juurde. Teid kindlasti huvitab minu reis Euroopasse, seda enam, et viibisin seal ihuüksi. Reis oli pikk ja väsitav, oma olemuselt valuutavaba. See tähendab: kui sul midagi on — panned kirja ja tagasitulekul näitad ette. Mul oli eelmisest reistist alles 250 Prantsuse franki (1 frank võrdub 1 Soome margaga). Seda rahanatukest kulutasin järgmiselt:

Niipea kui «Aerofloti» õhulaev rattad tiiva alla poetas, ostsin kaks plokki «Cameli» ja ühe plokki «Kenti». Kaasasolevad viis plokki «Ekstrat» viskasin ma lennuki tualettruumi prügijurni. Sigaretide ja kahe Taani õlle peale kulus mul ei rohkem ega vähem kui 325 franki. Marseille' lennujaama tase free'ist võtsin ma 678 frangi eest viis Yves Saint-Laurent'i parfüümi «Rive Gauche» ning firma «Evansion» ehtsast nahast kohvri mõõdus 4x1, mis maksis 536 franki 90 sentiimi. Marseille'st ma midagi ei ostnud, sest Marseille pole linn, kust minu seisusest ja riigist inimese praegushetkel midagi osta võiks, see on rohkem nagu Tšehhi ja Rumeenia turistide paralt. Seevastu Saint-Tropez, mis ju respektaablimateid kuuortte Vahemere ääres, pakkus mulle oivalisi Pierre Cardini aluspükse hinnaga 150 franki paar. Need on nüüd minu kõigi meestuttavate jalas. (Muide, neid võivad kanda ka minu sõprade naistuttavad, sest naised päevitavad nüüd ilma rinnahoidjata.) See Pierre Cardin' läks mulle maksma 1279 franki. Pariisi kesksest kaubamajast «Samaritaine» ostsin endale Stanley' terasest käisae, sest meie Eesti-aegne saag Saaremaal on täiesti läbi saanud. Saag maksis täpselt 250 franki ega ühtegi sentiimi rohkem ega vähem. Nina Ricci boutique'ist Saint-Honoré kvartalis valisin välja trikoloorse kikkilipsu 570 frangi eest, mille juurde käis ka sama

mustri taskurätik. Ülikond, mille ma Diori pool endale tellisin, läks maksma 7400 franki, kuid välismaalasena sain hinnaalandust 20%, mis minusugusele valuutavale aborigeenile pole ju sugugi tähtsusetu. Värvitelerite tohuvabohus olin dilemma ees, kas osta 4 Lõuna-Korea SECAM-i või üks ehtne «Philips», kuid mingi sisemine hääl hüdis mu rinnus: «Lauri, pea meele, et eestlasena esindad sa perestroika avangardi!» Piirdusin ühe «Philipsiga». Autoga oli nii, et tarvitatud «Ladat» oli häbi kaasa tuua, aga «Peugeot'ga» on jälle nii, et kust sa neid varuosi siinmaal võtad. Rahuldusin uhiuue «Ziguliga». Külmkappi ma ei võtnud (kuhu sa selle elevandi ära paigutad), aga lühilainepraeahje tõi kaasa kaks: üks Vahur Kersnale, et kaastöö laabuks, teine «Pikri» toimetusele, et järgmise aasta «Meie Mats» õiglasemalt paika pandaks. Noh, ligi 2500 franki läks mul igasuguse pudi-padi peale, mis meie argielu ju sedavõrd kaunistab (hambapasta, lahustuv kohv, välgumihklid jms.). Ja muidugi ka viideokassetid igasuguste viguritega. Kui nalja tahate, tulge vaatama, ainult mehed ja naised eraldi. Seansi pealt võtan 5 rubla. Pariisi lennujaama saabumisel oli mul veel oma 1000 franki alles, sest mine sa ette tea. Tegin endale välja ehtsa prantsuse lõunasöögi, mida niisutasin 1932. a. lõikusest roosa bardooga. Seesugune hüvastijätt Valguse Linna-ga läks mul maksma 600 franki pluss veel 50 franki jootraha kelneripoisile. Tolli ületamise järel kulutasin 100 franki «Hollywoodi» nätsu peale ja seal ma olingi taas «Aerofloti» õhulaeva pardal, süda kerge ja 250 franki taskus nagu ärasõidul Seremetjevose deklaritud. Tallinnas maandumisel tõmbasin ära oma viimase «Cameli» ning jooksin lennujaama baarist lisa ostma. Selgus, et minu äraolekul on sigaretid Eestimaa pealt kadunud!!! Meenusid need plokid «Ekstrat», mis ma äraolenul prügijurni viskasin. Arvan, et nad on jäädavalt kadunud.

Noh, näete siis! Ka valuutavabal välisreisil võivad olla omad puudused.

Järgmise kuu Reederil LAURI LEESI

KAS VALIJATE TUUNDED VÕI TULIJATE VANDDED?

A. ITSOK

PEATOIMETAJA ILMAR RATTUS

TOIMETUSE KOLLEGIUM: JÜRI JAAMA, TEET KALLAS, JAAK KANGILASKI, KALJO KILSK, MIKK MIKIVER, TIINA MATTISEN, ÜLO POOTS, ENN PÖLDROOS, IRINA RAUD, LEMBIT REMMELGAS, JAAN RÄÄTS, LEPO SUMERA, AKSEL TAMM, JÜRI TREI, DEBORA VAARANDI, HEINZ VALK.

Toimetuse käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Toimetuse aadress: 200 031 Tallinn, Toompäikeste 30. Postiaadress: 200 000 Tallinn. Peapostkontor: postkast 388. Telefonid: valvetelefon 60 17 03, peatoimetaja I. Rattus — 44 14 16; peatoimetaja asetäitja, publitsistikaosakonna toimetaja Ü. Poos — 60 19 24; peatoimetaja asetäitja, muusikaosakonna toimetaja T. Mattisen — 60 18 22; sekretariaat ja vastutav sekretär B. Trull — 60 17 03; kirjandusosakond (toimetaja M. Jõgi) — 60 18 83; kunst- ja arhitektuuriosakond (toimetaja M. Peil) — 60 19 05; teatri- ja filmiosakond (toimetaja E. Link) — 60 12 46; publitsistikaosakond ja huumorilehekülje toimetaja — 44 30 05, 60 19 05; muusikaosakond — 60 18 22; keeletoimetaja — M. Rämmel — 60 17 03; korrektor — 60 12 46; masinakiri — 60 27 83. «Reede» ilmub kord nädalas reedeti. Tellimishind kolmeks kuuks 1 rubla ja 29 kop. Väljaandja kirjastus «Perikoodika», Tallinn Pärnu mnt. 8. EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda, Tallinn, Pärnu mnt. 67-a. MB-05485. Maht 4 trükipoognat. Tiraaž 91 000. Tellimise nr. 3960.1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

«РЕЗДЕ»
(«Пятница»)
Индекс 69786